



VšĮ Prigimtinės kultūros institutas

**KULTŪROS KELIO „BALTŲ KELIAS“
GALIMYBIŲ STUDIJA**

Parengė
Prof. dr. Vykintas Vaitkevičius

Kaunas

2018

TURINYS

TURINYS

I. KULTŪRINIO ir PAŽINTINIO TURIZMO LIETUVOJE PRIELAIDOS.....	5
Teisinė aplinka.....	5
Socialinė aplinka.....	6
Kultūrinio ir pažintinio turizmo ištekliai	6
Kultūrinio ir pažintinio turizmo informacija	9
Konceptija	10
II. REIKŠMINGI GAMTOS IR KULTŪROS IŠTEKLIAI	12
Skirstymas ir vertinimas	12
Aisčių paveldas	12
Aisčių paveldo tyrimų ir tyrinėtojų vietos	18
Šiuolaikinės baltų kultūros raiškos	20
Muziejai	21
Edukacinės programos ir tautinio paveldo meistrai	22
Šventės.....	26
Kitos patrauklios vietos ir renginiai	28
III. REIKŠMINGA INFRASTRUKTŪRA.....	29
Apgyvendinimas.....	29
Maitinimas.....	30
Dviračių, pėsčiųjų ir vandens keliai	31
Pėsčiųjų takai	32
Turizmo informacija.....	33
IV. BALTŲ KELIO PLĖTROS GALIMYBĖS	34
Kuršių ratas.....	38
Žiemgalių ratas	45
Sėlių ratas	52
Laimės, meilės ir išminties kelias	57
Tautos atminties beieškant	63
Didysis Lietuvos istorijos pasakojimas	71
Šventosios ugnies kelias	78
Apibendrinimas.....	86
V. PASIŪLYMAI KOMUNIKACIJAI ir RINKODARAI	87
Paslaugų sritis	87
Ženklas	88

Patrauklūs pristatymai	90
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	98

Priedai

- 1) Kompleksinio archeologijos ir mitologijos objektų (aisčių paveldo dalies) vertinimo lentelė;
- 2) Kompleksinio archeologijos ir mitologijos objektų (aisčių paveldo tyrimų ir tyrinėtojų dalies) vertinimo lentelė;
- 3) Kompleksinio archeologijos ir mitologijos objektų (šiuolaikinės baltų kultūros raiškos) vertinimo lentelė;
- 4) Muziejų Baltų kelio erdvėje vertinimo lentelė;
- 5) Archeologinio pobūdžio ir turinčių tokių požymių edukacinių programų Baltų kelio erdvėje sąrašas;
- 6) Aisčių kultūrai priklausančių ir tokių požymių turinčių tautinio paveldo gaminių sąrašas;
- 7) Baltų kelio erdvėje vykstančių renginių ir švenčių vertinimo lentelė;
- 8) Išmaniems keliautojų Lietuvoje telefonams skirtų programų lentelė (suvestinė; be vertinimų).



Galimybių studija parengta 2017–2018 m., remiantis sutartimi Nr. S-06/2017, kuri tarp Nacionalinės regionų plėtros agentūros ir VšĮ Prigimtinės kultūros instituto buvo sudaryta 2017 m. liepos 10 d.

Duomenis šiai studijai rinko, teikė, taip pat juos į virtualų *Google* žemėlapi kėlė: Donata Petraitienė ir Ignas Petraitis (II skyrius: Edukacinės programos, III skyrius: Apgyvendinimas ir maitinimas), Vyktas Tauris Vaitkevičius (II skyrius: Muziejai, šventės, kitos patrauklios vietos ir renginiai). Likusias žinias surinko, patikrino prof. Vyktas Vaitkevičius. Jis visus duomenis apibendrinęs čia ir pateikė: aprašė, pavaizdavo, nubraižė. Be to, jis kūrė koncepciją, gamtos ir kultūros išteklių vertinimo metodiką, pristatydamas tai projekto „Tarptautinis kultūros kelias Baltų kelias“ (LLI-187) vykdytojų susitikimuose Lietuvoje ir Latvijoje.

Pastabų ir pasiūlymų studijai 2018 m. sausio 12 ir birželio 18 d. Šiauliuose, gegužės 14 d. Jelgavoje, o taip pat laiškais ir atsiliepimais pateikė (abėcėlės tvarka): Akvilė Jagučanskytė, Vita Kušleikienė, Darius Ramančionis, doc. Birutė Salatkienė, Rūta Stankuvienė. Ypač minėtinas skvarbus Juditos Stulpinaitės žvilgsnis ir jos parengtas Europos kultūros kelių sampratos pristatymas, kurio šios studijos rengėjas kovo 7 d. klausėsi Telšiuose.

Studiją sudaro penki skyriai, patį branduolį – koncepcija (I sk.), reikšmingų gamtos ir kultūros išteklių skirstymas ir vertinimas (II sk.; be to, jis turi ir septynis priedus-lenteles) bei trijų apžvalginių ir keturių teminių maršrutų aprašas (IV sk.). Pabrėžtina, kad studija pirmiausiai yra Baltų kelio vystymo gairės, kuriomis remdamiesi užsakovai, visi naudos gavėjai – neišvengiamai ir tikslindami, papildydami jas – galės tvirčiau žengti kitus svarbius žingsnius.

I. KULTŪRINIO ir PAŽINTINIO TURIZMO LIETUVOJE PRIELAIDOS

Turizmas yra neatsiejamas nuo globalaus pasaulio politikos ir atviros, daugiakultūrinės visuomenės. Be to, tai vienas iš sparčiausiai augančių verslų. Turizmo veiksnys didžiausiu mastu veikia šalių, sąjungų ir žemynų ekonomikas, turi reikšmės jų kultūros raidai; Lietuva – ne išimtis.

Pastarąjį dešimtmetį ženkliai augantis atvykstamasis ir vietinis turizmas rodo, kad Lietuvos turistiniai ištekliai yra patrauklūs, o turizmo informacija ir paslaugos – kokybiškos. Turistai Lietuvoje tenkina pažinimo norą ir atranda įkvėpimo šaltinių: savitą gamtos ir kultūros paveldą, kalbą, papročius, maistą, kiti kuria asmeninius ryšius su gimtuoju tėvų, senelių kraštu. Dalis turistų taip pat jaučiasi artimi mūsų šalies gyventojams kilme, gyvensena, religinėmis pažiūromis, istorine patirtimi arba likimu. Prielaidos Lietuvoje kurti ir plėtoti kultūrinį ir pažintinį turizmą yra.

Teisinė aplinka

Kultūrinis ir pažintinis turizmas yra teisinėje 1998 m. kovo 19 d. priimto LR Turizmo įstatymo (dabar galioja 2011 m. birželio 22 d. įstatymo redakcija) aplinkoje; pagrindinis įstatymo dėmesys sutelktas į turizmo paslaugas, sąvokos kultūrinis turizmas ir pažintinis turizmas įstatyme neapertos. Su turizmu taip pat susiję daugelis poįstatyminių aktų, kurie nustato tam tikras Lietuvos turizmo srities valdymo ir paslaugų teikėjų veiklos taisykles, tačiau žymesnės įtakos kultūriniam ir pažintiniam turizmui tokio pobūdžio dokumentai neturi.

2001 m. gruodžio 4 d. LR Saugomų teritorijų įstatymo redakcija pažintiniu vadina tokį turizmą, kuris *orientuoja į tikslingą krašto gamtos ir kultūros paveldo teritorinių kompleksų ir objektų (vertybių), kraštovaizdžio bei istorijos pažinimą*, taip pat yra *skirtas mokslui ir mokymui* (2 str.). 2004 m. rugsėjo 28 d. LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo redakcija kalba apie tai, kad nekilnojamasis kultūros paveldo pažinimas yra skleidžiamas ir paveldas viešai naudojamas plėtojant kultūrinį ir pažintinį turizmą (24 str.; įstatymas šių sąvokų neapibrėžė). Anot 2003 m. UNESCO aplinkoje parengto Baltijos šalių kultūrinio turizmo politikos dokumento: *Kultūrinis turizmas reiškia kelionę siekiant pažinti kultūrinę aplinką, įskaitant kraštovaizdžius, vaizduojamąjį ir scenos menus, išskirtinį vietinį gyvenimo būdą, vertybes, tradicijas, įvykius bei kitus kūrybinių ir kultūrinių pokyčių procesus*.

Kultūrinio ir pažintinio turizmo sąvokos į Lietuvą atėjo iš skirtingų dokumentų apie pasaulio gamtos ir kultūros paveldo apsaugą ir naudojimą. Nors reiškia iš esmės tą patį – keliavimą, siekiant pažinti gamtą ir kultūrą, mokytis, stiprinti tapatybę, ugdyti bendražmogiškąsias vertybes ir kūrybines galias – minėtos sąvokos įstatymuose ir poįstatyminiuose aktuose iki šiol sąmoningai atskiriamos.

2014–2020 m. Lietuvos turizmo plėtros programoje, kuri siekia toliau vystyti Lietuvos turizmo sektorių ir didinti jo konkurencingumą, kultūrinis turizmas yra apibrėžtas aukščiau paminėtu būdu, o pažintinio turizmo sąvoka pirmą kartą prilyginama, keičiama ir plėtojama kaip žaliasis (ekologinis) turizmas. Pastarasis apima *kaimo turizmo paslaugas, lėtąjį, edukacinį ir aktyvųjį turizmą (dviračių, vandens,*

pėsčiųjų, kitoki) ir keliavimą gamtinėje aplinkoje, naudojantis savo fizinėmis ir dvasinėmis jėgomis ar siekiant jas atgauti (I sk., 7.11).

Lietuvos turizmo plėtros programa įgyvendinama pagal Valstybinio turizmo departamento prie Ūkio ministerijos 2016–2020 m. Lietuvos turizmo rinkodaros strategiją. Programos pirmojo tikslo uždaviniai – kultūrinio ir žaliojo (ekologinio) turizmo infrastruktūros ir patrauklių turistinių maršrutų plėtra – yra palanki terpė Baltų keliui.

Socialinė aplinka

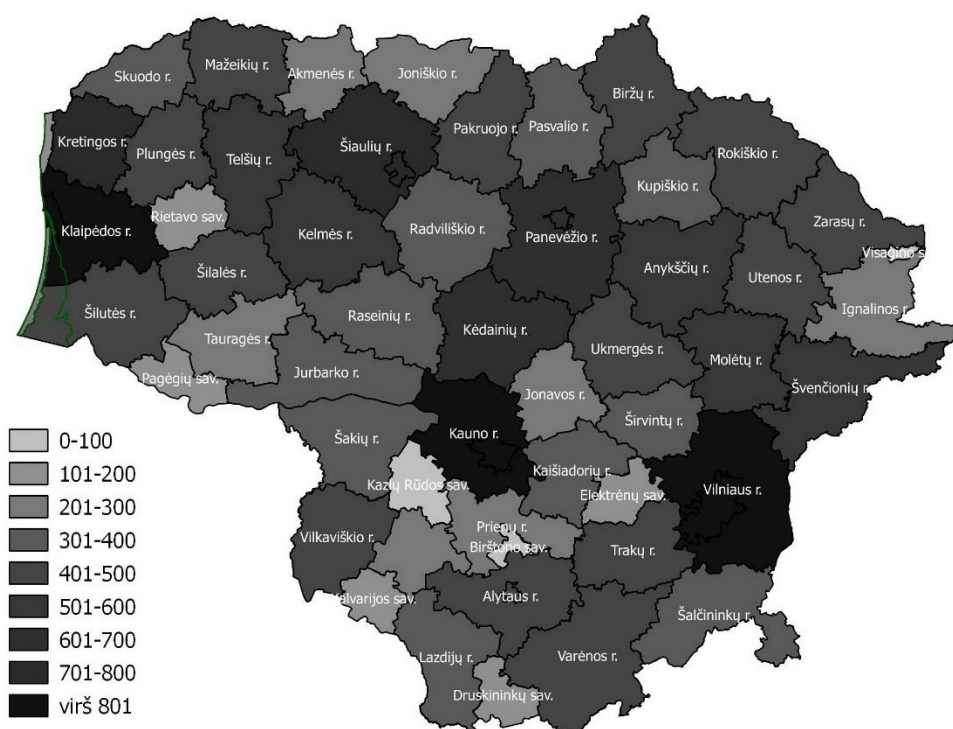
Pagal 2011 m. visuotinį gyventojų surašymą Lietuvoje gyveno 84,2 proc. lietuvių, 6,6 proc. – lenkų, 5,8 proc. – rusų, 1,2 proc. – baltarusių. 99,8 proc. šalies gyventojų buvo raštingi; kas trečias mokėjo dvi užsienio kalbas. Naujausiais duomenimis, visiems jiems būdingas aukštesnis nei vidurinis išsilavinimas, o matematinio raštingumo srityje sukuriamą pridėtinę vertę – viena didžiausių pasaulyje. Antra vertus, Lietuvos gyventojų ekonominio aktyvumo lygis buvo skirtingas: didžiausias apie Vilnių, Kauną, Klaipėdą ir Mažeikių rajone, mažiausias – Lazdijų, Alytaus ir Anykščių rajonuose (pastarasis, beje, yra svarbus kultūrinio ir pažintinio turizmo plėtros požiūriu).

Kultūrinio ir pažintinio turizmo išteklių valdytojų, informacijos ir paslaugų teikėjų kultūra iki šiol nėra plačiau tyrinėta. Tikėtina, kad pagal pobūdį ji yra, kaip visos Lietuvos kultūros žemėlapis, mišri: vyresniajai ir vidurinei šalies gyventojų kartoms dar labai būdingos iš sovietinės okupacijos laikotarpio kylančios pažiūros ir įsitikinimai, o jaunoji karta yra ženkliai veikiama Šiaurės, Vakarų Europos, Jungtinių Amerikos valstijų kultūros.

Kultūrinio ir pažintinio turizmo ištekliai

2016 m. pabaigoje Lietuvoje buvo 18 590 pavienių ir kompleksams priklausančių nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų (2297 iš jų – kultūros paminklai), kurie netolygiai pasiskirstė po miestų ir rajonų savivaldybes. Pagal objektų skaičių pirmavo: Vilniaus miestas su rajonu (iš viso 3558 objektų), Kauno miestas su rajonu (1755), Klaipėdos miestas su rajonu (1164), Šiaulių miestas su rajonu (739), Kretingos rajonas (737), Panevėžio miestas su rajonu (650), Kėdainių (609), Telšių (556), Molėtų (537), Švenčionių (525) ir Kelmės rajonas (524).

Tokiu būdu Lietuvos žemėlapyje susidaro keli didesni nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų telkiniai pajūryje (Klaipėda – Kretinga), Žemaitijoje (Šiauliai – Kelmė – Telšiai), Vidurio Lietuvoje (Kaunas – Kėdainiai – Panevėžys), Aukštaitijoje (Vilnius – Molėtai – Švenčionys):



1 žemėl. Nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų skaičius Lietuvos miestų ir rajonų savivaldybėse (2017 m. gruodžio 29 d. duomenimis)

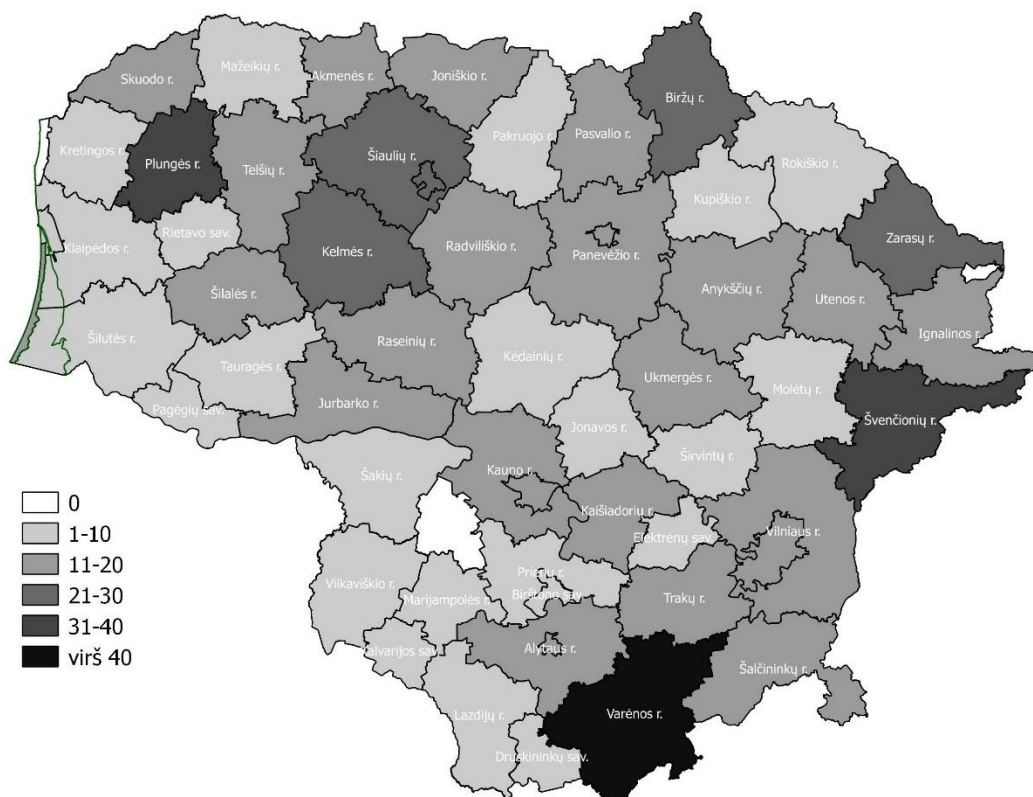
Pagal reikšmingumą lemiantį vertingųjų savybių pobūdį šie nekilnojamieji kultūros paveldo objektai pasiskirstė taip:

Vertingųjų savybių pobūdis		Vertingųjų savybių pobūdis	
Architektūrinis	6246	Etnokultūrinis	499
Memorialinis	4117	Želdynų	499
Istorinis	3544	Mitologinis	356
Archeologinis	2809	Urbanistinis	222
Dailės	2253	Kraštovaizdžio	216
Sakralinis	725	Kultūrinės raiškos	39
Inžinierinis	645	Povandeninis	15

2 lentelė. Nekilnojamieji kultūros paveldo objektai pagal reikšmingumą lemiantį vertingųjų savybių pobūdį

(tas pats objektas neretai turi dvi ir daugiau skirtingo pobūdžio reikšmingumą lemiančių vertingųjų savybių; 2017 m. gruodžio 29 d. duomenimis)

2017 m. Lietuvoje buvo 668 valstybės saugomi gamtos paveldo objektai (157 iš jų paskelbti gamtos paminklais) ir 215 savivaldybių saugomų gamtos paveldo objektų, kurie netolygiai pasiskirstė po miestų ir rajonų savivaldybes. Pagal jų skaičių pirmavo: Varėnos (56), Švenčionių (32), Plungės (31), Kelmės rajonai (28), Šiaulių miestas su rajonu (28), Biržų (22) ir Zarasų rajonas (22):



2 žemėl. Valstybės ir savivaldybių saugomų gamtos paveldo objektų skaičius Lietuvos miestų ir rajonų savivaldybėse (2017 m. rugpjūčio 22 d. duomenimis)

Valstybės ir savivaldybių saugomi gamtos paveldo objektai yra šešių rūšių, iš kurių didžiausias skaičius medžių ir parkų (388), antroje vietoje – akmenų, atodangų ir įgriuvų (177), trečioje – šaltinių ir versmių (43), ketvirtoje – daubų, griovų, gūbrių, kopų, ozų (36), penktoje – ežerų, pusiasalių, rėvų, salų (23); mažiausiai saugoma gyvūnų kolonijų (vienintelė šikšnosparnių buveinė Aukštųjų Panerių geležinkelio tunelyje, Vilniaus mieste):

	Valstybės saugomi gamtos paveldo objektai	Savivaldybių saugomi gamtos paveldo objektai
Botaniniai	388	163
Geologiniai	177	45
Hidrogeologiniai	43	2
Geomorfologiniai	36	3
Hidrografiniai	23	1
Zoologiniai	1	1

2 lentelė. Valstybės ir savivaldybių saugomų gamtos paveldo objektų ir paminklų rūšys (2017 m. rugpjūčio 22 d. duomenys)

Vienos gamtos ir kultūros vertybės nyksta, kitos atrandamos (plg., 2017 m. teisinė apsauga buvo suteikta 20 naujai atrastų piliakalnių). Be to, dėl daugelio aplinkybių ir veiksnių keičiasi paveldo

samprata, vertės matai, reikšmingumas (plg., 2016 m. 576 kultūros objektams teisinė apsauga buvo panaikinta). Atsižvelgiant į tai, ir gamtos, ir kultūros paveldo objektų skaičius yra santykinis. Bet šiuo metu tik jis leidžia įsivaizduoti kultūrinio ir pažintinio turizmo išteklių gausą ir pobūdį, tam tikras proporcijas.

Kultūrinio ir pažintinio turizmo informacija

Lietuvos kultūros ir gamtos paveldo objektų biblioteka didelė, verta atskiro tyrimo ir analizės. Šiuo konkrečiu atveju pažymėtina, kad pagal pobūdį leidiniuose paskelbta Lietuvos kultūrinio ir pažintinio turizmo informacija yra dviejų pagrindinių rūšių: 1) Siūlomų kelionių pėsčiomis (Česlovas Kudaba, Stanislovas Buchaveckas), pėsčiomis ir slidėmis (Tadas Šidiškis), baidarėmis (Steponas Kolupaila, Juozas Obelienius, Vytenis ir Junona Almonaičiai), dviračiais (Kazys Marcinauskas), automobiliais (Pranas Barkauskas ir Aleksandras Vabalas, Algimantas Semaška) maršrutai, kurie kyla iš geografinės kelionės plačiai aprašančių dienoraščių, knygų, jas vaizduojančių žemėlapių; 2) Istorinių vaizdingų vietų, paprastai miestelių ir jų apylinkių su lankytiniais objektais, aprašymai, sekant kitados išgalėjusiu geografiniu, istoriniu ir statistiniu metodu (chronologine tvarka: Petras Biržys, Bronius Kviklys, Giedrė Jankevičiūtė, Adomas Butrimas ir kiti).

XXI a. pradžioje naujos kartos (sutartinis pavadinimas) kultūrinio ir pažintinio turizmo informacija tarpusavyje derina dvi minėtas kryptis, naudoja šių laikinių informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis. Tačiau tekstai, vaizdai ir žemėlapiai vis dar keliami ant popieriaus, suteikiant jiems knygos, kelionių vadovo ar atlaso pavidalą (Vytenis ir Junona Almonaičiai, Mindaugas Davidonis, Vyktas Vaitkevičius ir Aira Dubikaltienė).

Virtualioje erdvėje išsamias žinias apie daugelį kultūros paveldo objektų – nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių – teikia jų Registras (www.kvr.kpd.lt). Toje pačioje informacinėje sistemoje vartotojui rodomas vektorinis žemėlapis su apibrėžtomis objektų teritorijos ribomis, apsauginėmis zonomis, jis kviečiamas pasinaudoti galimybe suplanuoti savo turistinę kelionę. Tačiau paveldosauginio pobūdžio žinios gali įkvėpti tik specialistą, gilų tam tikros srities žinovą, o maršrutų planavimo įrankis keliautojo pasirinkimą labiau apsunkina, negu palengvina – čia dešimtys ir šimtai paveldo objektų visiškai neskirstomi pagal vertę ir (arba) reikšmę.

Gamtos ir kultūros paveldo objektų įvairovę keliautojui kur kas patrauklesne forma pristato Lietuvos žemėlapių internete svetainės [maps.lt](http://www.maps.lt) paskyra Keliaujantiems lėtai (<http://www.maps.lt/index.php?id=156709>). Čia skelbiama informacija iš esmės yra skirta lankytojui, susieta su žemėlapiu ir yra patogi galimybė keliautojui ją savarankiškai nagrinėti (derinti) su atokvėpio, nakvynės, maitinimo vietų paplitimu. Tačiau saugomų teritorijų darbuotojai – pagrindiniai šių žinių teikėjai – dėmesį telkia į savo valdomas parkų, rezervatų teritorijas ir informacija visos Lietuvos mastu tebėra dalinė. Be to, miestų ir rajonų savivaldybių lygmenyje, jų įkurti Turizmo informacijos

centrai ir kiti viešos kultūrinio ir pažintinio turizmo informacijos teikėjai dažniausiai prižiūri ir vysto savo interneto svetaines, nesirūpindami visuma.

Didžiausias galimybes augti ir ateityje patenkinti pagrindinius kultūrinio ir pažintinio turizmo informacijos poreikius turi pasaulinė visuotinės informacijos sistema google.com, kurią turtinti tekstais, nuotraukomis ir konkrečiomis žiniomis (pvz., apie darbo grafiką, paslaugas ir jų kokybę) kiekvieną minutę, valandą ir dieną yra kviečiami visi informacinės visuomenės nariai – mobiliųjų įrenginių naudotojai. Pabrėžtina, kad būtent tokia plėtra google.com aplinkoje yra gyvai suinteresuoti daugelis viešojo gyvenimo (taip pat turizmo verslo) dalyvių, nes tai: (1) nemokama, (2) tarptautinė ir (3) ypatingai veiksmi, akimirksniu vartotojams pasiekiamą terpę.

Koncepcija

Baltų kelio koncepcija remiasi kalbine, mitologine, archeologine, istorine ir, suprantama, bendrakultūrine baltų etnoso, genčių ir tautų samprata.

Baltų sąvoką sukūrė ir pagrindė kalbininkai. Baltų kalbos – indoeuropiečių kalbų medžio šaka; gyvos lietuvių, latvių ir kitados išnykusi prūsų kalba išsaugojo daugelį senovinių žodžių ir gramatinių formų. Baltiškos kilmės vandenvardžiai ir kai kurie vietovardžiai nuo Maskvos apylinkių rytuose iki Oderio vakaruose ir nuo Dauguvos šiaurėje iki Ukrainos pietuose kyla iš III–II tūkstantmečio pr. Kr. laikotarpio. Baltų religija ir mitologija taip pat indoeuropietiška, ji lyginama su senovės indų, graikų, romėnų, germanų ir slavų paveldu. Dievavardžiai, mitai, išlikę pasakų, sakmių ir padavimų pavidalu, taip pat latvių mitologinės dainos ir lietuvių sutartinės liudija senovinę kultūros prigimtį, jos unikalumą.

Reikšmingą trūkstantą dėmenį sakytinė ir dainuojamąja tradicija paremtai baltų kultūrai suteikia archeologiniai tyrimai, kurie parodo senovės baltų gyvenamosios ir materialinės kultūros pobūdį, jos kaitą. Pabrėžtina, kad baltų vietą priešistorinėje Europoje ir reikšmę jos kultūrai įvardijo pasaulio archeologijos autoritetas Marija Gimbutienė (1921–1994).

Istorinė baltų samprata kyla iš XIII a. pradžioje riterių vienuolių sukulto karo prieš baltų gentis. Jie siekė užkariauti kraštą, pavergti gyventojus, išplėsti Vakarų krikščioniškojo pasaulio ribą šiaurės ir rytų kryptimis. Prūsų gentys, kuršiai, žiemgaliai ir sėliai buvo nukariauti, dalis pasiprašė prieglobsčio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Šios žmonės per daugelį dešimtmečių apgynė laisvę, o didžiausią ir galutinę karinę pergalę prieš Vokiečių ordiną Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės pasiekė 1410 m. liepos 10 d. Žalgirio mūšyje.

Kultūrinė baltų samprata glaudžiai susijusi su XX a. pabaigos – XXI a. pradžios Europos žemėlapiu. Politikai, ekonomistai, visuomenės, kultūros tyrėjai tris Baltijos šalis, taigi ir kaimynės Lietuvą ir Latviją sieja, pabrėžia jų bendros kilmės ir kultūros reikšmę, kelia bendradarbiavimo ateityje svarbą. Be to, baltų kultūra yra ryški šiuolaikiniame lietuvių ir latvių gyvenime: senovės pasaulėjauta reiškiasi mąstyme, santykiuose su aplinka; ornamentai, vaizdiniai, dainos – mene ir

kūryboje. Su tuo sietini ir didieji istorijos pasakojimai – Lietuvos ir Latvijos tautinių valstybių ideologinis pamatas.

Didžiojo Lietuvos istorijos pasakojimo ištakos – istoriniuose Simono Daukanto (1793–1864) raštuose, tautos istorijos apmąstymuose. Juos skleidamas labiausiai nusipelnė poetas kun. Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932), tačiau S. Daukanto ir Maironio požiūris į senovės baltų religiją ir į krikščionybės vaidmenį Lietuvos istorijoje iš esmės skyrėsi. Pirmasis su krikščionyste siejo visas 1387 m. apkrikštytą tautą ištikusias nelaimes, o antrojo brėžiamoje tautos budėjimo-užmigimo-atbudimo kreivėje užmirimą reiškė ne krikštas, o Žygimanto Augusto mirtis 1572 m.

Iš esmės panašus yra Latvijos didysis istorijos pasakojimas, tačiau remiantis juo, latviai užmiega (apmiršta) anksčiau, XIII a. pavergti riterių vienuolių. Šio pasakojimo pagrindu poetas, Rusijos kariuomenės karininkas Andrejus Pumpuras (1841–1902) sukūrė nacionalinį latvių epą *Lačplēsis*.

Atsižvelgiant į tai, jog šiandien Baltijos šalių – Europos sąjungos narių – gyventojų tarpe vyrauja europocentrinės pažiūros, o mokslas į valstybės ir valstybingumo istoriją žvelgia pirmiausia civilizacijų raidos teorijos akimis (nuo barbarų prie civilizacijos), nei Lietuvos, nei didysis Latvijos pasakojimas neturėtų būti priimtas be išlygų.

Baltiškumas kalboje, mitologijoje ir archeologijoje vaizduotinas kaip savitas, išskirtinis ir dažnai unikalus bruožas, kuris ženkliai praturtina visos Europos šalių kultūros įvairovę. Į pasakojimą įtrauktini, pabrėžiant indoeuropietišką prigimtį, vandenvardžiai ir vietovardžiai, padavimai ir sakmės, sutartinės ir dainos; gausi ir įvairi archeologinė medžiaga rodytina Šiaurės ir Vakarų Europos šalių, o senovės baltų religija – antikos ir senovės skandinavų šaltinių kontekste. Taip pat svarbu senovės baltų religijos ir mitologijos apraiškas šiuolaikiniame gyvenime, kūryboje ir mene rodyti kaip gyvą, pulsuojantį reiškinį, kuris be kultūrinės reikšmės dar glaudžiai susijęs su bendražmogiškais vertybėmis, o jos reiškiasi kaip atsakingas požiūris į supančią aplinką, tvarios ekonomikos kūrimas, lygių žmonių teisių ir galimybių puoselėjimas. Baltų genčių kovų su vikingais, stepių klajokliais, riteriais vienuoliais ir kitais užkariautojais istorijoje pabrėžtinai lietuvių, latvių ir prūsų siekis apginti, išsaugoti žmonių ir krašto laisvę, o svetimoms kultūroms, šalims ir civilizacijoms siūlyti mainus ir abipusiai naudingą bendradarbiavimą. Būtent tai rodo tūkstantmetė baltų genčių susisiekimo ir prekybos istorija, kurioje svarbiausią vaidmenį suvaidino Baltijos jūros gintaro pasiūla ir paklausa.

II. REIKŠMINGI GAMTOS IR KULTŪROS IŠTEKLIAI

Baltų kultūros ištekliai – gamtos ir kultūros paveldo objektai – yra gausūs ir įvairūs. Tą rodo Nekilnojamųjų kultūros vertybių Registro ir gamtos paveldo objektų apskaitos duomenys (išsamiau žr. I sk.). Tačiau įvertinti ir nustatyti minėtų objektų reikšmę labai sunku. 1980 m. paskelbtas 300 Lietuvos kultūros paminklų sąrašas su aprašymais rodo, kokią didelę reikšmę nustatant reikšmingumą, turi valstybės politika ir ideologija. Palyginimui, šiandien visoms 1918–1940 m. Lietuvos karių menančioms vietoms (tai daugiausiai jų kapai) yra nustatomas nacionalinis reikšmingumo lygmuo, nepriklausomai nuo to, kur ir kokiomis aplinkybėmis šie kariai mirė.

Kultūrinio ir pažintinio turizmo literatūros, žemėlapių autorių atliktos Lietuvos paveldo objektų atrankos, suprantama, yra subjektyvios, iškelia vertintojų mokslinės patirties, konteksto, taip pat asmeninio ryšio su vietomis svarbą.

Skirstymas ir vertinimas

Atsižvelgiant į koncepciją, Baltų kelio objektai skirstytini į tris dalis. Pirmoji, kuri gali būti vadinama baltų arba aisčių paveldu (98 m. Tacitas pirmą kartą baltų gentis, renkančias ir prekiaujančias gintaru, pavadino aisčiais, *Aestiorum gentes*), apima III–II tūkst. pr. Kr. – XIII a. laikotarpį; ji pati didžiausia ir svarbiausia. Piliakalniai, šventvietės, laidojimo ir kitos vietos yra gamtinės kilmės arba pobūdžio, todėl ne atskirai, o kartu su aisčių paveldu yra minėtini gamtos paveldo objektai: kalvagūbriai, rieduliai, medžiai.

Antroji Baltų kelio objektų dalis susijusi su reikšmingiausiais baltų kalbų, mitologijos ir tautosakos, archeologijos tyrimais, žymiausiais tyrinėtojais ir kultūros puoselėtojais, o trečioji apima šiuolaikines baltų kultūros reiškų kultūros kraštovaizdžiuose. Visoms trimis objektų rūšims siūloma šiek tiek skirtinga reikšmingumo nustatymo metodika.

Aisčių paveldas vertintinas devyniais požiūriais, 20 taškų vertinimo sistemoje, įverčius paskirstant tokiu būdu:

Kriterijus	Įverčiai
Vietos geografinė padėtis gyvenviečių ir kelių atžvilgiu	Vieta lengvai pasiekama (gyvenamoje vietovėje arba kitoje visais metų laikais lengvai automobiliu pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 0,5 km ir mažiau) – 2 Atoki (negyvenamoje vietovėje, ne visais metų laikais automobiliu lengvai pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 1 km) – 1 Nuošali (negyvenamoje vietovėje, ne visais metų laikais ir ne bet koku oru automobiliu lengvai pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 1,5 km ir daugiau) – 0
Kompleksiškumas	Vieta priklauso kompleksui (turi dar vieną arba daugiau istoriškai susijusių dalių, arba toje pačioje vietovėje yra kitų lengvai pasiekiamų Baltų keliui reikšmingų vietų) – 1 Pavienis objektas (pavienė Baltų keliui reikšminga vieta) – 0
Turizmo	Pritaikyta lankymui (yra bent vienas iš vietos lankymui svarbių ir turisto

infrastruktūra	<i>patogumui skirtų elementų: kelio ženklas-nuoroda, automobilių stovėjimo aikštelė, informacinis stendas, QR kodo stulpelis, laiptai, lieptas ir kt.) – 1</i> Nepritaikyta (nėra nei vieno vietos lankymui svarbių ir turistų patogumui skirtų elementų) – 0
Išvaizda	Unikali (išskirtinė, nepakartojama vietos (objekto) išorė, visuotinai pripažintas Baltų keliui reikšmingos vietos estetiškas grožis) – 3 Reta (reta vietos (objekto) išorė ir daugelio, bet nebūtinai visų atpažįstamas estetiškas grožis) – 2 Būdinga (dažnai aptinkama vietos (objekto) išorė, mažai iš aplinkos išsiskiriantis estetiškas grožis) – 1 Nėra (vieta iš esmės pakeista arba objektas sunaikintas; lankytojas girdi istoriją ir praeitį gali įsivaizduoti) – 0
Moksliniai tyrimai	Atlikti, paskelbti (vietos (objekto) tyrimai atlikti ir yra paskelbti) – 1 Nėra (tyrimai neatlikti arba atlikti, tačiau jų išvados nepaskelbtos, viešai neprieinamos) – 0
Archeologinė reikšmė	Unikali (žinoma apie išskirtinius, nepakartojamus vietos archeologinius radinius ir (arba) struktūras) – 3 Reta (rasta retai aptinkamų archeologinių radinių ir (arba) struktūrų) – 2 Būdinga (rasta dažnai aptinkamų archeologinių radinių ir (arba) struktūrų) – 1 Nėra (archeologiniai radiniai ir (arba) struktūros nežinomos) – 0
Mitologinė reikšmė	Unikali (apie vietą (struktūrą) turima išskirtinių, nepakartojamų mitologinių žinių; unikalus tokio pobūdžio pavadinimas) – 3 Reta (mitologinės žinios ir (arba) pavadinimas retai aptinkamas) – 2 Būdinga (daugelyje vietų aptinkamos mitologinės žinios ir (arba) dažnai pasikartojantis pavadinimas) – 1 Nėra (mitologinių žinių nėra, pavadinimas nežinomas) – 0
Istorinė reikšmė	Unikali (apie vietą (struktūrą) turima išskirtinių, nepakartojamų istorinių faktų) – 3 Reta (istoriniai faktai retai aptinkami) – 2 Būdinga (daugelyje vietų aptinkami, pasikartojantys istoriniai faktai) – 1 Nėra (kuo nors išskirtinių istorinių faktų nėra) – 0
Visuomeninė reikšmė	Aukšta (ne rečiau kaip kartą per metus rengiama šalies (tautos) mastu reikšminga šventė ir (arba) renginys) – 3 Vidutinė (ne rečiau kaip kartą per metus rengiama vietos bendruomenės šventė ir (arba) renginys) – 2 Žema (vyksta atsitiktiniai, tik proginiai renginiai) – 1 Nėra (nėvyksta jokie renginiai) – 0

3 lentelė. Žymių archeologinių ir mitologinių objektų, siūlomų įtraukti į Baltų kelio maršrutus, vertinimo kriterijai.

Remiantis šia metodika kompleksiskai įvertinus 40 žymiausių Klaipėdos apskrities archeologijos ir mitologijos objektų reikšmę nustatyta, kad verčių suma yra patikimas objekto reikšmės atspindys. 1–5 taškų suma Baltų keliui laikytina maža (nepakankama), 6–12 – vidutinė (objektas reikšmingas), o 13 ir daugiau taškų įvertinti objektai laikytini ypač reikšmingais.

Taigi, jeigu vertinamas paveldo objektas yra lengvai, patogiai pasiekiamas (2 taškai) ir net pritaikytas lankymui (1 taškas), tačiau Baltų kelio koncepcijos požiūriu žymesnės archeologinės, mitologinės, istorinės arba visuomeninės vertės neturi, jis nepatenka į reikšmingiausių išteklių sąrašą. Ir atvirkščiai, jeigu unikalios išvaizdos (3 taškai) ir išskirtinės archeologinės reikšmės objektas (3

taškai) yra sunkiai pasiekiamas (miške, toli nuo kelių), nepritaikytas lankymui (nėra nuorodų), jis gali patekti į Baltų kelio kūrėjų akiratį.

Pavyzdžiui, menama Šernų miško šventvietė (Klaipėdos r.) įvertinta tašku už kompleksiskumą (akmuo po ąžuolu senoliu), dar vienu už pritaikymą lankymui (yra lauko kelias ir nedidelė aikštelė, nors be nuorodų); du taškai paskirti už retumą, tačiau apie vietos archeologinę, mitologinę, istorinę, visuomeninę reikšmę šiandien iš esmės nieko nežinoma, ji plačiau netyrinėta ir neaprašyta, yra atokiau nuo vieškelio (1 taškas). Penkių taškų sumos nepakanka, kad Šernų miško šventvietė būtų laikoma reikšmingu objektu.

Netoli nuo šios vietos, prie vieškelio (2 taškai) yra unikalaus bronzos amžiaus archeologinio radinio – Šernų vardu vadinamos hetitų dievo statulėlės (3 taškai) radimvietė. Ir nors tai pavienis, vaizdingumu nepasižymintis, lankymui iš esmės nepritaikytas objektas (0 taškų), jis dar turi istorinę reikšmę (retas – 2 taškai), yra pačiai tyrinėtas ir daugeliu kalbų aprašytas kaip Gintaro keliu iš Artimųjų Rytų į baltų kraštus atkeliavęs daiktas (1 taškas). Aštuonių taškų suma pagrindžia minėtos radimvietės reikšmę ir ji galėtų tapti lankytina Baltų kelio vieta.

Iš viso atliktas 864 aisčių paveldui priskirtinų objektų Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Utenos apskrityse vertinimas. Šie objektai autorių buvo žvalgyti ir (arba) aprašyti mokslinėje ir pažintinėje literatūroje 1998–2018 m. laikotarpyje. Bet, žinoma, visada išlieka tikimybė, kad padėtis konkrečiose vietose pasikeitė platesniam visuomenės ratui apie tai nežinant (pvz., bendruomenė įrengė laiptus į piliakalnį arba priešingai – piktavaliai ten pradėjo šiukšlinti).

1) Kauno apskrityje kompleksiskai įvertintas 171 objektas (nedidėleje Birštono savivaldybėje 6, o Kauno miesto ir rajono savivaldybėse – 38):

Kauno apskrityje	Atliktas vertinimas (vietų skaičius)	Balai 1–5	6–10	11–15	16–20	Pastabos
Birštono sav.	6	-	4	2	-	
Jonavos r. sav.	16	-	12	4	-	
Kaišiadorių r. sav.	31	-	22	8	1	
Kauno m. ir r. sav.	38	3	24	11	-	
Kėdainių r. sav.	16	1	10	4	1	
Prienų r. sav.	28	-	22	7	-	
Raseinių r. sav.	35	-	18	16	1	
Iš viso:	170	4	112	52	3	

4 lentelė. Žymių archeologinių ir mitologinių objektų Kauno apskrityje vertinimo rezultatai.

I Baltų kelio maršrutus įtrauktini 166 objektai, iš jų 112 laikytini turintys vidutinę reikšmę, 51 – reikšmingi, o likę trys: Guronų alkakalnis, vad. Pajautos kapu (Kaišiadorių r.), Bakainių piliakalnis (Kėdainių r.) ir Ugionių šventvietė (Raseinių r.) – itin reikšmingais.

2) Klaipėdos apskrityje kompleksiskai įvertinti 128 objektai (nedidelėje Neringos savivaldybėje 3, o Kretingos r. savivaldybėje – net 52):

Klaipėdos apskrityje	Atliktas vertinimas (vietų skaičius)	Balai 1–5	6–10	11–15	16–20	Pastabos
Klaipėdos m. ir r. sav.	28	8	18	2	-	
Kretingos r. sav.	52	6	35	11	-	
Neringos m. sav.	3	-	2	1	-	
Palangos m. sav.	3	-	-	2	1	
Skuodo r. sav.	25	6	14	4	1	
Šilutės r. sav.	17	10	6	1	-	
Iš viso:	128	30	75	21	2	

5 lentelė. Žymių archeologinių ir mitologinių objektų Klaipėdos apskrityje vertinimo rezultatai.

I Baltų kelio maršrutus įtrauktini 98 objektai, iš jų 75 laikytini turintys vidutinę reikšmę, 21 – reikšmingi, o likę du: Palangos alkakalnis, vad. Birutės kalnu ir Apuolės piliakalnis (Skuodo r.) – itin reikšmingais.

3) Panevėžio apskrityje kompleksiskai įvertinti 95 objektai:

Panevėžio apskrityje	Atliktas vertinimas (vietų skaičius)	Balai 1–5	6–10	11–15	16–20	Pastabos
Biržų r. sav.	15	-	11	3	1	
Kupiškio r. sav.	14	2	10	2	-	
Panevėžio m. ir r. sav.	23	-	17	6	-	
Pasvalio r. sav.	16	3	10	2	1	
Rokiškio r. sav.	27	2	22	2	1	
Iš viso:	95	7	70	15	3	

6 lentelė. Žymių archeologinių ir mitologinių objektų Panevėžio apskrityje vertinimo rezultatai.

I Baltų kelio maršrutus įtrauktini 88 objektai, iš jų 70 laikytini turintys vidutinę reikšmę, 15 – reikšmingi, o likę trys: Likėnų šaltinis, vad. Smardone (Biržų r.), Pasvalio mieste eksponuojamas akmenų su dubenimis rinkinys ir Sartų ežeras (Rokiškio, Zarasų r.) – itin reikšmingais.

4) Šiaulių apskrityje kompleksiskai įvertinti 148 objektai:

Šiaulių apskrityje	Atliktas vertinimas (vietų skaičius)	Balai 1–5	6–10	11–15	16–20	Pastabos
Akmenės r. sav.	11	3	7	1	-	
Joniškio r. sav.	23	1	17	5	-	
Kelmės r. sav.	34	-	27	6	1	
Pakruojo r. sav.	30	6	22	2	-	
Radviliškio r. sav.	26	5	16	5	-	
Šiaulių m. ir r. sav.	24	2	18	3	1	
Iš viso:	148	17	107	22	2	

7 lentelė. Žymių archeologinių ir mitologinių objektų Šiaulių apskrityje vertinimo rezultatai.

Į Baltų kelio maršrutus įtrauktini 131 objektas, iš jų 107 laikytini turintys vidutinę reikšmę, 22 – reikšmingi, o likę du: Kražių alkakalnis, vad. Medžiokalniu (Kelmės r.) ir Jurgaičių piliakalnis, vad. Kryžių kalnu (Šiaulių r.) – itin reikšmingais.

5) Telšių apskrityje kompleksiskai įvertinti 152 objektai:

Telšių apskrityje	Atliktas vertinimas (vietų skaičius)	Balai 1–5	6–10	11–15	16–20	Pastabos
Mažeikių r. sav.	38	8	29	1	-	
Plungės r. sav.	67	18	38	10	1	
Rietavo sav.	10	2	7	1	-	
Telšių r. sav.	37	11	18	3	1	
Iš viso:	152	39	92	15	2	

8 lentelė. Žymių archeologinių ir mitologinių objektų Telšių apskrityje vertinimo rezultatai.

Į Baltų kelio maršrutus įtrauktini 109 objektai, iš jų 92 laikytini turintys vidutinę reikšmę, 15 – reikšmingi, o likę du: Platelių ežeras (Plungės r.) ir Pašatrijos piliakalnis, vad. Šatrijos kalnu (Telšių r.) – itin reikšmingais.

6) Utenos apskrityje kompleksiskai įvertinti 171 objektai (nedidelėje Visagino m. savivaldybėje – vos 1, o Molėtų r. savivaldybėje – 48):

Utenos apskrityje	Atliktas vertinimas (vietų skaičius)	Balai 1–5	6–10	11–15	16–20	Pastabos
Anykščių r. sav.	24	2	14	6	2	
Ignalinos r. sav.	26	2	18	4	2	

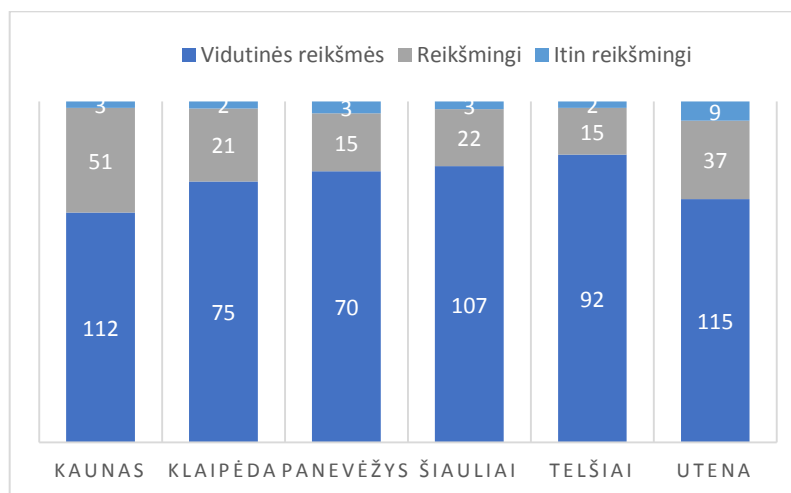
Molėtų r. sav.	48	4	31	11	2	
Utenos r. sav.	40	-	27	11	2	
Visagino m. sav.	1	-	1	-	-	
Zarasų r. sav.	32	2	24	5	1	
Iš viso:	171	10	115	37	9	

9 lentelė. Žymių archeologinių ir mitologinių objektų Utenos apskrityje vertinimo rezultatai.

I Baltų kelio maršrutus įtrauktini 151 objektas, iš jų 115 laikytini turinčiais vidutinę reikšmę, 37 – reikšmingais, o likę devyni: Dvarionių akmuo, vad. Puntuku (Anykščių r.), Šeimyniškių piliakalnis (Anykščių r.), Ginučių piliakalnis (Ignalinos r.), Ginučių alkakalnis, vad. Ladakalniu (Ignalinos r.), Svobiškėlio akmuo, vad. Valiulio akmeniu (Molėtų r.), Skudutiškio šventvietė (Molėtų r.), Lygamiškio šaltinis, vad. Krokule (Utenos r.), Šeimaties akmenys, vad. Mokais (Utenos r.) ir Stelmužės ažuolas (Zarasų r.) – itin reikšmingais.

Apibendrinant, iš 864 žymių archeologinių ir mitologinių objektų 107 buvo įvertinti kaip nereikšmingi (12,4 proc.), 571 – turintys vidutinę reikšmę (66,1 proc.), 165 – reikšmingi (19,1 proc.) ir 21 – itin reikšmingas (2,4 proc.).

Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Telšių apskrityse šie objektai pasiskirsto iš esmės tolygiai, vidutinės reikšmės objektų gausa pasižymi Kauno, o itin reikšmingų – Utenos apskritis.



1 diagrama. Vidutinės reikšmės, reikšmingų ir itin reikšmingų aiškių paveldo objektų skaičius šešiose Lietuvos apskrityse.

571 vidutinės reikšmės objektas atstovauja net 25 skirtingoms gamtos ir kultūros paveldo rūšims; 165 reikšmingų objektų įvairovė, suprantama, mažėja ir siekia 18 rūšių, o 21 itin reikšmingas objektas atstovauja 6 rūšims:

	Iš viso reikšmingų	Vidutinės reikšmės	Reikšmingų	Itin reikšmingų
Piliakalniai	189	120	63	6
Šventi akmenys	151	118	28	5
Alkakalniai	96	71	21	4
Šventi šaltiniai	58	42	13	3
Šventi medžiai	47	39	7	1
Kapinytai	41	40	1	
Pilkapiai	41	33	8	
Šventi ežerai	25	13	10	2
Gyvenvietės (gyvenamųjų vietų vardai, susiję su baltų religija ir mitologija)	21	19	2	
Šventos upės	21	19	2	
Senovės gyvenvietės	11	10	1	
Šventi miškai	10	9	1	
Šventos pelkės	9	7	2	
Aukojimo vietos	6	4	2	
Šventos daubos	6	6		
Šventi laukai	5	5		
Brastos	4	4		
Griovos	3	3		
Senkapiai	3	3		
Senkeliai	2	1	1	
Senovės žemdirbystės vietos	2	2		
Smegduobės	2	1	1	
Atodanga	1	1		
Kūlgrinda	1	1		
Kuršių marių dalis	1		1	
Ola	1		1	
Uola	1	1		

10 lentelė. Reikšmingų archeologinių ir mitologinių objektų, siūlomų įtraukti į Baltų kelią, įvairovė ir skaičiai

Aisčių paveldo tyrimų ir tyrinėtojų vietos (žymios) vertintinos 10 taškų sistemoje, įverčius paskirstant tokiu būdu:

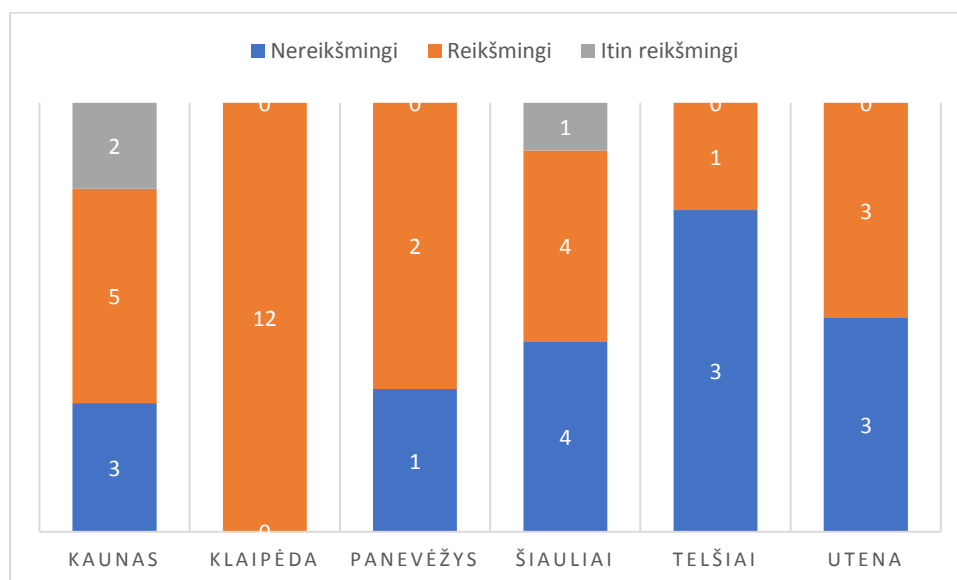
Kriterijus	Įverčiai
Vietos geografinė padėtis gyvenviečių ir kelių atžvilgiu	Vieta lengvai pasiekiamą (gyvenamoje vietovėje arba kitoje visais metų laikais lengvai automobiliu pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 0,5 km ir mažiau) – 2 Atoki (negyvenamoje vietovėje, ne visais metų laikais automobiliu lengvai pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 1 km) – 1 Nuošali (negyvenamoje vietovėje, ne visais metų laikais ir ne bet kokių oru automobiliu lengvai pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 1,5 km ir daugiau) – 0
Kompleksiškumas	Vieta priklauso kompleksui (turi dar vieną arba daugiau istoriškai susijusių dalių, arba toje pačioje vietovėje yra kitų lengvai pasiekiamų Baltų keliui reikšmingų vietų) – 1

	Pavienis objektas (<i>pavienė Baltų keliui reikšminga vieta</i>) – 0
Turizmo infrastruktūra	Pritaikyta lankymui (<i>yra bent vienas iš vietos lankymui svarbių ir turistų patogumui skirtų elementų: kelio ženklas-nuoroda, automobilių stovėjimo aikštelė, informacinis stendas, QR kodo stulpelis, laiptai, lieptas ir kt.</i>) – 1 Nepritaikyta (<i>nėra nei vieno vietos lankymui svarbių ir turistų patogumui skirtų elementų</i>) – 0
Vietos svarba tarptautiniu požiūriu	Didelė (<i>svarbi Europos mastu</i>) – 3 Vidutinė (<i>svarbi Lietuvos ir Latvijos mastu</i>) – 2 Menka (<i>gali būti svarbi, tačiau ne visada akivaizdi</i>) – 1 Nėra (<i>tarptautiniu mastu ne svarbi</i>) – 0
Ryšys su Baltų kelio koncepcija	Reikšmingas (<i>visuotinai aiškus, akivaizdus ir Baltų keliui reikšmingas iš esmės</i>) – 3 Vidutinės svarbos (<i>yra, tačiau ne kiekvienam akivaizdus ir Baltų kelyje gali būti, tačiau nėra būtinas</i>) – 2 Menkas (<i>yra, tačiau vos (arba) tik mažai visuomenės daliai akivaizdus ir Baltų keliui didesnės reikšmės neturi</i>) – 1 Nėra (<i>ryšio su Baltų kelio koncepcija neturi</i>) – 0

11 lentelė. Žymių su aisčių paveldo tyrimais ir tyrinėtojais susijusių objektų, siūlomų įtraukti į Baltų kelio maršrutus, vertinimo kriterijai.

Iš viso atliktas 44 objektų Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Utenos apskrityse vertinimas: 14 (33 proc.) iš minėtų objektų tarpo įvertinti kaip mažai arba visai nereikšmingi Baltų keliui (įverčių suma nuo 1 iki 5 taškų), 27 (66 proc.) laikytini reikšmingais (įverčių suma nuo 6 iki 9 taškų), 3 (0,7 proc.) – itin reikšmingais (didžiausia galima įverčių suma).

Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Telšių apskrityse šie objektai pasiskirsto netolygiai, reikšmingų objektų gausa pasižymi Klaipėdos, o stoka – Telšių apskritis:



2 diagrama. Nereikšmingų, reikšmingų ir itin reikšmingų su aisčių paveldo tyrimais ir tyrėjais susijusių objektų skaičius šešiose Lietuvos apskrityse.

27 reikšmingi objektai atstovauja visoms pagrindinėms rūšims: aisčių paveldo tyrėjų gimtinėms, namams, kapams ir paminklams; itin reikšmingais laikomi: istoriko Simono Daukanto

(Papilėje), archeologės Marijos Birutės Alseikaitės-Gimbutienės ir mitologo Algirdo Juliaus Greimo kapai (Kaune).

	Iš viso reikšmingų	Reikšmingų	Itin reikšmingų
Gimtinės	7	7	-
Namai	9	9	-
Kapai	12	9	3
Paminklai	2	2	-

12 lentelė. Reikšmingų objektų, susijusių su aisčių paveldo tyrimais ir tyrinėtojais, siūlomų įtraukti į Baltų kelią, įvairovė ir skaičiai

Šiuolaikinės baltų kultūros raiškos vietos (žymios) vertintos 15 taškų sistemoje, įverčius paskirstant tokiu būdu:

Kriterijus	Įverčiai
Vietos geografinė padėtis gyvenviečių ir kelių atžvilgiu	Vieta lengvai pasiekama (gyvenamoje vietovėje arba kitoje visais metų laikais lengvai automobiliu pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 0,5 km ir mažiau) – 2 Atoki (negyvenamoje vietovėje, ne visais metų laikais automobiliu lengvai pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 1 km) – 1 Nuošali (negyvenamoje vietovėje, ne visais metų laikais ir ne bet kokių oru automobiliu lengvai pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 1,5 km ir daugiau) – 0
Kompleksiškumas	Vieta priklauso kompleksui (turi dar vieną arba daugiau istoriškai susijusių dalių, arba toje pačioje vietovėje yra kitų lengvai pasiekiamų Baltų keliui reikšmingų vietų) – 1 Pavienis objektas (pavienė Baltų keliui reikšminga vieta) – 0
Turizmo infrastruktūra	Pritaikyta lankymui (yra bent vienas iš vietos lankymui svarbių ir turisto patogumui skirtų elementų: kelio ženklas-nuoroda, automobilių stovėjimo aikštelė, informacinis stendas, QR kodo stulpelis, laiptai, lieptas ir kt.) – 1 Nepritaikyta (nėra nei vieno vietos lankymui svarbių ir turisto patogumui skirtų elementų) – 0
Pasakojimas	Yra (vietos valdytojas, šeimininkas arba gidas siūlo pasakojimą) – 1 Nėra (tokia paslauga lankytojui nesiūloma) – 0
Pramoginė ir (arba) edukacinė programa	Yra (lankytojui siūloma) – 1 Nėra (tokia paslauga lankytojui nesiūloma) – 0
Visuomeninė reikšmė	Aukšta (ne rečiau kaip kartą per metus rengiama šalies (tautos) mastu reikšminga šventė ir (arba) renginys) – 3 Vidutinė (ne rečiau kaip kartą per metus rengiama vietos bendruomenės šventė ir (arba) renginys) – 2 Žema (vyksta atsitiktiniai, tik proginiai renginiai) – 1 Nėra (nėvyksta jokie renginiai) – 0
Meninė vertė	Aukšta (akivaizdi, visuotinai ir (arba) tarptautiniu mastu pripažinta) – 3 Vidutinė (pripažįstama visuomenės dalies) – 2 Žema (abejotina, yra meninės vertės požymių) – 1 Nėra (be žymesnės meninės vertės) – 0

Ryšys su Baltų kelio koncepcija	Reikšmingas (<i>visuotinai aiškus, akivaizdus ir Baltų keliui reikšmingas iš esmės</i>) – 3 Vidutinės svarbos (<i>yra, tačiau ne kiekvienam akivaizdus ir Baltų kelyje gali būti, tačiau nėra būtinas</i>) – 2 Menkas (<i>yra, tačiau vos (arba) tik mažai visuomenės daliai akivaizdus ir Baltų keliui didesnės reikšmės neturi</i>) – 1 Nėra (<i>ryšio su Baltų kelio koncepcija neturi</i>) – 0
--	---

13 lentelė. Žymių šiuolaikinės baltų kultūros raiškos vietų, siūlomų įtraukti į Baltų kelio maršrutus, vertinimo kriterijai.

Iš viso atliktas 7 objektų Klaipėdos, Šiaulių ir Utenos apskrityse vertinimas: vienas objektas įvertintas kaip mažai arba visai nereikšmingas Baltų keliui (įverčių suma – 5 ir mažiau taškų), likę 6 laikytini reikšmingais ir itin reikšmingais (įverčių suma – 5 ir daugiau taškų).

Klaipėdos apskrityje reikšmingų šiuolaikinės baltų kultūros raiškos vietų daugiausiai (4), po vieną – Šiaulių ir Utenos apskrityse. Tiesa, reikia pažymėti, kad dažnai šiuolaikinės baltų kultūros raiškos vietas sunku atskirti nuo kitų patrauklių vietų ir muziejų, kurie toliau bus vertinami atskirai.

Muziejai vertinti 10 taškų sistemoje, įverčius paskirstant tokiu būdu:

Kriterijus	Įverčiai
Vietos geografinė padėtis gyvenviečių ir kelių atžvilgiu	Vieta lengvai pasiekama (<i>gyvenamoje vietovėje arba kitoje visais metų laikais lengvai automobiliu pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 0,5 km ir mažiau</i>) – 2 Atoki (<i>negyvenamoje vietovėje, ne visais metų laikais automobiliu lengvai pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 1 km</i>) – 1 Nuošali (<i>negyvenamoje vietovėje, ne visais metų laikais ir ne bet kokių oru automobiliu lengvai pasiekiamoje vietoje; jei reikia, pėsčiomis gali būti einama apie 1,5 km ir daugiau</i>) – 0
Kompleksiškumas	Vieta priklauso kompleksui (<i>turi dar vieną arba daugiau istoriškai susijusių dalių, arba toje pačioje vietovėje yra kitų lengvai pasiekiamų Baltų keliui reikšmingų vietų</i>) – 1 Pavienis objektas (<i>pavienė Baltų keliui reikšminga vieta</i>) – 0
Ryšys su Baltų kelio koncepcija	Reikšmingas (<i>visuotinai aiškus, akivaizdus ir Baltų keliui reikšmingas iš esmės</i>) – 3 Vidutinės svarbos (<i>yra, tačiau ne kiekvienam akivaizdus ir Baltų kelyje gali būti, tačiau nėra būtinas</i>) – 2 Menkas (<i>yra, tačiau vos (arba) tik mažai visuomenės daliai akivaizdus ir Baltų keliui didesnės reikšmės neturi</i>) – 1 Nėra (<i>ryšio su Baltų kelio koncepcija neturi</i>) – 0
Muziejaus patrauklumas užsienio turistams	Didelis (<i>siūlomos ekskursijos užsienio kalba ir (arba) parengti audio gidai</i>) – 2 Vidutinis (<i>į užsienio kalbą (kalbas) išversti užrašai</i>) – 1 Nėra (<i>ekskursijos vedamos tik lietuvių kalba, užrašų užsienio kalba nėra</i>) – 0
Dėmesys vaikams	Yra (<i>nurodoma oficialiuose šaltiniuose</i>) – 1 Nėra (<i>nežinoma, neužsimenama</i>) – 0
Darbo laikas	Palankus (<i>dirba ir šeštadieniais, ir sekmadieniais</i>) – 1 Nepalankus (<i>savaitgaliais (arba sekmadienį) nedirba</i>) – 0

14 lentelė. Nacionalinių, valstybinių, savivaldybių lygmens ir visuomeninių muziejų, siūlomų įtraukti į Baltų kelio maršrutus, vertinimo kriterijai.

Iš viso atliktas 45 muziejų Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Utenos apskrityse vertinimas: 14 (31 proc.) iš minėtų muziejų tarpo įvertinti kaip mažai arba visai nereikšmingi Baltų keliui (įverčių suma nuo 1 iki 5 taškų), 32 (69 proc.) laikytini reikšmingais ir itin reikšmingais (įverčių suma nuo 6 iki 10 taškų).

Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Telšių apskrityse šie objektai pasiskirsto netolygiai, reikšmingų objektų gausa pasižymi Klaipėdos, o stoka – Telšių apskritis.

Apskritys	Iš viso	Mažai reikšmingų	Reikšmingų
Kauno	5	2	4
Klaipėdos	11	2	9
Panevėžio	5	1	4
Šiaulių	8	3	5
Telšių	9	2	7
Utenos	7	1	6
Iš viso:	45	11	35

15 lentelė. Muziejų, siūlomų įtraukti į Baltų kelią, skaičius pagal apskritis ir vertinimo rezultatus

Edukacinės programos ir tautinio paveldo meistrai. Aprėpti Lietuvos muziejų, amatų centrų, bendruomenių ir pavienių meistrų siūlomų edukacinių programų¹ įvairovę sudėtinga, dar sunkiau įvertinti jų turinį. Kaupiant duomenis, vertinant edukacinių programų pobūdį, taigi ir ryšį su Baltų keliu, remtasi 2009–2018 m. sukaupta autorių patirtimi, taip pat atsižvelgta į programų pavadinimus, vedėjus ir aprašymus.

Ne visi sertifikuoti Lietuvos tautinio paveldo meistrai rengia edukacines programas, skirtas jų gaminiams, tačiau šie meistrai dažnai yra programas rengiančių muziejų darbuotojai, švenčių ir mugių dalyviai, iš esmės vieši asmenys, apie kuriuos pagrindinius duomenis skelbia ir specializuoti leidiniai (pvz., *Lietuvos tautinis paveldas*), ir tautiniam paveldui skirta interneto svetainė.

Palyginimui, Mažeikių muziejus, kuriame dirba tautinio paveldo meistrai Raimonda ir Vytautas Ramanauskai, siūlo 5 iš esmės archeologinio pobūdžio edukacines programas (Baltų gentys, akmeninių kirvių gamyba, baltų papuošalai, tošininkystės amatas ir beržo tošies ornamentavimas) bei dar 7 programas, kurių pobūdis iš dalies reikšmingas Baltų keliui (Laiškų rašymas ant beržo tošies baltiškais rašmenimis [?], liaudies muzikos instrumentai ir muzikavimas, puošmenų iš odos gamyba ir kt.).

Remiantis šios studijos nuostatomis (žr. I sk.), iš aisčių kultūros kylantys gebėjimai, amatai, žinija, taip pat tokio pobūdžio gaminiai² yra laikomi reikšmingais kuriant ir plėtojant Baltų kelią.

¹ Jas taip pat būtų galima keisti žodžiais *pažintiniai, lavinamieji užsiėmimai* (pagal pobūdį).

² Tautinio paveldo meistrai gauna konkrečių gaminių sertifikatus; tačiau studijoje vaistingieji augalai į rūšis nėra skirstomi.

Taigi, sąlyginai ir su didelėmis išlygomis, tačiau edukacines programas ir tautinio paveldo gaminius mėginama skirstyti pagal pobūdį.

Reta iš edukacinių programų Kauno apskrityje patenka į aisčių kultūros lauką, dauguma remiasi XIX a. – XX a. pirmos pusės žinią, amatais ir papročiais (jų santykis 1 : 9); deja, aisčių kultūros laukas siauras ir kalbant apie tautinio paveldo gaminius – Kaune ir Kėdainiuose tik vejamose juostos, Prienuose ir Raseiniuose auginamos senųjų veislių avys ir kiaulės, o Martynas Stankus iš Kauno kala kirvius ir kalavijus.

Kauno apskrityje	Edukacinės programos pagal pobūdį		Tautinio paveldo gaminiai pagal pobūdį	
	Archeologinės	Turi tokių požymių	Aisčių kultūros	Turi tokių požymių
Birštono sav.	-	2	-	-
Jonavos r. sav.	1	3	-	7
Kaišiadorių r. sav.	2	8	-	9
Kauno m. ir r. sav.	3	24	5	31
Kėdainių r. sav.	1	8	2	10
Prienų r. sav.	-	10	1	6
Raseinių r. sav.	1	16	1	3
Iš viso:	8	71	9	66

16 lentelė. Edukacinės programos ir tautinio paveldo gaminiai Kauno apskrityje pagal pobūdį

Edukacinių programų skaičius Klaipėdos apskrityje mažesnis negu Kauno, tačiau Baltijos jūros gintaro dėka archeologinio pobūdžio programų čia siūloma daugiau (bendras santykis 1 : 3). Platesnis ir aisčių kultūros gaminių laukas: Klaipėdoje, Kretingoje ir Neringoje dirbama su gintaru, Klaipėdoje dar gaminami žalvariniai papuošalai, Palangoje – kanklės, Šilutėje – kauliniai žaislai. Be to, Šilutėje du meistrai gamina laivus!

Klaipėdos apskrityje	Edukacinės programos pagal pobūdį		Tautinio paveldo gaminiai pagal pobūdį	
	Archeologinės	Turi tokių požymių	Aisčių kultūros	Turi tokių požymių
Klaipėdos m. ir r. sav.	2	16	3	4
Kretingos r. sav.	2	1	2	16
Neringos m. sav.	3	1	1	1
Palangos m. sav.	3	5	1	1
Skuodo r. sav.	-	6	-	-
Šilutės r. sav.	1	5	4	10
Iš viso:	11	34	11	32

17 lentelė. Edukacinės programos ir tautinio paveldo gaminiai Klaipėdos apskrityje pagal pobūdį

Archeologinio pobūdžio edukacinių programų Panevėžio apskrityje skaičių padidina kelios bitėms ir bitininkystei skirtos programos, taip pat minėtinos tarmiškai vedamos programos Pasvalyje ir Kupiškioje – šio krašto tarmė itin išraiškinga ir vertinga. Tautinio paveldo gaminių iš aisčių kultūros lauko stokojama – tik Panevėžyje ir Rokiškyje vejamos ir audžiamos juostos, o Pasvalyje gaminami muzikos instrumentai.

	Edukacinės programos pagal pobūdį		Tautinio paveldo gaminiai pagal pobūdį	
	Archeologinės	Turi tokių požymių	Aisčių kultūros	Turi tokių požymių
Panevėžio apskrityje				
Biržų r. sav.	-	10	-	7
Kupiškio r. sav.	6	19	-	4
Panevėžio m. ir r. sav.	1	12	2	20
Pasvalio r. sav.	3	10	1	7
Rokiškio r. sav.	1	14	2	7
Iš viso:	11	65	5	45

18 lentelė. Edukacinės programos ir tautinio paveldo gaminiai Panevėžio apskrityje pagal pobūdį

Gana didelį archeologinio pobūdžio edukacinių programų skaičių Šiaulių apskrityje ir jų įvairovę lemia kryptinga Kelmės ir Šiaulių muziejų veikla (santykis tarp programų čia vienas palankiausių – 1 : 2,6). Deja, tautinio paveldo gaminių iš aisčių kultūros lauko maža – senų lietuviškų veislių galvijų, arklių, kiaulių, avių, žąsų augintojai dirba Šiaulių rajone, Joniškioje vejamos, o Šiauliuose audžiamos juostos.

	Edukacinės programos pagal pobūdį		Tautinio paveldo gaminiai pagal pobūdį	
	Archeologinės	Turi tokių požymių	Aisčių kultūros	Turi tokių požymių
Šiaulių apskrityje				
Akmenės r. sav.	-	1	-	2
Joniškio r. sav.	-	1	1	16
Kelmės r. sav.	7	1	-	6
Pakruojo r. sav.	1	12	1	3
Radviliškio r. sav.	1	12	-	2
Šiaulių m. ir r. sav.	6	13	9	22
Iš viso:	15	40	11	51

19 lentelė. Edukacinės programos ir tautinio paveldo gaminiai Šiaulių apskrityje pagal pobūdį

Archeologinio pobūdžio edukacinių programų skaičius Telšių apskrityje taip pat gana aukštas, tam įtakos turi Mažeikių ir Telšių muziejuose siūlomos programos ir paskaitos. Platus ir aisčių kultūros gaminių laukas: Mažeikiuose dirba tošininkai R. ir V. Ramanauskai, Plungėje kalvis A. Platakis, Akmenėje – žolininkė J. Balvočiūtė, kurie sudaro tam tikrą branduolį ir akivaizdžiai parodo, kad net vienas vienintelis meistras, dirbantis rajone, gali keisti visos apskrities pusiausvyrą.

Telšių apskrityje	Edukacinės programos pagal pobūdį		Tautinio paveldo gaminiai pagal pobūdį	
	Archeologinės	Turi tokių požymių	Aisčių kultūros	Turi tokių požymių
Mažeikių r. sav.	9	8	6	2
Plungės r. sav.	6	11	6	7
Rietavo sav.	-	4	1	1
Telšių r. sav.	4	9	-	7
Iš viso:	19	32	13	17

20 lentelė. Edukacinės programos ir tautinio paveldo gaminiai Telšių apskrityje pagal pobūdį

Edukacinių programų skaičius Utenos apskrityje aukštas, tačiau archeologinio pobūdžio pasiūla – menka (bendras santykis pats nepalankiausias – 1 : 12,25!). Siauras ir aisčių kultūros laukas – po vieną žemaitukų augintoją Anykščiuose ir Utenoje, be to, Anykščių rajone dirba dar vienas žalvarinių papuošalų meistras.

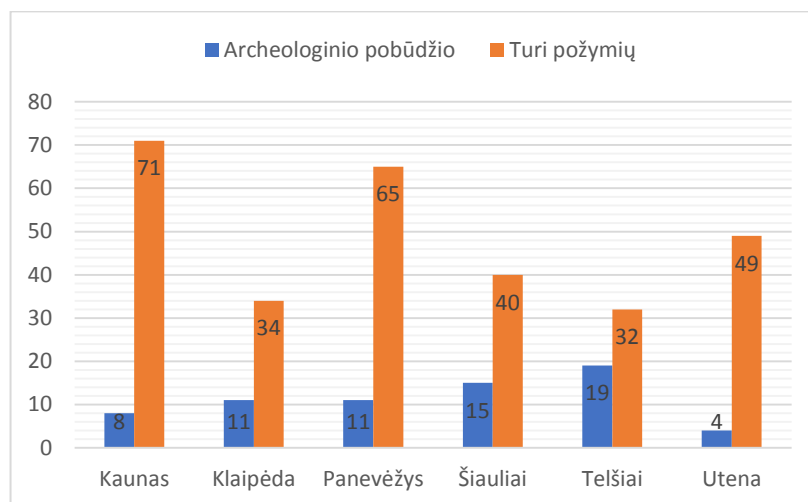
Utenos apskrityje	Edukacinės programos pagal pobūdį		Tautinio paveldo gaminiai pagal pobūdį	
	Archeologinės	Turi tokių požymių	Aisčių kultūros	Turi tokių požymių
Anykščių r. sav.	-	3	1	10
Ignalinos r. sav.	-	2	-	3
Molėtų r. sav.	2	22	1	9
Utenos r. sav.	1	14	1	9
Visagino m. sav.	-	-	-	-
Zarasų r. sav.	1	8	-	5
Iš viso:	4	49	3	36

21 lentelė. Edukacinės programos ir tautinio paveldo gaminiai Utenos apskrityje pagal pobūdį

Iš viso atlikta 359 Lietuvos muziejų, amatų centrų, turizmo informacijos centrų, meno galerijų, vietos bendruomenių ir pavienių meistrų siūlomų edukacinių programų patikra. Nustatyta, kad 68 programos (įskaitant ir edukacinius užsiėmimus, paskaitas) yra archeologinio pobūdžio, jos reikšmingos Baltų keliui. 291 programa yra iš esmės XIX a. pabaigos – XX a. papročių ir amatų tąsa,

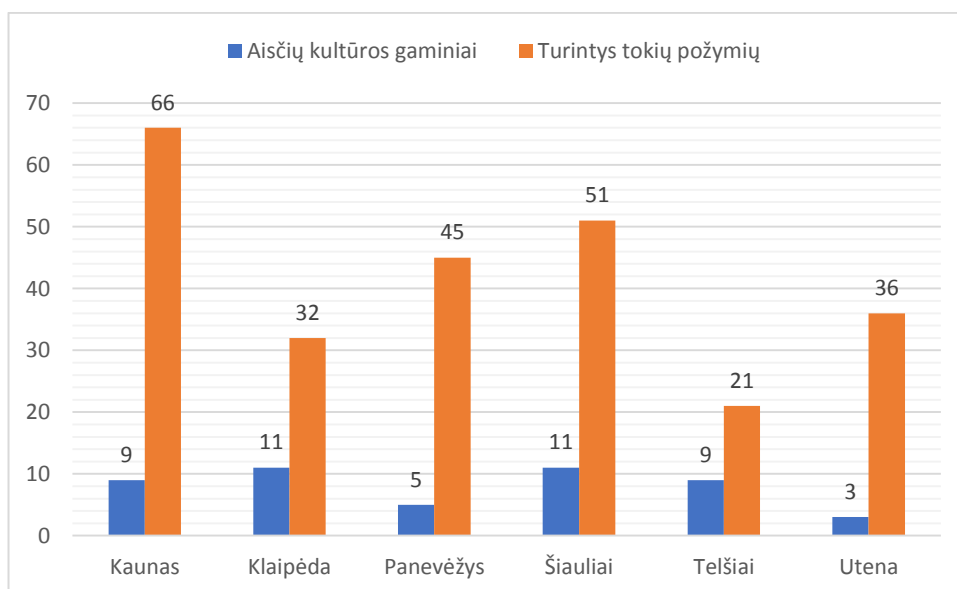
tačiau vis dėlto turi ryšį su aisčių kultūra (rečiau – pasaulėžiūra, religija) ir laikytinos svarbiomis (pvz., Užgavėnių kaukės, margučiai, šiaudiniai sodai, žvakės, midus, duona ir kt.).

Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Utenos apskrityse archeologinio pobūdžio edukacinės programos pasiskirsto iš esmės tolygiai, nors jų skaičius svyruoja nuo 4 Utenos iki 19 Telšių apskrityje.



3 diagrama. Archeologinių ir tokių požymių turinčių edukacinių programų skaičius.

Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Utenos apskrityse tautinio paveldo gaminiai, priklausantys aisčių kultūros laukui (ir artimi jam) pasiskirsto labai panašiai kaip archeologinio pobūdžio edukacinės programos.



4 diagrama. Aisčių kultūros ir turinčių tokių požymių gaminių skaičius šešiose Lietuvos apskrityse.

Šventės. Surinkti duomenys apie 36 šventes, kurios didesniu ar mažesniu mastu yra svarbios Baltų keliui. Be mažiausios abejonės, švenčių rengiama daugiau, tačiau ne visos jos yra atviros ir svečiai (o juo labiau – keliautojai iš užsienio šalių) ten yra laukiami ir priimami. 15 švenčių yra

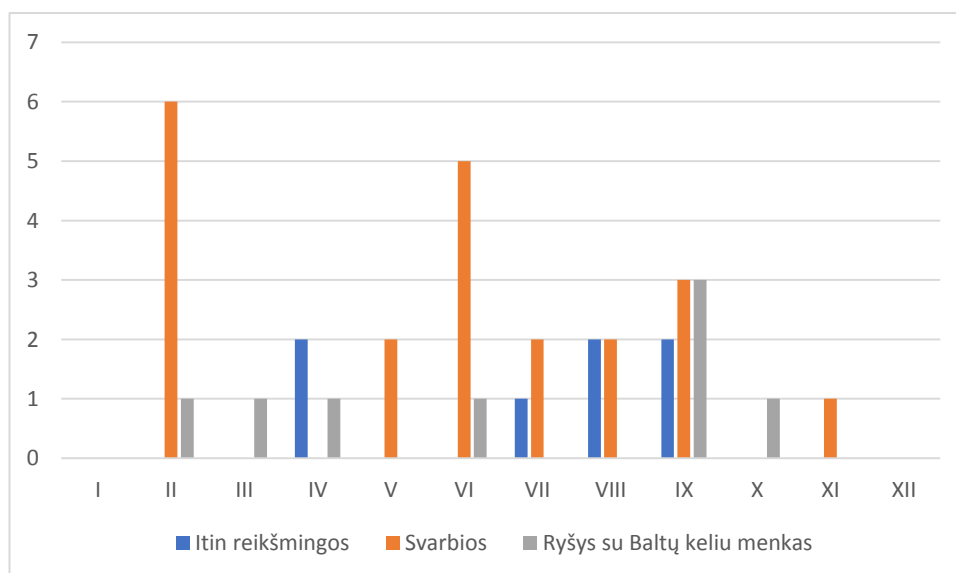
vadinamos ir iš esmės atitinka festivalių apibrėžimą (dalyviai kviečiami dalyvauti dvejose ir daugiau veiklų), taip pat rengiama 10 etnokultūrinių (pvz., Užgavėnės, Sūrių šventės, Sekminės), 6 folkloro, 3 amatų ir tautodailės, 2 Lietuvos romuvių šventės.

Penkios iš šešių apskričių turi bent po vieną kasmetinį renginį, kurio sumanymas, pobūdis ir (arba) turinys laikytinas itin reikšmingu Baltų keliui. Tai gyvosios archeologijos šventė Apuolėje (Skuodo r.), keliaujantis sutartinių festivalis Sutarjėla (paskutinį kartą surengtas Kupiškyje), medkopio šventė Stripeikiuose (Ignalinos r.), per rudens lygiadienį rengiamos šventės Drevernoje (Klaipėdos r.) ir Joniškyje, o taip pat Jorė ant Kulionių piliakalnio (Molėtų r.) ir Amžinosios ugnies šventė ant Šatrijos.

Apskritis	Itin reikšmingos	Svarbios	Ryšys su Baltų keliu menkas
Kaunas	-	4	-
Klaipėda	2	5	3
Panevėžys	1	1	2
Šiauliai	1	2	3
Telšiai	1	3	-
Utena	2	6	-
Iš viso:	7	21	8

22 lentelė. Švenčių, siūlomų įtraukti į Baltų kelią, sklaida ir reikšmingumas.

Pagal metų laikus ir mėnesius, kada šventės rengiamos, dauguma jų patenka į vasario – kovo³ ir birželio – rugsėjo mėn. laikotarpį. Gruodį ir sausį, nors tai didžiųjų žiemos švenčių laikotarpis, apie žymesnius viešus šventinius renginius neskelbiama.



5 diagrama. Švenčių, siūlomų įtraukti į Baltų kelią, kalendorius.

Svarbu pabrėžti, kad rugsėjo mėnesį švenčių, reikšmingų Baltų keliui, rengiama dar daugiau, tačiau jos pasklinda daugelyje vietovių. Tai Baltų sąsąuka, kuri paremta 1236 m. rugsėjo 22 d. Saulės

³ Užgavėnės rengiamos ir vasarį, ir kovą, tačiau priskirtos vasariui.

mūšio pergalės pasakojimu ir iš esmės sutampanti su rudens lygiadieniu. Palyginimui, 2017 m. sąšauka buvo rengiama 91 vietoje šešiose apskrityse. Atsižvelgiant į tai, kad minėtais, taip pat ir ankstesniais metais vyravo piliakalniai ir alkakalniai (69 atvejų arba 63 proc.), ši kasmet auganti ir tvirtėjanti lietuvių – latvių – prūsų kultūros ir istorijos šventė visoje Lietuvoje, Latvijoje, iš dalies ir Baltarusijoje, Rusijoje, Ukrainoje, Lenkijoje yra iš esmės svarbi Baltų kelio kūrėjams.

Apskritys	Šventė ant piliakalnio	Kitoje vietoje
Kaunas	17	3
Klaipėda	8	5
Panevėžys	8	1
Šiauliai	12	8
Telšiai	11	2
Utena	13	3
Iš viso:	69	22

23 lentelė. 2017 m. Baltų sąšaukos šventės statistika ir sklaida.

Kitos patrauklios vietos ir renginiai. Baltų kelias gali būti praturtintas kitomis, t.y. su jo koncepcija nesusijusiomis arba labai menkais susijusiomis įsimintinomis archeologinėmis, architektūrinėmis, istorinėmis ir kitomis vietomis, taip pat gamtos ir kultūros pažintiniais takais, regyklomis. Žymesnių vertinimo kriterijų papildomoms vietoms nustatyti neįmanoma – jie būtų visiškai subjektyvūs – todėl studijoje buvo žvelgiama į tokių vietų geografinę sklaidą (apėptį) ir įvairovę. Tačiau šiandien ir ateityje Baltų kelio kūrėjams reikia vengti akivaizdžių populiariosios kultūros apraiškų.

Iš esmės tas pats pasakytina apie renginius, kurie neturi jokio arba neturi žymesnio ryšio su Baltų kelio koncepcija, tačiau galėtų būti siūlomi keliautojams kaip papildoma pramoga tose vietovėse, kur juos ves Baltų kelias. Atkreiptas dėmesys į 7 miestų gimtadienius ir didžiąsias Kauno (Hanzos) bei Klaipėdos (Jūros) šventės. Taip pat minėtini 9 pramoginiai (tulpių, vyšnių šventės, mezgimo varžybos, muzikos festivaliai ir kt.) ir 5 kultūriniai renginiai (teatrų festivaliai, parodos ir kt.). Be to, visoje Lietuvoje kasmet vyksta įvairūs Muziejų nakties (gegužės 18 d.) ir Valstybingumo dienos (liepos 6 d.) minėjimo renginiai.

Apskritys	Įsimintinos vietos	Pažintiniai takai	Apžvalgos bokštai	Renginiai įv. skoniui
Kaunas	6	5	-	4
Klaipėda	6	5	2	3
Panevėžys	6	4	1	2
Šiauliai	8	5	2	6
Telšiai	3	6	2	4
Utena	3	5	5	2
Iš viso:	31	30	12	21

24 lentelė. Su Baltų keliu žymesnio ryšio neturinčių vietų, pažintinių takų, apžvalgos bokštų ir renginių skaičius bei jų geografinė sklaida.

III. REIKŠMINGA INFRASTRUKTŪRA

Baltų keliui reikšmingos ne tik aiškių paveldo, su juo susijusių tyrėjų vietos ir šiuolaikinės baltų kultūros interpretacijos, bet ir nakvynės bei maitinimo įstaigos, keliai ir visa kita turizmo plėtrai svarbi infrastruktūra.

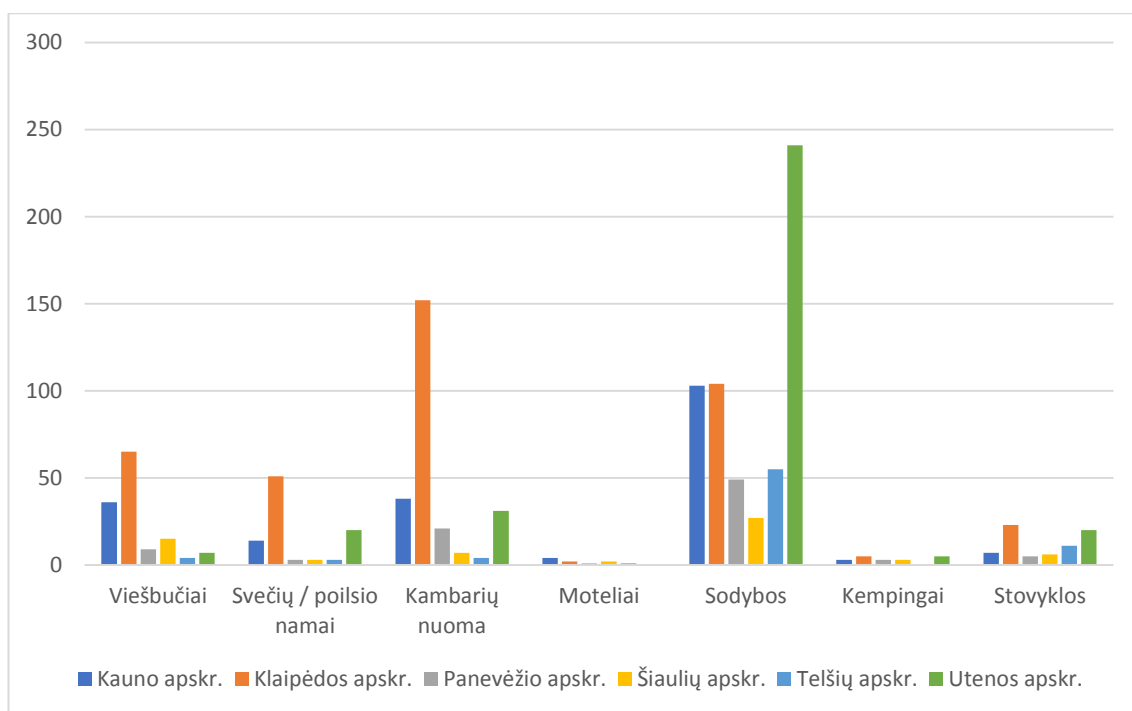
Apgyvendinimas

Iš viso surinkta žinių apie 1163 nakvynės vietas šešiose apskrityse. Pusę jų sudaro kaimo turizmo sodybos (579 sodybos, arba 49 proc. visų galimų nakvynės vietų), toliau seka vietos, kur siūloma išsinuomoti kambarį ar apartamentus (253 atvejai, arba 22 proc. imties), visų klasių viešbučiai (136 vietos, arba 11 proc.), svečių ir poilsio namai (94 vietos, arba 9 proc.), stovyklavietės (72 vietos, arba 6 proc.), kempingai (19 vietų, arba 2 proc.), moteliai (10 vietų, arba 1 proc.).

	Vieš- bučiai	Svečių namai / poilsio namai	Aparta- mentai, kamba- riai	Moteliai	Sodybos	Kem- pingai	Stovy- klos
Kauno apskr.	8	3 / 7	14	2	101	1	3
Birštono m.	6	0 / 3	6	-	2	-	3
Kauno m.	22	1	18	2		2	1
Klaipėdos apskr.	6	1 / 3	11	2	102	3	17
Klaipėdos m.	23	2 / 5	9	-	-	-	-
Neringos m.	9	2 / 13	83	-	-	1	-
Palangos m.	27	7 / 18	49		2	1	6
Panevėžio apskr.	4	3	17	1	49	3	5
Panevėžio m.	5	-	4	-	-	-	-
Šiaulių apskr.	7	2	6	2	26	3	6
Šiaulių m.	8	1	1	-	1	-	-
Telšių apskr.	4	2 / 1	4	1	55	-	11
Utenos apskr.	4	7 / 13	22	-	241	4	20
Anykščių m.	3	-	9	-	-	1	-
Iš viso:	136	31 / 63	253	10	579	19	72

25 lentelė. Apgyvendinimo galimybės šešiose apskrityse, didžiuosiuose miestuose ir kurortuose.

Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Utenos apskrityse nakvynės vietos pasiskirsto netolygiai, akivaizdu, kad tam įtakos turi Klaipėdos apskrities kurortinės vietovės (Palanga, Neringa), didelis viešbučių skaičius Klaipėdos ir Kauno miestuose; pagal kaimo turizmo sodybų skaičių nepralenkia Utenos apskritis (Anykščių, Ignalinos, Molėtų, Utenos ir Zarasų rajonai).



6 diagrama. Apgyvendinimo galimybių šešiose apskrityse palyginimas (visi miestų duomenys įskaičiuoti).

Šis tyrimas ateityje dar gali būti gilinamas, nagrinėjant nakvynės vietose įrengtų kambarių skaičius, jų dydį. Pasiūla svyruoja nuo vieno kambario arba apartamento dviem asmenim (būdinga Anykščiams, Nidai, Palangai ir kai kurioms kitoms vietovėms) iki poilsio namų, kurie turi dešimtis kambarių ir vienu metu ten gali apsistoti keli šimtai keliautojų (pvz., Vytautas Mineral Spa Birštone turi 164 kambarius su 326 lovomis).

Maitinimas

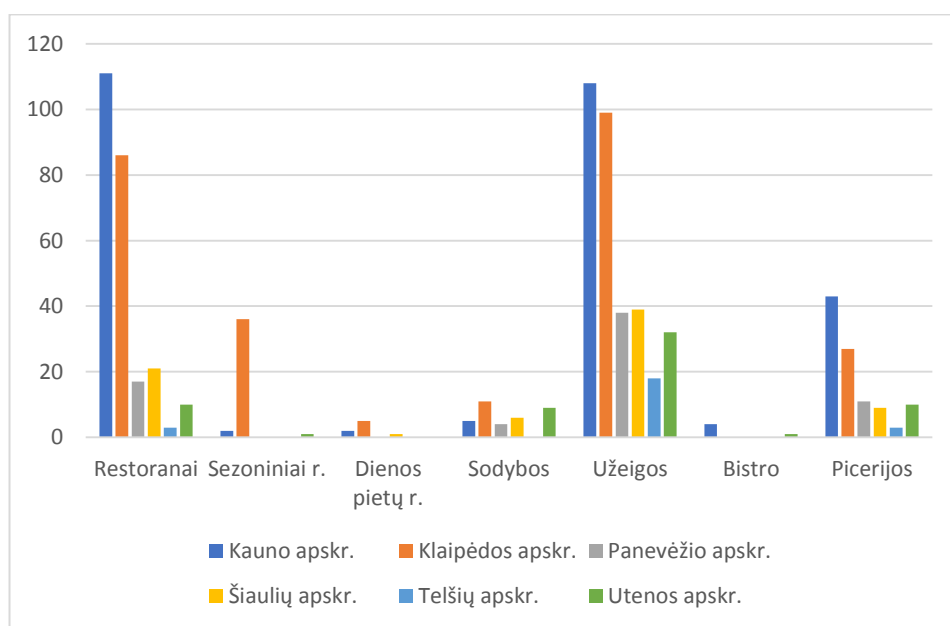
Iš viso surinkta žinių apie 772 maitinimo įstaigose šešiose apskrityse. Beveik pusę jų sudaro kavinės ir užkeigos (334 atvejai, arba 43 proc. visų galimų maitinimo vietų), toliau seka restoranai (248 atvejai, arba 32 proc. imties), picerijos (103 atvejai, arba 14 proc.), dienos pietų restoranai (47 atvejai, arba 6 proc.), sodybos (35 atvejai, arba 4 proc.) ir bistro (5 atvejai, arba 1 proc.).

	Restoranai	Sezoniniai restoranai	Dienos pietų restoranai	Sodybos	Užkeigos	Bistro	Picerijos
Kauno apskr.	22			5	52		2
Birštono m.	7	1			5		1
Kauno m.	82	1	2		51	4	40
Klaipėdos ap.	17	1		11	34		3
Klaipėdos m.	38	1	5		21		22
Neringos m.	4	19			12		1

Palangos m.	27	15			32		1
Panevėžio ap.	3			4	26		2
Panevėžio m.	14				12		9
Šiaulių apskr.	5			6	28		2
Šiaulių m.	16		1		11		7
Telšių apskr.	3				18		3
Utenos apskr.	8	1		9	24	1	7
Anykščių m.	2				8		3
Iš viso:	248	39	8	35	334	5	103

26 lentelė. Maitinimo įstaigos šešiose apskrityse, didžiuosiuose miestuose ir kurortuose.

Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Utenos apskrityse maitinimo įstaigos pasiskirsto netolygiai, tam įtakos turi sezoniniai Palangos, Neringos restoranai, didelis restoranų, užkeigų ir picerijų skaičius Kaune.



7 diagrama. Maitinimo įstaigų įvairovės ir skaičiaus palyginimas šešiose apskrityse (visi miestų duomenys įskaičiuoti).

Šis tyrimas ateityje dar gali būti gilinamas, nagrinėjant maitinimo įstaigų dydį, keliautojų grupių maitinimo galimybes, valgių pasiūlą, bet negalima pamiršti, kad viešai skelbiami duomenys ne visada tikslūs, jie turi būti tikrinami ir tikslinami kiekvienu konkrečiu atveju.

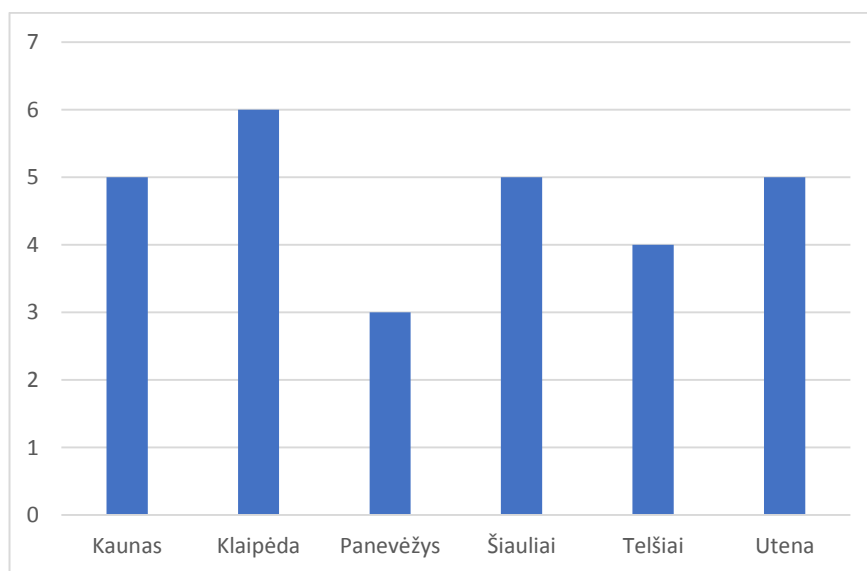
Dviračių, pėsčiųjų ir vandens keliai

Dviračių trasas tiksliai apibūdinti ir įvertinti kuriamo Baltų kelio požiūriu šiandien sunku. Daugelis jų, su nedidelėmis išimtimis, miestuose ir miesteliuose buvo sukurti ne turistams ar vietos gyventojų laisvalaikiui, o siekiant užtikrinti į ir (arba) iš darbo dviračiu vykstančių žmonių saugumą.

Suprantama, tokiais keliais būtų galima naudotis ir keliautojams (pvz., vykti iš Joniškio į Kalnelį, kur stūkso Sidabros kalnas arba iš Panevėžio į Berčiūnus, kur yra IV–VI a. pilkapių grupė), tačiau iki šiol tokia galimybė iš esmės naudojasi tik Mažeikiai, kviesdami iš miesto centro keliauti prie Daubarių piliakalnių ir Šiauliai, kur dviračių taku galima pasiekti Bubių piliakalnį. Reikšminga laikytina dviračių trasa, nutiesta aplink Platelių ežerą ir galimybė Tytuvėnų regioniniame parke dviračių pasiekti daugelį reikšmingų archeologijos ir mitologijos vietų.

Pėsčiųjų takai. Saugomų teritorijų tarnybos ir urėdijų, girininkijų pastangomis pėsčiųjų (pažintinių) takų skaičius Lietuvoje per pastarąjį dešimtmetį toliau augo. Dažniausiai takų kūrėjai ieško gamtos ir kultūros dermės, tačiau ir tematinis, ir kitais požiūriais takai nėra lygiaverčiai.

Baltų keliui reikšmingais laikytini 28 pėsčiųjų (pažintiniai) takai, kurie gana tolygiai pasiskirsto šešiose apskrityse (skaičius svyruoja nuo 3 Panevėžio iki 6 Klaipėdos apskrityje).



8 diagrama. Pėsčiųjų takų, reikšmingų Baltų keliui, skaičius šešiose apskrityse.

Vandens keliai. Reikšmingais laikytini 23 vandens (upių ir ežerų) keliai, kuriais keliauti siūlo turizmo paslaugas teikiančios įmonės arba į šias keliones keliautojai leidžiasi savarankiškai. Dauguma, net 17 iš 23 (beveik 74 proc.) vandens kelių yra Vakarų ir Vidurio Lietuvoje, Nemuno baseine ir dažnai veda ne per vieną, o dvi apskritis. Sunkiausiai sprendžiamas upių vandeningumo klausimas, nes jo niekas negali tiksliai numatyti ir dažnai vandens kelionės viena ar kita upe gali būti rengiamos tik pavasarį.

	Vandens keliai: upės ir ežerai
Kauno apskr.	Dubysa, Kauno marios, Nemunas, Nevėžis, Šušvė
Klaipėdos apskr.	Minija, Nemuno delta, Šventoji (pajūrio), Vadakstis, Veiviržas, Venta
Panevėžio apskr.	Mūša, Nemunėlis, Nevėžis
Šiaulių apskr.	Dubysa, Kražantė, Mūša

Telšių apskr.	Babrungas, Jūra, Minija, Platelių ež., Venta, Virvytė
Utenos apskr.	Lakajų ež., Palūšės ežerynas, Persokšnos ež., Šventoji (Aukštaitijos), Žeimenė

27 lentelė. Vandens keliai (upės ir ežerai) šešiose apskrityse.

Turizmo informacija

Būtent turistinio pobūdžio žinias teikia 40 turizmo arba turizmo ir verslo informacijos centrų daugumoje miestų ir rajonų savivaldybių (tačiau Neringoje veikia 2 tokie centrai, Šiauliuose, Kelmėje, Klaipėdoje – po 3, o Kauno mieste ir rajone net 4). Turizmo informacijos centrų, remiantis oficialia informacija, neturi Akmenės, Prienų, Skuodo ir Šilutės rajonų savivaldybės (Valstybinis turizmo...).

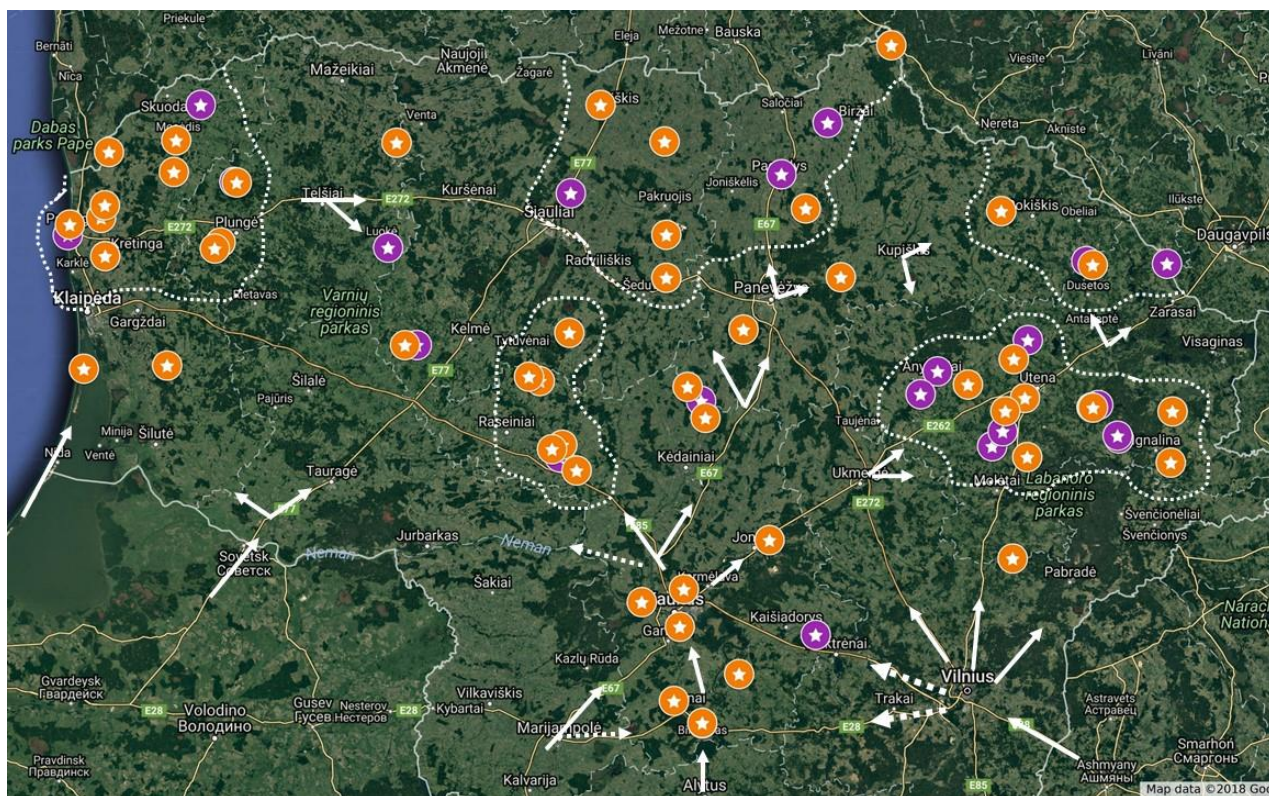
IV. BALŲ KELIO PLĖTROS GALIMYBĖS

Baltų kelio plėtos galimybes rodo ir didžiaja dalimi lemia geografinė reikšmingų gamtos ir kultūros išteklių padėtis; tam tikros (bet visgi antraeilės) įtakos turi ir su šiomis vietomis susijusi infrastruktūra – apgyvendinimo ir maitinimo įstaigų tinklas.

Šioje studijoje į plėtrą toliau žvelgiama turistinių maršrutų požiūriu – kuriant ir plėtojant apžvalginius ir tematinius maršrutus pagrįstai galima tikėtis, kad turimus išteklius jų valdytojai sieks panaudoti kuo geriau ir kurs naujas paslaugas, susijusias su baltų (lietuvių ir latvių) kultūra, didesne ar mažesne dalimi – su kultūros kelio „Baltų kelias“ koncepcija.

Iš esmės tankiausi ir ryškiausi gamtos ir kultūros išteklių židiniai išryškėjo jau žengus pirmąjį žingsnį – kartografavus itin reikšmingas (įvertintos nuo 16 iki 20 taškų suma; iš viso 21) ir reikšmingas vietas (įvertintos nuo 13 iki 15 taškų suma imtinai; iš viso 50):

<https://drive.google.com/open?id=1pbhckokfSvwSkiS12FotEsPAwZJ7GnsZ&usp=sharing>

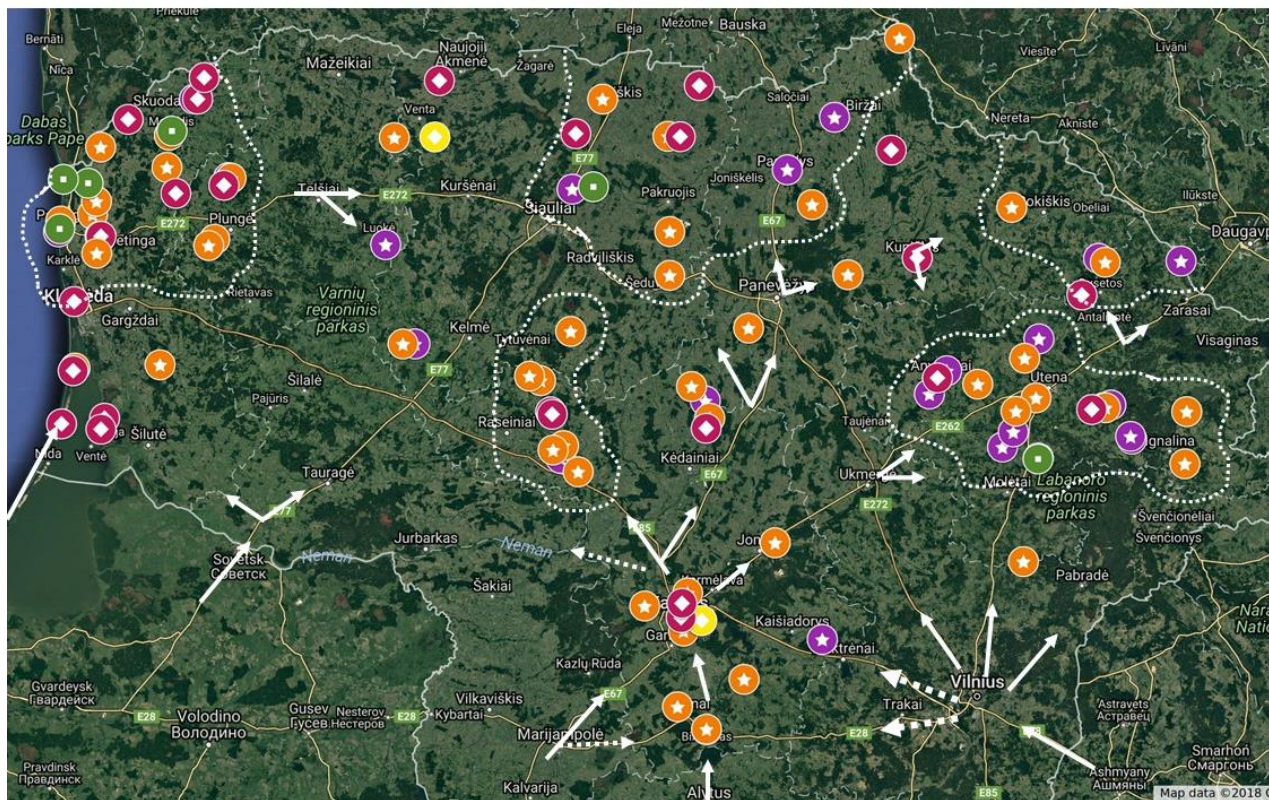


3 žemėl. Itin reikšmingų (violetiniai) ir reikšmingų (oranžiniai ženklai) aiškių paveldo vietų žemėlapis su pagrindinėmis automobilių kelių kryptimis (rodyklės) ir sąlyginėmis minėtų židinių ribomis (punkturai).

Vakaruose išryškėjo **kuršių genties pietinių žemių** (Klaipėdos ir Telšių apskričių ribose), o rytuose **Nalšios** – vienos iš senovės lietuvių žemių, XIII a. kunigaikštystės židiny (Utenos apskrities ribose). Likę trys židiniai: **pietinių žiemgalių genties žemės** Mūšos baseine (Panevėžio ir Šiaulių apskričių ribose), **pietinės sėlių** (Panevėžio ir Utenos apskričių ribose) ir **rytinės žemaičių žemės** apie Raseinius, Betygalą, Tytuvėnus, Šiaulėnus (Kauno ir Šiaulių apskričių ribose) yra mažiau tankūs,

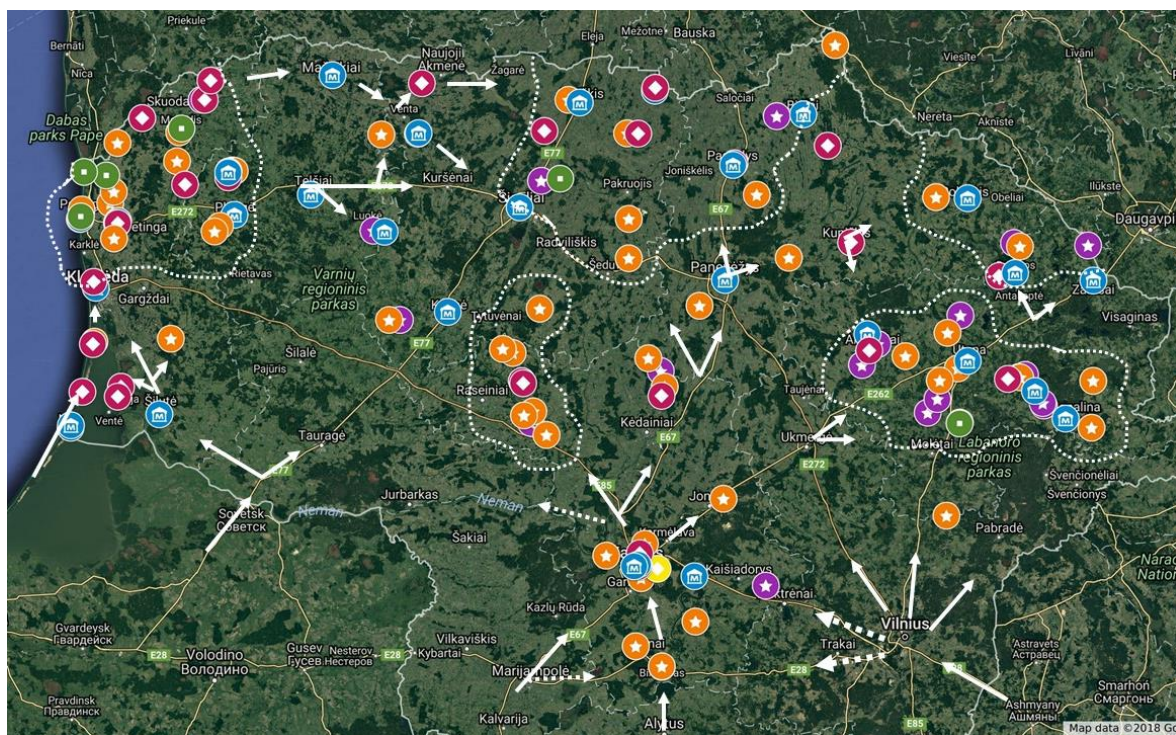
tačiau turi tvirtą istorinį pagrindą. (Tam tikros įtakos šiam žemėlapiui turi tai, kad Šilalės rajonas, garsėjantis paveldo vertybėmis, yra Tauragės apskrities erdvėje ir Baltų kelio studijoje nėra nagrinėjamas).

Antrasis žingsnis – itin reikšmingų ir reikšmingų tyrėjų (atitinkamai 3 ir 27 vietas) ir šiuolaikinės baltų kultūros raiškos vietų (iš viso 6) ženklėjimas ryškesnių pokyčių nesukėlė, bet pastebimai sutankėjo židiniai Kurše, Žiemgaloje ir Nalšioje (4 žemėl.).

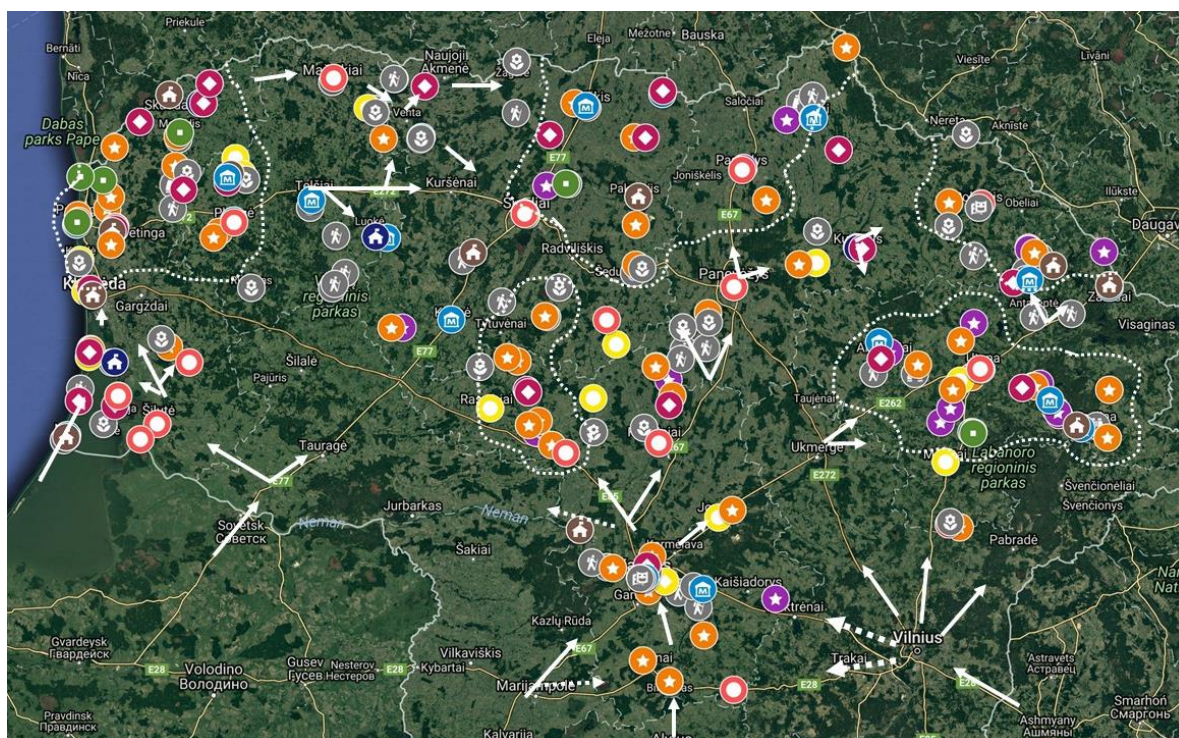


4 žemėl. Itin reikšmingų (violetiniai) ir reikšmingų (oranžiniai) aisčių paveldo vietų, aisčių kultūros tyrėjų (geltoni ir bordo), šiuolaikinės baltų kultūros raiškos vietų (žali ženklai) žemėlapis su pagrindinėmis automobilių kelių kryptimis (rodyklės) ir sąlyginėmis minėtų vietų židinių ribomis (punkturai).

Papildžius žemėlapi muziejais (iš viso 35 muziejai ir ekspozicijos), išryškėjo du nauji Baltų keliui reikšmingų vietų židiniai **Kaune ir apylinkėse** ir **Nemuno žemupyje** apie Šilutę, su kuriuo taip pat pagrįstai gali būti siejama Neringa (5 žemėl.). Dėmesį traukia ir ruožė **Mažeikiai – Akmenė – Kuršėnai** atsiradusios vietos, kurias automobilių keliai sujungia į nedidelį židinį tarp Kuršo ir Žiemgalos.



5 žemėl. Itin reikšmingų (violetiniai) ir reikšmingų (oranžiniai) aisčių paveldo vietų, aisčių kultūros tyrėjų (geltoni ir bordo), šiuolaikinės baltų kultūros raiškos vietų (žali), reikšmingų muziejų (mėlyni ženklai) žemėlapis su pagrindinėmis automobilių kelių kryptimis (rodyklės) ir sąlyginėmis minėtų vietų židinių ribomis (punkturai).

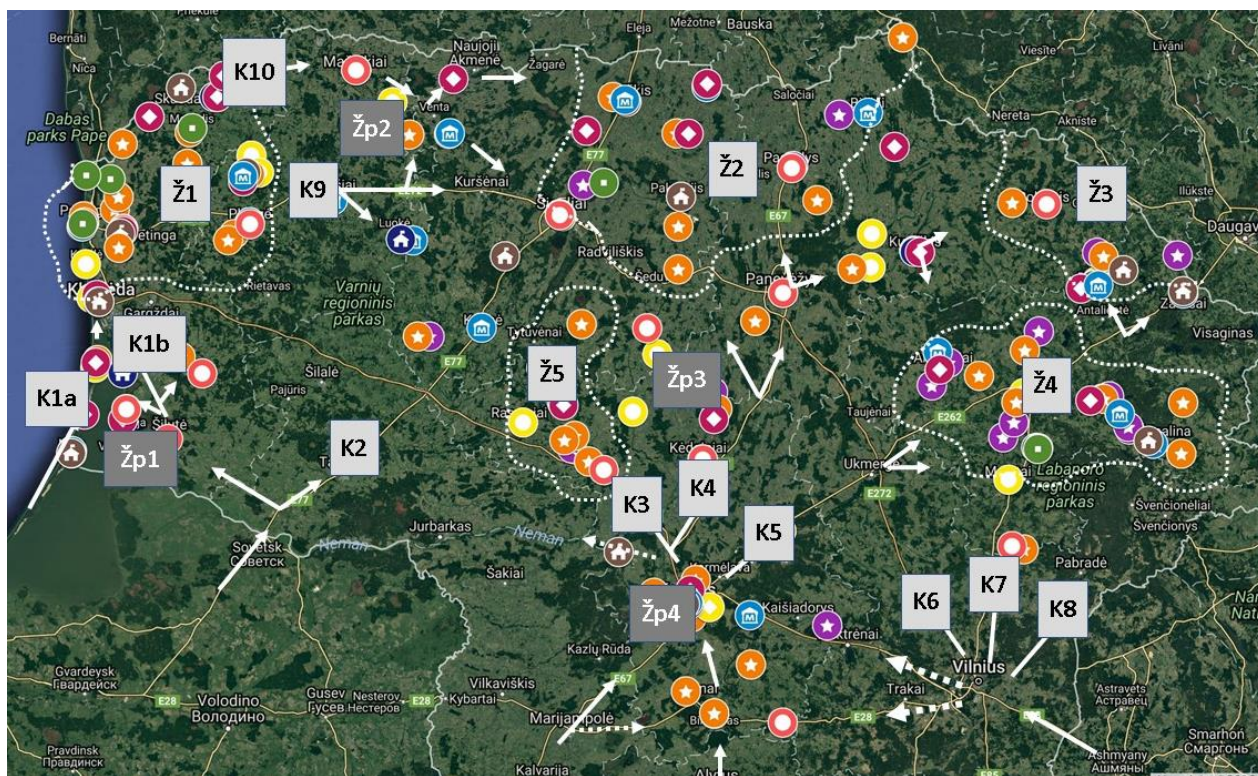


6 žemėl. Itin reikšmingų (violetiniai) ir reikšmingų (oranžiniai) aisčių paveldo vietų, aisčių kultūros tyrėjų (geltoni ir bordo), šiuolaikinės baltų kultūros raiškos vietų (žali), reikšmingų muziejų (mėlyni), edukacinių programų (geltoni) ir tautinio paveldo gaminių (raudoni), švenčių ir festivalių (rudi), kitų išimtinių vietų ir renginių (pilki ženklai) žemėlapis su pagrindinėmis automobilių kelių kryptimis (rodyklės) ir sąlyginėmis minėtų vietų židinių ribomis (punkturai).

Papildžius žemėlapi itin reikšmingais (iš viso 7) ir reikšmingais renginiais, šventėmis bei festivaliais (20) žymesnių pokyčių neįvyko, tačiau pridėjus edukacines programas (iš viso 70 vietų, kur siūloma nuo vienos iki kelių archeologinio pobūdžio edukacinių programų) ir tautinio paveldo gaminius (iš viso 45 meistrus, gaminančius nuo vieno iki kelių archeologinio pobūdžio dirbinius ar auginančius senųjų vietinių veislių gyvulius), galutinai išryškėjo Baltų keliui reikšmingas židinyš Vidurio Lietuvos (Nevėžio) žemumoje. Jis pagrįstai gali būti vadinamas **Upytės** vardu.

Galutinai esamą padėtį įtvirtino žemėlapyje pažymėtos „kitos“, t.y. tvirtesnio ryšio su Baltų kelio koncepcija neturinčios, tačiau dėmesio vertos, išimtinios vietos (iš viso 70) ir šventės arba festivaliai (21), kurie taip pat gali sudominti daugelį Lietuvos keliautojų ir svečius iš užsienio šalių (6 žemėl.).

Taigi, ryškių Baltų keliui reikšmingų vietų židinių tirtyje Lietuvos dalyje iš viso penki: Kuršė (Ž1), Žiemgaloje (Ž2), Sėloje (Ž3), Nalšioje (Ž4) ir rytų Žemaitijoje (Ž5). Vėliau išryškėjo keturi papildomi židiniai, tai: Nemuno žemupio ir Neringos (Žp1), krašto tarp Kuršo ir Žiemgalos (Žp2), Upytės (Žp3) ir Kauno (Žp4) (7 žemėl.).



7 žemėl. Itin reikšmingų (violetiniai) ir reikšmingų (oranžiniai) aisčių paveldo vietų, aisčių kultūros tyrėjų (geltoni ir bordo), šiuolaikinės baltų kultūros raiškos vietų (žali), reikšmingų muziejų (mėlyni), edukacinių programų (geltoni) ir tautinio paveldo gaminių (raudoni), švenčių ir festivalių (rudi), kitų išimtinių vietų ir renginių (pilki ženklai) žemėlapis su pagrindinėmis automobilių kelių kryptimis ir sąlyginiais numeriais bei su reikšmingų vietų židinių ribomis ir sąlyginiais numeriais.

Pagrindiniai Lietuvos keliai tarpusavyje sujungia ir devynis minėtus židinius, ir pavienes vietas (muziejus, edukacines programas, renginius; 7 žemėl.). Keliaujantiems iš Rusijos (atitinkamai iš

Lenkijos, Vokietijos) yra svarbi Neringos (K1a) ir Šilutės kryptis (K1b). Kelias iš Sovietų (K2) leidžia rinktis tarp dviejų krypčių – Šilutės, Klaipėdos ir Šiaulių. Iš Lenkijos per Kalvariją, Marijampolę arba Lazdijus, Alytų atvykęs keliautojas prie Kauno turi galimybę rinktis tarp trijų pagrindinių kelių: Raseinių, Klaipėdos (K3), Kėdainių, Panevėžio (K4) ir Utenos, Zarasų (K5).

Iš Baltarusijos (atitinkamai Rusijos, Ukrainos) atvykęs keliautojas ties Vilniumi turi galimybę rinktis ar vykti į Panevėžį, Šiaulius (K6), Uteną, Zarasus (K7) arba Ignaliną, Zarasus (K8). Keliai iš Klaipėdos per Kretingą (K9) ir per Skudą (K10) sujungia Kuršą su Žiemgala ir šakodamiesi leidžia rinktis dar tarp mažiausiai trijų tolesnių krypčių: pietų, rytų ir šiaurės.

Atsižvelgiant į studijos uždavinius, jungties su Latvija ir plėtros galimybes ateityje, šiandien siūloma Lietuvos ir užsienio šalių svečius kvieisti į tris apžvalgines keliones kuršių, žiemgalių ir sėlių ratais⁴ arba kilpomis.⁵

Kuršių ratas

2 d., 190–220 km kelionės maršrutas automobilių keliais: Apuolės piliakalnis – Šilalės ažuolyno šventvietė – Vaclovo Into akmenų muziejus – Edukacinė programa „Nepaprastos augalų savybės“ – Platelių ežeras – Edukacinė programa „Pirties ir gamtos draugystė“ – Kretingos muziejaus archeologinė ekspozicija – Eketės piliakalnis ir (arba) Aukštikiemių kapinynas – Amber Queen galerija-muziejus ir (arba) Jūrų muziejaus senųjų laivų ir valčių ekspozicija – Birutės kalnas – Lietuviškų pasakų parkas Palangoje ir (arba) mitologijos parkas.

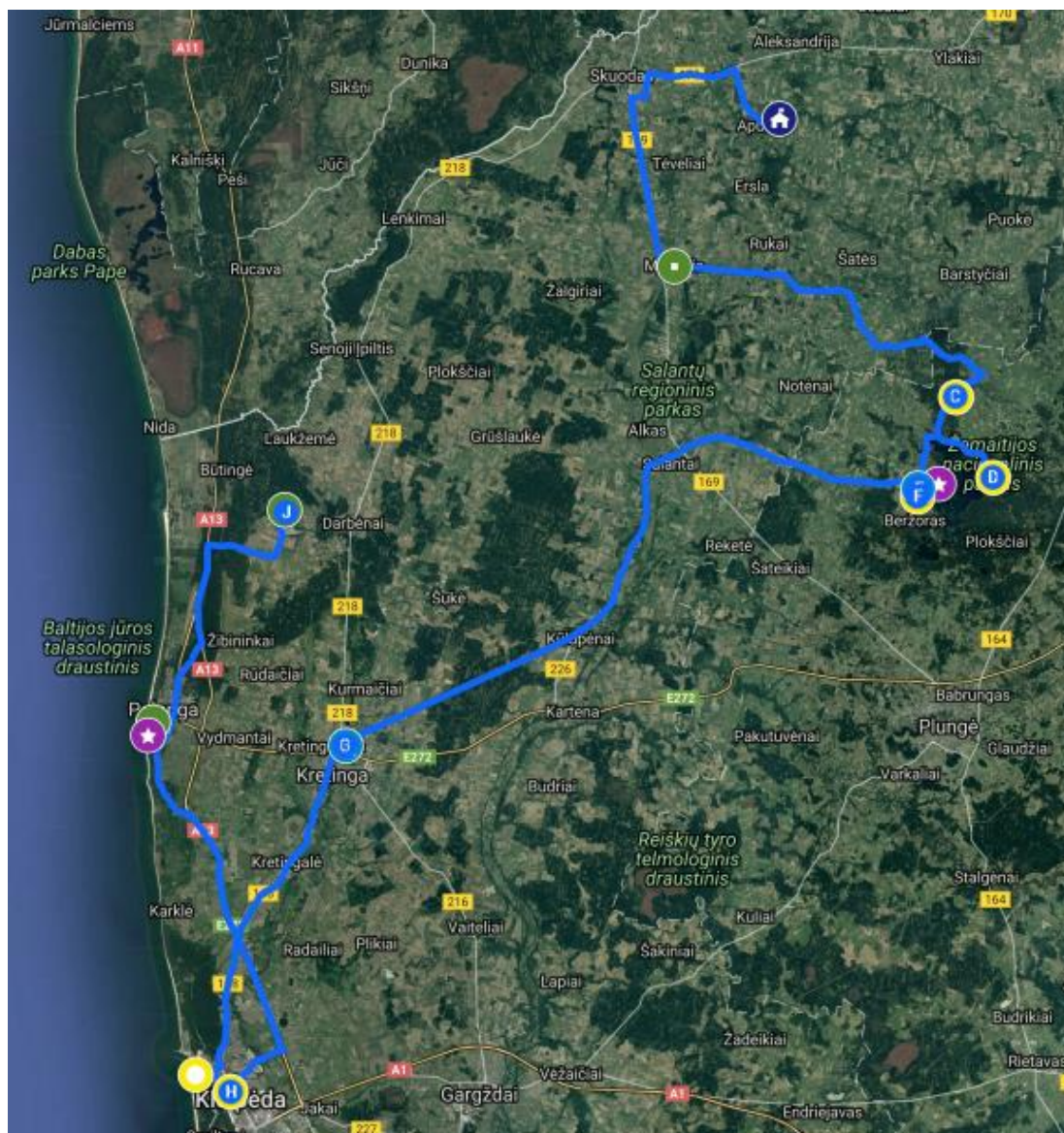
Nakvynė Platelių ež. apylinkėje, jungtis su Latvija – per Aizvikius ir (arba) Rucavą.

Keliautojams siūloma pasakoti apie kuršių karinę galią, prekybinius ryšius ir brandžią visuomenę, kuri pirmoji iš visų baltų genčių stovėjo ant valstybingumo slenksčio. Istoriją kitu keliu pasuko XI a. viduryje Baltijos jūros kraštus ištikusi krizė – senovės skandinavų pasaulį pakeitė krikščionybę priėmę karaliai. XII a. pabaigoje galią ir valstybės kūrimo iniciatyvą iš kuršių galutinai perėmė lietuvių gentis.

Išsamiau apie tai žr.: Mickevičius Arturas. *Normanai ir baltai IX–XII a.* Vilnius, 2004; Žulkus Vladas. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje.* Vilnius, 2004; *Kuršiai. Genties kultūra laidosenos duomenimis = The Curonians. Tribe Culture According to the Burial Data.* Katalogą parengė Eglė Griciuvienė. Vilnius, 2009; *Kuršiai. Genties kultūra: papuošalai ir nešiosena = The Curonians. Tribe Culture According to the Ornaments and Wear.* Katalogą parengė Eglė Griciuvienė. Vilnius, 2016.

⁴ *Ratas* – daugiareikšmis žodis, glaudžiai susijęs su judėjimu, keliu ir kelionėmis ir, žinoma, žymi judėjimą ratu

⁵ Viena iš žodžio *kilpa* reikšmių pabrėžia, kad tai yra pinklės, žabangai – galėtume siekti, kad keliautojas įkliūtų į baltų kultūros pasaulį ir nenorėtų jo pamiršti.



8 žemėl. Apytikrė *Kuršių rato* trajektorija (dėl ribojimų ir Google nuostatų negalima tiksliai pažymėti visų siūlomų lankyti vietų).

Kuršių rate lankomi piliakalniai, šventvietės ir laidojimo vietos, muziejai, dalyvaujama edukacinėse programose šia eilės tvarka:

APUOLĖS PILIAKALNIS

Apuolės k., Aleksandrijos sen., Skuodo r.

WGS84: 56° 14' 46.76", 21° 40' 41.64"; LKS94: 356105, 6237167

Istorinės žinios: Rimberto kronikoje *Vita Sancti Anscharii* aprašytos atkaklios 853–854 m. kuršių (*gens Cori*) kovos su vikingais, vykusios prie Apuolės (*Apulia*) pilies. Atrėmę danų antpuolį, pilėnai vis dėlto buvo priversti nusileisti Švedijos karaliui Olafui ir atiduoti jam daug ginklų, aukso ir sidabro.

Į rytus nuo piliakalnio plyti senovės gyvenvietė, į šiaurę – kapinynas, kuriame rasta gausių ir turtingų X–XIV a. įkapių, kitų atsitiktinių radinių. Be to, pietuose stūkso akmuo su duobutėmis (I t-metis pr. m. e.).

Pasakojimas keliautojams: Pirmoji ir seniausia rašytiniuose šaltiniuose paminėta Lietuvos gyvenvietė; vienos iš žymiausių ir didžiausių kuršių pilies vieta. IX a. čia buvo telkiama Ceklio – vienos iš kuršių žemių politinė, karinė ir ūkinė galia. Lietuvių ir švedų archeologai Apuolėje rado ne tik vertingų daiktų, bet ir unikalių ažuolinių rąstų šulinio rentinį piliakalnio aikštelę.

Literatūra: Baubonis Zenonas; Kiaugaitė Vida. Apuolės kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 109–113; Apuolė. *Ausgrabungen und Funde 1928–1932*. Jan Peder Lamm (Hrsg.). Klaipėda, 2009; Bliujienė Audronė. The Curonians of the Lithuanian Coast, *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Gintautas Zabiela; Zenonas Baubonis; Eglė Marcinkevičiūtė (Eds.). Vilnius, 2016, p. 268–285.

ŠILALĖS AŽUOLYNŠ ŠVENTVIETĖ

Šilalės k., Mosėdžio sen., Skuodo r. (Salantų regioninio parko pažintinis takas)

WGS84: 56° 9' 9.78", 21° 33' 51.84"; LKS94: 348683, 6226994

Istorinės žinios: 1426 ir 1523 m. rašytiniai šaltiniai prie Mosėdžio mini šventąjį mišką, kurio vieta šiandien pagrįstai tapatinama su Šilalės ažuolynu ir jame stūksančiu Didžiuoju akmeniu (*kūlis*). 1970 m. į rytus nuo Didžiojo kūlio buvo atrastas ir ištirtas akmuo su plokščiadugniu dubeniu (tai pirmieji archeologiniai šventvietės tyrinėjimai Lietuvoje); nustatyta, kad šventvietė šioje vietoje gyvavo ilgai, jos antruoju naudojimo laikotarpiu į židinio ugnį pateko XVI–XVIII a. molinių indų šukių.

Šalia akmens su dubeniu, giraitėje, yra senovės žemdirbystės vieta – tiksliau nenustatyto laikotarpio laukai, kitados aptverti akmenimis, vienur kitur matyti ir akmenų krūsnys.

Pasakojimas keliautojams: Kuršiams ir daugeliui kitų baltų genčių yra būdingos šventvietės, kur ant akmenų rinkosi nepaprastas vanduo (pirmosios perkūnijos ar sniego, šventinės rasos drėgmė), o šalia buvo kurstoma šventoji ugnis. Manoma, kad abiejų šių stichijų derinys priklauso Perkūno – su lietumi griaudžiančio dangaus dievo – mitinei sakralumo sferai. Perkūnas tokiose šventvietėse išskyla žemdirbių dievo, nuo kurio priklauso ūkinė sėkmė, vaidmenyje.

Literatūra: Vaitkevičius Vykintas. Akmenys su plokščiadugniais dubenimis Lietuvoje ir Latvijoje, *Lietuvos archeologija* 1999, t. 18, p. 227–242; Vaitkevičius Vykintas. *Alkai. Baltų šventviečių studija*. Vilnius, 2003, p. 98–107.

VACLOVO INTO AKMENŲ MUZIEJUS

Salantų g. 2, Mosėdis, Skuodo r. (Salantų regioninis parkas)

WGS84: 56° 9' 54.89", 21° 34' 27.3"; LKS94: 349344, 6228366

+370 440 76291, www.akmenumuziejus.lt

Pastaba: Yra galimybė papietauti.

Keliautojų Baltų keliu dėmesys šiame muziejuje telkiamas į gamtinę aplinką, kurioje baltų gentys gyveno. Vedlio pasakojime turi būti ledynmečio rytinėje Baltijos jūros pakrantėje istorija, riedulių kilmė, kuršių gyvensena, prisitaikant prie sąlygų (akmeningų dirvų), jų mitologiniai vaizdiniai (apie pėduotuosius akmenis), šventviečių akmenys (ritinio pavidalo akmenys su plokščiadugniais dubenimis).

EDUKACINĖ PROGRAMA „NEPAPRASTOS AUGALŲ SAVYBĖS“

Veda Vaiva Jundulaitė

Miškų g. 5, Visvainių k., Platelių sen., Plungės r. (Žemaitijos nacionalinis parkas)

WGS84: 56° 5' 35.33", 21° 51' 8.81"; LKS94: 366369, 6219769

+37061166021, vaivamiskoziadas@gmail.com

Pastaba: Skirta įvairaus amžiaus vaikams ir suaugusiems.

Programos vadovės prašoma pasakojimą (ir rodymą) kaupti maždaug taip, kad jis atskleistų kaip senovės baltai (kuršiai) gydėsi tada, kai nebuvo tablečių ir kapsulių. Kokius vietinius žolynus jie pažino, kaip jų gydomąsias savybes išnaudojo, taikė, derino ir galų gale – kiek iš šios nepaprastos žinijos ir išminties išsaugojo šiuolaikinė farmacija. Jei būtų galimybė žoliauti (priklauso nuo metų laiko), tai tokia programos dalis irgi būtų labai svarbi, naudinga.

PLATELIŲ EŽERAS

Platelių ir Žemaičių Kalvarijos sen., Plungės r. (Žemaitijos nacionalinis parkas)

WGS84: 56° 3' 16.22", 21° 50' 17.4", LKS94: 365346, 6215497 (Kumelkaktė); WGS84: 56° 2' 38.35", 21° 50' 44.29", LKS94: 365775, 6214311 (Pilies sala)

Istorinės žinios: Seniausią Platelių ežero ir miestelio istoriją gaubia paslapties skraistė. Šiaurės vakarinėje ežero pakrantėje – Ažuolų saloje – yra senovės gyvenvietė, o Užpelkių ir Medsėdžių kaimuose – po piliakalni. Valdant karalienei Bonai Pilies saloje buvo pastatyta mūrinė pilis, kurią su sausuma (Šventorkalniu) jungė apie 300 m ilgio tiltas; po vandeniu archeologai rado medinių luotų, žvejybos priemonių dalių ir kai kurių kitų radinių.

Pasakojimas keliautojams: Didžiausias ir gražiausias kuršių Ceklio žemės ežeras (1200 ha, 7 salos, didžiausias gylis – 46 m.). Senieji Platelių ežero gelmių, valksmų ir seklumų pavadinimai, daugelis padavimų ir sakmių rodo, kad kitados visa ši apylinkė buvo laikoma šventa, ežerui aukotos

aukos. Ežero dievybė – tai nepavejama ir nenugalima balta kumelė (kai kuriuose pasakojimuose – ant šios kumelės jojanti švedų karalienė), kurios šventvieta laikomas Kumelkakte vadinamas pusiasalis.

Literatūra: Mickevičius Juozas. Platelių apylinkių geografinė būklė, *Gimtasai kraštas*, 1940, Nr. 1 (24), p. 1–34; Vaitkevičienė Daiva. Susitikimas su vandenimis: sakralinės sutarties požymiai, *Lituanistica*, 1996, Nr. 4 (28), p. 45–67; Vaitkevičius Vyktas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 234–239; *Lietuvos valsčiai. Plateliai*. Venantas Mačiekus (red.). Vilnius, 1999; *Žemės atmintis. Lietuvių liaudies padavimai*. Bronislava Kerbelytė (sud.). Vilnius, 1999, p. 53–59.

EDUKACINĖ PROGRAMA „PIRTIES IR GAMTOS DRAUGYSTĖ“

Bičių takas 3, Paplatelės k., Žemaičių Kalvarijos sen., Plungės r. (Žemaitijos nacionalinis parkas)

56° 2' 54.05", 21° 53' 22.76"; LKS94: 368532, 6214712

+37068601934, www.saulesslenis.lt

Pastaba: Įvairaus amžiaus suaugusiems; yra galimybė apsistoti nakčiai.

Programos vadovų prašoma programą kreipti taip, kad ji atskleistų (leistų išsivaizduoti) senovės baltai (kuršių) pirties kultūrą: jos kilmę, reikšmę, vaidmenį ir, būtinai, šventumo apraiškas, susijusias su deive Laima (gimdymo, įvesdinimo, gydymo apeigos, jų turinys, tolimi atgarsiai šiuolaikiniame gyvenime); atskiras dėmesys skiriamas pirčių architektūrai, jų pobūdžiui, paplitimui Europoje ir pasaulyje.

KRETINGOS MUZIEJUS

Vilniaus g. 20, Kretinga

WGS84: 55° 53' 59.57", 21° 14' 54.61"; LKS94: 327942, 6199598

+37044577323; www.kretingosmuziejus.lt

Pastaba: Yra galimybė pavalgyti.

Keliautojų Baltų keliu dėmesys šiame muziejuje telkiamas išskirtinai į archeologinę ekspoziciją, kurioje rodomi Andulių (Ėgliškių), Lazdininkų kapinynų, Imbarės piliakalnio ir papėdės gyvenvietės radiniai. Vedlio pasakojime turi vyrauti kuršių tema, pabrėžtas gintaro vaidmuo ir reikšmė. Be to, keliautojams turėtų būti parodyti lauke esantys eksponatai: trinamųjų girnų loviai, ritinio pavidalo akmenys su plokščiadugniais dubenimis.

EKETĖS PILIAKALNIS

Radailių k., Sendvario sen., Klaipėdos r.

WGS84: 55° 47' 31.82", 21° 10' 48.81"; LKS94: 323185, 6187786

Istorinės žinios: 1253 m. rašytiniai šaltiniai mini kuršių Eketės pilį. Gynybinės vietos mastą liudija 1,1 ha piliakalnio aikštelė, apsaugota penkių gynybinių pylimų ir keturių gynybinių griovių; 6 ha plote į šiaurės rytus nuo piliakalnio plyti senovės gyvenvietė. 1972 m., tyrinėjant piliakalnį ir senovės gyvenvietę aptikta daugelis archeologinių radinių: ginklų, papuošalų, amatininkų ir kasdienių darbo įrankių, būdingų I–XIII a. laikotarpiui.

Pasakojimas keliautojams: vienos iš didžiausių ir tvirčiausių kuršių pilies vieta. IX–XIII a. čia buvo telkiama Pilsoto – vienos iš kuršių žemių politinė, karinė ir ūkinė galia. Jos atgarsiais laikytini gausūs ir įvairūs padavimai apie piliakalnį (iš viso 10 pasakojamosios tautosakos motyvų), taip pat XX a. pirmos pusės paprotys čia švęsti Jonines.

Literatūra: Remeika Jonas. *Ką kalneliai pasakoja*. Klaipėda, 1938, p. 63–66, 80, 84, 86; Žulkus Vladas; Klimka Libertas. *Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais*. Vilnius, 1989, p. 4–72; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Klaipėdos rajono piliakalniai*. Klaipėda, 2009, p. 28–32.

AUKŠTKIEMIŲ KAPINYNAS

Aukštkiemų k., Sendvario sen., Klaipėdos r.

WGS84: 55° 46' 9.21", 21° 9' 45.46"; LKS94: 321977, 6185278

Istorinės žinios: Kapinynas archeologų tyrinėtas 1886–1888, 1894, 2002, 2004, 2014 m., aptikti 452 kapai (apytikslis skaičius), datuojami II–XII a., iš viso daugiau kaip 3000 geležinių, žalvarinių, sidabrinių, gintarinių, keraminių, stiklo ir kitų radinių; jų tarpe – daugelis unikalių II a. vidurio – III a. vidurio dirbinių, kurie parodo Gintaro kelio klestėjimo laikotarpį.

Pasakojimas keliautojams: Vienas iš didžiausių žinomų ir plačiausiai tyrinėtų kuršių kapinynų (iširtas beveik 4300 m² plotas). Daugiau kaip tūkstantį metų Aukštkiemų kapinyne palaidoti žmonės (bendruomenės, genčių atstovai) dalyvavo prekių mainuose ir buvo Baltijos jūros kraštų prekybinio tinklo dalis: II–IV a. Aukštkiemius siejo tvirti ryšiai su vakarų baltų gentimis (Semba, Mozūrija), vėliau jie kryo ir į ugro suomių kraštus (šiaurės Latvija, Estija), ir į Skandinaviją (Pietų, Vidurio Švedija, Gotlandą). Gintaras, be mažiausios abejonės, buvo pagrindinė čia gyvenusių kuršių prekė ir mainų objektas.

Literatūra: Bliujienė Audronė. *Lietuvos priešistorės gintaras*. Vilnius, 2007, p. 255–336; Reich Christine. Das Gräberfeld von Oberhof – Kulturelle Beziehungen und Kontakte, *Archaeologia Litwana*, 2006, t. 7, p. 85–97; Baltramiejūnaitė Dvilė; Tamulynas Linas. Aukštkiemų kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*. Vilnius, 2015, p. 133–136.

AMBER QUEEN GALERIJA-MUZIEJUS

Turgaus g.3, Klaipėda

WGS84: 55° 42' 29.4", 21° 7' 59.24"; LKS94: 319846, 6178560

+370 619 55099, www.amberqueen-shop.com/lt/klaipeda/muziejus

Pastaba: Klaipėdos senamiestyje yra galimybė papietauti.

Keliautojų Baltų keliu dėmesys telkiamas į gintaro kilmę, istoriją, vietą ir reikšmę kuršių (ir senovės baltų) gyvenime, pradedant nuo prekybinės-ūkinės svarbos, pabaigiant šventais mitologiniais vaizdiniais (ryšys su Saule, ugnimi) ir vaidmeniu apeigose (aukojimas, smilkymas, gydymo galia).

JŪRŲ MUZIEJUS

Smiltynės g. 3, Klaipėda

WGS84: 55° 42' 50.23", 21° 6' 16.99", LKS94: 318088, 6179278

+370 659 61 497, www.muziejus.lt

Keliautojų Baltų keliu dėmesys telkiamas į etnografinę pajūrio žvejo sodybą (atvira lankytojams gegužės – rugsėjo mėn.) bei tradicinę Kuršių marių plokščiadugnę žvejų burvalę – kurėną. Pagal aplinkybes ir galimybes pasakojime skiriamas dėmesys Kuršių marioms, Kuršių nerijai ir Baltijos jūrai gamtiniu požiūriu: kilmė, raida, augmenija ir gyvūnija.

BIRUTĖS KALNAS

Vytauto g. 21, Palanga

WGS84: 55° 54' 20", 21° 3' 10.63", LKS94: 315744, 6200733

Istorinės žinios: 1976 ir 1983 m., tyrinėjant Birutės kalno aikštelę ir pylimus buvo užfiksuoti trys pagrindiniai kultūrinio sluoksnio horizontai: pirmasis apėmė beveik tūkstantį metų, baigėsi XIII a. laikotarpyje ir yra siejamas su įtvirtinta gyvenvietė, medine pilimi; antrasis – iš XIV a., laikomas ant kalno buvusios dangaus šviesulių stebyklos (senovės observatorijos) palikimu; trečiasis – iš XVII a., kuomet ant Birutės kalno jau stovėjo katalikų koplyčia ir prie jos laikas nuo laiko buvo laidojami mirusieji (dabartinė mūrinė Šv. Jurgio koplyčia pastatyta 1869 m.).

Kalno, kuris gali būti vadinamas ir piliakalniu, ir šventykla papėdėje per amžius būta senovės gyvenvietės, kurioje archeologai aptiko daugelio pastatų liekanas, taip pat geležinių, žalvarinių, keraminių dirbinių ir jų dalių. Beje, kuriant Palangos dvaro parką, 1901 m. prie Birutės kalno buvo pastatyta pirmoji Lietuvoje Lurdo grotų.

Pasakojimas keliautojams: Unikali archeologinių duomenų ir istorinių žinių dermė – Birutės kalnas yra reikšmingos IX–XI a. kuršių prekyvietės prie Baltijos jūros dalis, viena žymiausių Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės šventviečių, menamas kunigaikštienės Birutės (Vytauto Didžiojo motinos) kapas ir iki pat XX a. I pusės – žemaičių apžadų vieta.

Legendoje apie Birutę ir Kęstutį slypi senovės lietuvių epo užuomazgos ar, taip pat neatmestina, tolimas šio didžiojo tautos pasakojimo aidas, kuris pasiekė mus XVI a. I pusėje rašyto Lietuvos metraščio dėka. Iki šiol tvirtai negalime atsakyti į klausimą kas buvo Birutė – deivė, vaidilutė, kunigaikštienė, šventoji ar, galbūt, visi šie keturi tarpusavyje susiję (persipynę? sutampantys?) vaidmenys. Stebina legendos gajumas ir įtaigumas – jos veikiamos XX a. užaugo nemažiau kaip dvi ar trys lietuvių kartos.

Literatūra: Žulkus Vladas; Klimka Libertas. *Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais*. Vilnius, 1989, p. 73–93; Žulkus Vladas. *Palangos viduramžių gyvenvietės*. Klaipėda, 1997; Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 107–109; Ališauskas Vytautas. Kulto tradicija lokaliaje religinėje bendrijoje: Birutės atvejis, *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis (Bažnyčios istorijos studijos V)*, 2012, t. 36B, p. 9–24.

LIETUVIŠKŲ PASAKŲ PARKAS

S. Daukanto g. 24A, Palanga

WGS84: 55° 54' 46.67", 21° 3' 29.8", LKS94: 316112, 6201544

+37060222922, www.pasakuparkas.lt

Keliautojams Baltų keliu (ypač mažiesiems) sudaroma galimybė dirstelėti į lietuviškų pasakų pasaulį. Kadangi jis šioje vietoje pristatomas interaktyviai, tai vedliui tenka santykinai mažesnis vaidmuo – jis labiau įveda ir glaustai atsako į klausimą, kaip pasakos sieja mūsų kartą, visą šiuolaikinę visuomenę su baltų pasauliu-paveldu; jų čia išliko mitų šukės, senųjų dievų, deivių ir mitinių būtybių (taip pat nepaprastų gyvūnų ir daiktų) paveikslai.

BALTŲ MITOLOGIJOS PARKAS

Sausdravų k., Darbėnų sen., Kretingos r.

WGS84: 56° 1' 54.28", 21° 11' 16.73", LKS94: 324756, 6214423

+370 682 55037, www.baltuparkas.webs.com

Atsižvelgiant į parke esančias skulptūras ir struktūras, keliautojams Baltų keliu pasakojami senovės baltų (kuršių) mitologijos siužetai, kalbama apie už dievų ir deivių slypinčias vertybes, nepaprastas galias: gyvybės, sveikatos, žinojimo ir išminties.

Žiemgalių ratas

2 d., 190–220 km kelionės maršrutas automobilių keliais: Ažuolpamūšės piliakalnis – Antano Stapulionio akmenų su dubenimis rinkinys – Pasvalio muziejaus geologijos ir archeologijos ekspozicija – Pakruojo dvaro žirgyno žemaitukai – Alkos kalnas Baltų dievų parke – Saulės mūšio laukas – Edukacinė programa „Archeologinis kostiumas ir baltų papuošalai“ – Rekčių piliakalnis –

Žiemgalių rate lankomos gamtos ir kultūros paveldo vietos, muziejai (taip pat ir po atviru dangumi), jodinėjama žemaitukais, dalyvaujama edukacinėse programose šia eilės tvarka:

AŽUOLPAMŪŠĖS PILIAKALNIS

Ažuolpamūšės k., Saločių sen., Pasvalio r. (Biržų regioninis parkas)

WGS84: 56° 7' 24.34", 24° 27' 35.53"; LKS94: 528595, 6221157

Istorinės žinios: Piliakalnis Tatulos ir Ūgės santakoje turėjo apie 50 x 60 m dydžio aikštelę, kurios galuose būta gynybinių pylimų (išliko 45–50 m ilgio, 9–16 m pločio, 1,5–3,5 m aukščio du pylimai rytuose su dviem gynybiniais grioviais ir dar vieno upelių nuplauto 1 m aukščio pylimo liekanos vakaruose). 2001 m., tyrinėjant piliakalnį, aptiktas kultūrinis sluoksnis su IX–XIII a. datuojamų pastatų liekanomis: iš akmenų sukrautomis krosnimis, židiniu, stulpavietėmis, pavieniais metaliniais dirbiniais, lipdyta keramika ir gyvulių kaulais.

Į R ir PV nuo piliakalnio plyti 0,7 ha dydžio senovės gyvenvietė.

Pasakojimas keliautojams: vienos iš plačiausiai Lietuvoje tyrinėtų žiemgalių pilies (jos pavadinimą rašytiniai šaltiniai nutyli) vieta. Iki pat XX a. apie ją buvo pasakojami padavimai ir sakmės apie senovės karus, lobius, velnius ir kitus vaiduoklius. Be mažiausios abejonės gyvavo ir Lietuvos laisvės mitas – 1933 m. piliakalnį savo globon paėmė Pasvalio šaulių būrys, 1940 m. – teisę prižiūrėti iškovojo Dagilynės šauliai; Lietuvos partizanai piliakalnio šlaituose turėjo du bunkerius. 1989 m. rugpjūčio 23 d. pro Ažuolpamūšės piliakalnį vedė Baltijos kelias, per pastarąjį dešimtmetį čia buvo švenčiama Valstybės diena.

Literatūra: Zabiela Gintautas. Ažuolpamūšės piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 62–65; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 2, p. 180–181; Balčiūnaitis Gražvydas. Žiemgalių piliakalnis tarp trijų vandenių, *Šiaurietiški atsivėrimai*, 2017, Nr. 2 (43), p. 44–51.

ANTANO STAPULIONIO AKMENŲ SU DUBENIMIS RINKINYS

Lėvens g. 2, Pasvalys

WGS84: 56° 3' 54.63", 24° 24' 20.62" ; LKS94: 525267, 6214651

+37045134096; <http://www.pasvaliomuziejus.lt/index.php/muziejus/muziejaus-padaliniai>

Keliautojų Baltų keliu dėmesys telkiamas į akmenis su smailiadugniais dubenimis (jų eksponuojama daugiau kaip pusšimtis iš daugelio Pasvalio rajono vietovių), pabrėžiant šių šventų akmenų žiemgališkumą ir išskirtinį lietuviškumą, o taip pat kad senovės baltų religija ilgiausiai buvo saugoma, dievai ir deivės puoselėjami namuose, sodybose. Atkreiptinas dėmesys, kad daugelis apie XV–XVI a. plačiai paplitusių akmenų su smailiadugniais dubenimis vėliau buvo (dažnai ir ne kartą)

naudojami visai kitiems tikslams ir poreikiams (trynimui, grūdimumui, ratų lenkimui ir kt.), tačiau jų pirminė vieta – namų turto ir skalsos dievų šventovės dalis – iki šiol nėra visiškai pamiršta.

PASVALIO MUZIEJUS

P. Avižonio g. 6, Pasvalys

WGS84: 56° 3' 36.76", 24° 23' 56.79"; LKS94: 524858, 6214096

+37045134 096; <http://www.pasvaliomuziejus.lt>

Keliautojų Baltų keliu dėmesys telkiamas į muziejaus geologijos ir archeologijos ekspoziciją, kurioje glaustai, suprantamai pasakojama žiemgalių žemės (gamtinės aplinkos, pirmiausiai – karsto regiono) istorija ir pateikiamas apibendrintas archeologinio laikotarpio paveikslas. Būtų prasminga ir tikslinga pabrėžti Mūšos upės ir viso jos baseino reikšmę (keliai, prekybiniai ryšiai, istorinis palikimas).

PAKRUOJO DVARO ŽIRGYNO ŽEMAITUKAI

Karčiamos g. 9, Pakruojo kaimas ir rajonas

WGS84: 55° 59' 27.93", 23° 52' 49.52"; LKS94: 492539, 6206336

+37065749700, info@pakruojo-dvaras.lt

Pastaba: Pakruojyje arba kitur pakeliui į Naisius reikėtų rasti kur pavalgyti.

Keliautojams Baltų keliu turėtų būti pateikiamas žemaitukų augintojų pabrėžiama pažiūra (įvaizdis), jog žemaitukai šiandien tvirtai vienija aukštaičius su žemaičiais, sūduviais, dzūkais, jog už šių ištvermingų ir narsių žirgų slypi tūkstantmetė baltų ir Lietuvos istorija. Pagal aplinkybes ir galimybes keliautojams siūloma ne tik apžiūrėti žemaitukus, bet ir pajodinti.

ALKOS KALNAS BALTŲ DIEVŲ PARKE

Z. Gėlės g. 9, Naisiai, Meškuičių sen., Šiaulių r.

WGS84: 56° 1' 15.93", 23° 30' 12.14"; LKS94: 469037, 6209781

+37061133333; <http://www.naisiuvasara.lt/muziejai/baltu-dievu-muziejus/>

Baltų dievų parke esančiame Alkos kalne (kitados supiltas, kasant tvenkinį) keliautojams Baltų keliu rodoma atkurta senovės baltų šventykla po atviru dangumi. Remiantis archeologijos, istorijos ir religijotyros duomenimis, čia kruopščiai apgalvotas ir atkurtas idealus minėtos šventyklos modelis. Jį puošia ir praturtina didingos ažuolinės trijų dievų statulos. Esant galimybei, siūlytina keliautojams matant įkurti (įskelti) ant Alkos kalno ugnelę.

SAULĖS MŪŠIO LAUKAS

Jauniūnų k., Gataučių sen., Joniškio r.

WGS84: 56° 6' 57.74", 23° 30' 57.58"; LKS94: 469898, 6220344 (paminklas)

Istorinės žinios: 1236 m. rugsėjo mėn. Kalavijuočių ordino magistro Folkvino vedami pirmojo kryžiaus žygio į Lietuvą dalyviai iš Rygos traukė į Žiemgalą; nesutariama, ar baltų pajėgos (dažnai be pagrindo jų kariuomenė siejama išimtinai su žemaičiais ir kunigaikščiu Vykintu) susikovė su priekin žygiuojančiu, ar jau namo į Livoniją grįžtančiu priešu. Spėjama, kad kartu su magistru Folkvinu per rugsėjo 22-osios rytą įvykusį mūšį žuvo apie 1000 kryžininkų ir po šio smūgio ordinas nebeatsigavo. Šiuolaikinės Saulės mūšio vietos paieškos atvedė į Jauniūnų kaimo laukus prie Mūšos ir Tautinio santakos. Tačiau archeologiniai žvalgymai ir žvalgomieji tyrinėjimai tokios istorinių tyrimų išvados iki šiol nepatvirtino.

Pasakojimas keliautojams: Pergalės Saulės mūšyje reikšmę sunku pervertinti: tai pirmoji žinoma didi jungtinės Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės ir baltų genčių kariuomenės karinė pergalė. Yra pagrindo spėti, kad ji leido Mindaugui įtvirtinti ir toliau plėtoti didžiojo kunigaikščio valdžią. Nuo 1986 m. Saulės mūšio minėjimas telkia lietuvius ir latvius, nuo 2008 m. tądien minima po visą pasaulį išsibarsčiusių baltų vienybės diena.

Literatūra: Batūra Romas. Šiaulių žemė karo su Ordinu metu: 1236 m. mūšio prie Šiaulių problemos, *Lietuvos istorijos metraštis / 1985 metai*. Vilnius, 1986, p. 5–20; Salatkienė Birutė. Žvalgomieji tyrinėjimai spėjamoje Saulės mūšio vietoje, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996–1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 468–469; Batūra Romas. *Lietuvos pergalė Šiaulių (Saulės) mūšyje 1236 m.: mūšio tarptautinė reikšmė, atminties tradicija, mūšio laukas ir memorialas*. Šiauliai, 2005; Baranauskas Tomas; Zabiela Gintautas. *Saulės mūšio pėdsakų paieškos*. Vilnius, 2016.

EDUKACINĖ PROGRAMA „ARCHEOLOGINIS KOSTIUMAS IR BALŲ PAPUOŠALAI“

Aušros al. 47, Šiauliai (Šiaulių Aušros muziejaus edukacijos centras)

WGS84: 55° 56' 21.17", 23° 18' 21.2"; LKS94: 456634, 6200772

+37041524394,

http://www.ausrosmuziejus.lt/Ekspozicijos/SAM-Edukacijos-centras/Edukacija/node_1180

Pastaba: Skirta įvairaus amžiaus jaunimui ir suaugusiems; Šiauliuose ar apylinkėse galima rasti kur pernaktoti.

Keliautojai Baltų keliu supažindinami su archeologinio kostiumo sąvoka ir samprata, tiesiogiai ir akivaizdžiai – su jo dalimis, kūrimu (eskizavimu) ir gamyba (siuvimu). Neatskiriamos kostiumo dalies – papuošalų – pristatymas turi remtis ne vien jų liejimo, kalimo ir kalstinėjimo technikomis;

ypatingas dėmesys turi būti skiriamas raštams (ornamentams), jų simbolinei reikšmei, o taip pat dėvėjimo (nešiosenos) ypatumams.

REKČIŲ PILIAKALNIS

Rekčių k., Kužių sen., Šiaulių r.

WGS84: 56°04'38.7", 22°51'13.3"; LKS94: 428637, 6216531

Istorinės žinios: Piliakalnis iki šiol netyrinėtas, įrengtas vaizdingoje Ventos pakrantėje, 8–12 m aukščio, aikštelė 6 x 7 m dydžio, apjuosta 2 m aukščio, 22 m pločio pylimu; ant piliakalnio nuo seno stovėjo trys, vėliau vienas kryžius. Į šiaurės rytus nuo piliakalnio plyti senovės gyvenvietė.

Pasakojimas keliautojams: Visi padavimai apie Rekčių piliakalnį sieja jį su senovės religija: čia buvo kūrenama šventoji ugnis, stovėjo bažnyčia, kuri nugrimzdo žemėn, per šventes skamba varpai ir pan. Minėtina, kad kitapus Ventos, Žižmos žemupyje, yra senas Raganių kaimas, o kaimyniniuose Papalskiuose – Raganine vadinama Ventos pakrantė ir upės gelmė. Nėra didesnių abejonių dėl to, kad sunykus medinei piliai šis piliakalnis tapo apylinkių gyventojų sueigų ir švenčių vieta, kol buvo pašventintas ir ilgainiui tapo laisvalaikio ir pasilinksminimų vieta.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 544; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 2, p. 446–447; Vaitkevičius Vyktas. Raganinės – nauja Lietuvos šventviečių grupė, *Tautosakos darbai*, 2002, t. 16 (23), p. 165–172.

JURAKALNIO GEOLOGINIS-PAŽINTINIS TAKAS

Basanavičiaus g. 6, Papilė, Akmenės r. (Ventos regioninis parkas)

WGS84: 56° 9' 5.8", 22° 47' 18.84"; LKS94: 424729, 6224860

+370 425 55220, <http://www.ventosparkas.lt/23647/informacija-lankytojams/pesciuju-takai.html>

Keliautojų Baltų keliu dėmesys kreipiamas į Žemės istoriją ir kartu į tą gamtinę aplinką, kurioje gyveno žiemgalių gentis geležies amžiuje – ankstyvaisiais viduramžiais; pabrėžiama Ventos upės ir jos baseino reikšmė Žiemgalos kelių, prekybinių ryšių tinkle, taip pat ir kovose su Kalavijuočių ordinu. Pagal galimybes, Papilė pristatoma kaip viena iš žymiausių žiemgalių gyvenviečių pietinėje (lietuviškoje) krašto dalyje.

SANTEKLIŲ MIŠKO ŠVENTOSIOS PUŠYS

Santeklių miškas, prie Gyvolių k., Vieksnių sen., Mažeikių r. (Ventos regioninis parkas)

WGS84: 56° 13' 29.5", 22° 33' 27.5"; LKS94: 410551, 6233289 (pušis I); WGS84: 56° 13' 37.9", 22° 34' 24.8"; LKS94: 411544, 6233528 (pušis II)

Istorinės žinios: Auga miško pakraštyje, prie kelio Palnosai–Gyvoliai; pušis išskirtinė – aukšta, sena (3,15 m apimties), per šimtmečius prie jos buvo kalamos apžadų koplytėlės (išlikusios žymės 1,5 m, o dabartinės koplytėlės įkeltos į 2,2 m aukštį). Antroji pušis auga prie to paties kelio, bet kitame Santeklių miško pakraštyje. Ji 2,75 m apimties, taip pat su koplytėlėmis ir kryželiu. Pušis lankė ir laikas nuo laiko dabar lanko apsižadėję tikintieji ir tie, kurie apsižada kreipdamiesi į pušyse esančius kryželius arba žvelgdami per pušų viršūnes į dangų. Paprotys leidžia maža dalele įsivaizduoti pagarbą ir aukas, kurios dar iki krikščionybės įvedimo prie pušų senolių, pasižyminčių nepaprastu liemens siluetu, lajos forma ir kitomis ypatingomis savybėmis buvo skirtos Saulei.

Pasakojimas keliautojams: Šventos pušys – reikšmingiausia Vieکشنیų ir aplinkinių kraštų senųjų šventviečių dalis, kylanti iš baltų mitologijos pasaulio. Pastarajame svarbus vaidmuo tenka Saulės kaip pušies arba Saulės kaip pušies lajos vaizdiniai. Be to, jis glaudžiai susijęs su tikėjimu, kad pušys senolės – tai Saulės nakvynės vieta – mitinis jos krėslas. Raudoni besileidžiančios Saulės spinduliai dega pušies vainike, nušviečia vieną kurią stambią išsišovusią šaką, dvišakį arba trišakį jos kamieno išsišakojimą. Įsigalėjus krikščionybei, šventvietės prie pušų pavirto šventovėmis po atviru dangumi. Šie medžiai dažnai užėmė altoriaus vietą arba atliko kryžiaus vaidmenį. Nuvirtus seniausiam medžiui dėmesys buvo kreipiamas į augantį šalia. Pušų garbinimas tam tikru mastu galėjo veikti kryždirbystę; nukirstos šventos pušys buvo naudojamos aukščiausiams kryžiams daryti, bažnyčių statyboje.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktintas. Gamta ir kultūra: šventos Vieکشنیų pušys, *Vieکشniai: istorija ir kultūra*. Povilas Šverėbas (sud.). Vilnius, 2013, p. 69–99.

JADVYGOS BALVOČIŪTĖS VAISTAŽOLIŲ ŪKIS

Virvytės g. 27, Gyvolių k., Vieکشنیų sen., Mažeikių r. (Ventos regioninis parkas)

WGS84: 56° 13' 13.94", 22° 33' 20.76"; LKS94: 410426, 6232811

+37067026810; www.jadvyga.lt

Keliautojų Baltų keliu dėmesys telkiamas ir į pačias vaistažoles, augančias baltų kraštuose (rūšinė sudėtis, gydomųjų ir žmones stiprinančių savybių aprėptis), ir į jų rinkimą (laikas, žinotini ypatumai), ir į teisingą paruošimą vartojimui namų sąlygomis. Pagal galimybes, rinkimo ir paruošimo ypatybės rodomos akivaizdžiai, žolynų taip pat ragaujama, uostoma, siūloma įsigyti.

KAMANŲ MOKOMASIS-PAŽINTINIS TAKAS

Mažulių k., Akmenės sen. ir r. (Kamanų rezervatas)

WGS84: 56° 18' 48.51", 22° 39' 8.41"; LKS94: 416610, 6243032 (apžvalgos bokštas)

+37042559285, info@kamanos.lt

Keliautojų Baltų keliu dėmesys telkiamas į aukštapelkės ir čia augančio miško ypatingą aplinką (prisimenamas Simonas Daukantas ir jo pavaizduotas miškuose paskendęs senovės lietuvių (baltų) kraštas), gamtines savybes ir brangiausias vertybes. Pagal galimybes, pasakojimas pradedamas apžvalgos bokšte, o vėliau leidžiamasi į pasivaikščiojimą, regimą, girdimą, užuodžiamą aukštapelkės pasaulį.

MAŽEIKIŲ MUZIEJUS

V. Burbos g. 9, Mažeikiai

WGS84: 56° 18' 58.03", 22° 20' 47.93"; LKS94: 397712, 6243741

+37044326791; www.mazeikiumuziejus.lt

Muziejuje keliautojų Baltų keliu dėmesys telkiamas į archeologinę ekspozicijos dalį, kuri iš vienos pusės pristato konkrečius archeologinius paminklus (Kukiai, Pavirvytė-Gudai ir kt.), antra vertus, leidžia grožėtis priešistorinės dailės paminklais – baltų raštais, dirstelėti į jų simboliką. Pagal galimybes, paaiškinamas baltų genčių žemėlapis, nustatytos kuršių, žiemgalių ir žemaičių genčių ribos.

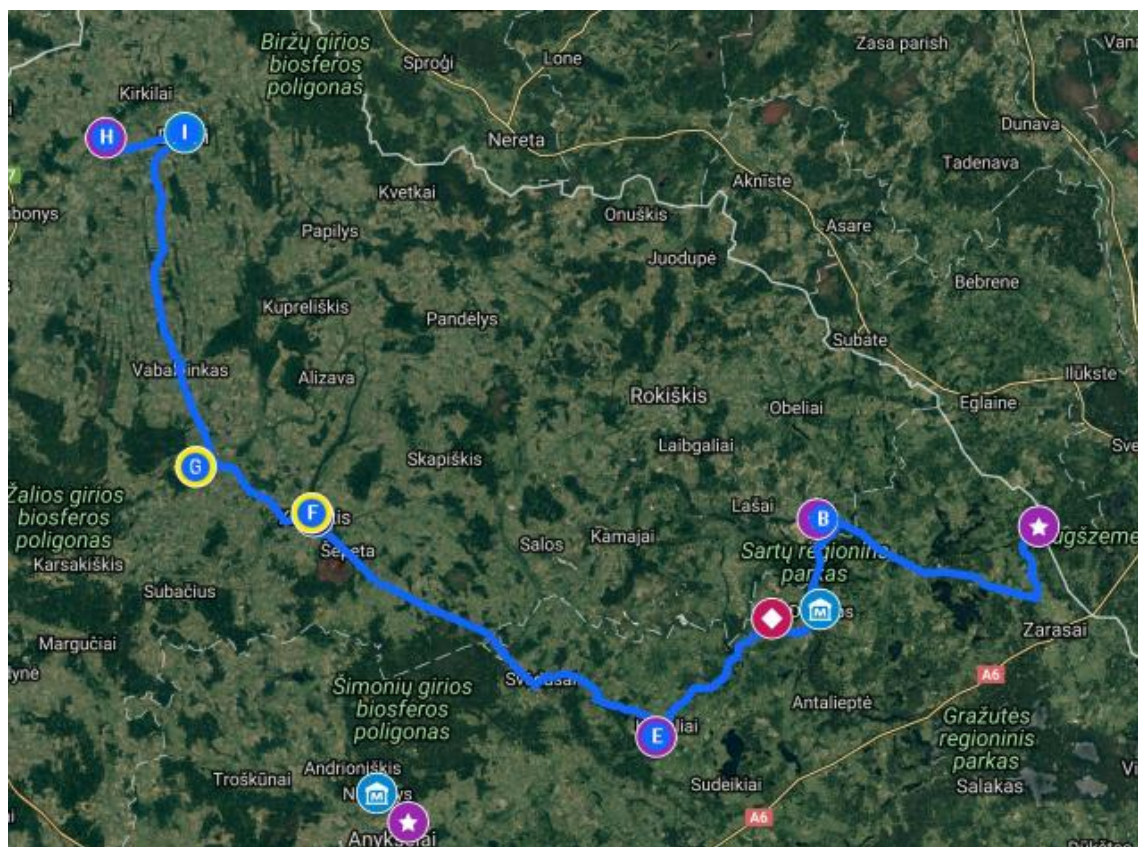
Sėlių ratas

2 d., 200–220 km kelionės maršrutas automobilių keliais: Stelmužės ažuolas – Sartai – Ramūno Čižo alaus darykla ir ekspozicija – Kazimiero Būgos gimtoji sodyba-muziejus – Vosgėlių piliakalnis – Krokulė – Tarmiškas pasakojimas „Kupiškio piliakalnis“ – Edukacinė programa „Bitelės saldus medelis“ – Biržų Sėlos muziejaus archeologinė ir etnografinė ekspozicija – Kirkilų apžvalgos bokštas – Smardonė.

Nakvynė Sartų ež. apylinkėje, jungtis su Latvija – per Egiptą, Skaiskalnę ir (arba) Saločius.

Dėl daugelio priežasčių apie sėlius Lietuvoje iki šiol žinoma ir kalbama mažai. Keliautojams siūloma pateikti šiandien labiausiai išplėtotą ir pagrįstą Sėlos istorinės raidos pasakojimą – krašto kultūra nuo pirmųjų mūsų eros amžių iki XIV a. klostėsi pulsuojančiu ritmu, t.y. išgyveno cikliškai pasikartojančius plėtros, stabilumo ir atoslūgio tarpsnius, tarp senųjų tradicijų ir naujų įtakų ieškodama savo kelio. Kita vertus, būtent sėlių genties palikimu yra laikomi gausūs ir įvairūs mitiniai pasakojimai, senųjų daugiabalsių giesmių – sutartinių – melodijų sluoksnis. Apie tai kalbant pabrėžtinai turtingas sėlių religinis ir dvasinis pasaulis, kuris šiuolaikiniam žmogui daugeliu požiūrių yra artimesnis negu daugelis kitų reikšmingų archeologijos paveldo vertybių.

Išsamiau apie tai žr.: Račiūnaitė-Vyčiniienė Daiva. *Sutartinių atlikimo tradicijos*. Vilnius, 2000; *Sėliai. Baltų archeologijos paroda. Katalogas = The Selonians. Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue*. Katalogą parengė Eglė Griciuvienė. Vilnius, 2007; Simniškytė Andra. *Geležies amžius Sėloje*. Vilnius, 2013.



10 žemėl. Apytikrė *Sėlių rato* trajektorija
(dėl ribojimų ir Google nuostatų negalima tiksliai pažymėti visų siūlomų lankyti vietų)

Sėlių rate lankomos gamtos paveldo vietos, piliakalniai, šventvietės, taip pat muziejai, kopiami ir apžvalgos bokštai, klausomasi tarmiškų pasakojimų, ragaujama naminio alaus šia eilės tvarka:

STELMUŽĖS AŽUOLAS

Stelmužės k., Imbrado sen., Zarasų r.

WGS84: 55° 49' 47.41", 26° 13' 2.88"; LKS94: 638921, 6190603

Istorinės žinios: Ažuolas auga istorinėje Stelmužės dvaro erdvėje, 9,6–13,5 m apimties, 23 m aukščio (kas ir kada medžiui nukirto viršūnę, istorinių žinių nėra); vidus seniai ištrūnijęs, amžiaus tiksliai nustatyti neįmanoma.

Pasakojimas keliautojams: Ažuolas auga visame pasaulyje, glaudžiai susijęs su kultūrų ir civilizacijų augimu ir plėtra, daugelyje kraštų laikomas pagarboje. Stelmužėje – storiausias, tad manoma ir seniausias Lietuvos medis. XVII a. prie Stelmužės ažuolo (aukščiau jo) buvo pastatyta bažnyčia, kas rodo, kad vieta anuomet buvo šventa ir traukė žmones. Iki XX a. su šiuo medžiu buvo siejami tikėjimai, jog trys, septynios arba devynios jo gilės kišenėje (piniginėje) apsaugos nuo nelaimių, ligų ir blogų nutikimų.

Literatūra: Žilėnas A. *Zarasų kraštas*. Vilnius, 1973, p. 36–41; Isokas Gediminas. *Lietuvos gamtos paminklai*. Vilnius, 1995, p. 425–428; Pakalnis Romas; Letukaitė Daiva. *Medžiai senoliai Lietuvoje*.

Vilnius, 2005, p. 128–129; Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius, 2006, p. 651–652.

SARTAI

Bradesių k., Kriaunų sen., Rokiškio r. (Sartų regioninis parkas)

WGS84: 55° 50' 27.33", 25° 50' 18.56"; LKS94: 615149, 6191142 (apžvalgos bokštas prie Bradesių k.)

Istorinės žinios: Ilgo, siauro Sartų ežero kranto linija yra 79 km ilgio, vidutinis gylis 5,5 m, bendras plotas – 1331 ha. Penkios salos ir daugelis seklių yra vidurinėje iš pietų į šiaurę plytinčio ežero dalyje, giliausia (iki 22 m gylio) – šiaurėje. Naujausi tyrinėjimai rodo, kad Sartų ežero susidarymui didelės reikšmės turėjo Žemės plutos sandara: ežeras tyvuliuoja plutos lūžių sankirtoje, jo paviršiaus forma tiksliai sutampa su giluminių lūžių padėtimi. Manoma, kad Lietuvos apledėjimų laikotarpiais šios lūžių vietos nebuvo ramios, čia pirmiausia suaižėdavo ledynas ir pradėdavo telktis tirpsmo vandenys.

Pasakojimas keliautojams: Padavimuose Sartai – gyvas, neramus ežeras, kurio gelmėse prunkščia, daužosi sarti (t.y., šviesiai rudo plauko) žirgai. Taip reiškiasi, pasirodo baltų vandenių dievybės; už visokeriopą naudą, kurią žmonės pelno iš ežero, dievai reikalauja kasmetinės žmogaus arba gyvūno aukos. Su senaisiais mitiniais vaizdiniais gali būti siejamas ir žirgų lenktynių ant ežero ledo paprotys Perkūno šventės – Griaudulinių dieną (švenčiama vasario 2-ąją).

Literatūra: Vilytė Z. Tradicinės žirgų lenktynės ant Sartų ežero, *Obeliai. Kriaunos*. Vilnius, 1998, p. 231–258; *Žemės atmintis. Lietuvių liaudies padavimai*. Bronislava Kerbelytė (sud.). Vilnius, 1999, p. 135; Skridlaitė G. ir kt. Geologinė studija apie Sartų ežerą, *Geologijos akiračiai*, 2006, Nr. 3, p. 39–43; Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius, 2006, p. 615–616.

RAMŪNO ČIŽO ALAUS DARYKLA IR EKSPOZICIJA

Šeškamiesčio g. Dusetų vienkiemis, Dusetų sen., Zarasų r. (Sartų regioninis parkas)

WGS84: 55° 45' 28.64", 25° 50' 17.41"; LKS94: 615374, 6181908

+37068648890, cizoalus@takas.lt

Pastaba: Yra galimybė papietauti.

Keliautojų Baltų keliu pagrindinis dėmesys telkiamas į patį seniausią žinomą – keptinį – alų, jo kilnę, gamybos būdus ir ypatumus, naudojimą. Pabrėžtinai vaidmuo apeigose ir šeimos, kalendorinės šventės, taip pat kiti papročiai, tikėjimai, atspindintys mitinius ryšius su dievybėmis, senieji aludarių rykių pavadinimai.

KAZIMIERO BŪGOS GIMTOJI SODYBA-MUZIEJUS

Pažiegės k., Dusetų sen., Zarasų r.

WGS84: 55° 44' 29.26", 25° 45' 41.64"; LKS94: 610613, 6179947

+370 610 25972, bugos.muziejus@zarasumuziejus.lt

Keliautojams Baltų keliu pasakojama žymaus kalbininko – baltisto gyvenimo istorija, pabrėžiant jo kalbotyros darbų turinį ir reikšmę lietuvių bei latvių tautinei savimonei (kunigaikščių vardai, upėvardžiai, vietovardžiai, kita), Didžiojo lietuvių kalbos žodyno projekto svarbą. Pagal galimybes, primenama ir čia pat Pažiegėje gimusio K. Būgos sūnėno, žymaus tautosakos rinkėjo Juozo Būgos (1921–1957) asmenybė.

VOSGĖLIŲ PILIAKALNIS

Vosgėlių ir Drageliškių k., Dusetų sen., Zarasų r.

WGS84: 55° 43' 15.23", 25° 44' 55.92"; LKS94: 609874, 6177638

Pastaba: Apylinkėse būtų galima nakvoti.

Istorinės žinios: Ant aukšto ir didelio piliakalnio (aikštelė 38 x 75 m dydžio, šlaitai 27 m aukščio) stovėjusi medinė pilis gali būti siejama su XIII a. didiku Vaisgeliu (*Vesegle*) iš Nalšios. 1933 m., tyrinėjant piliakalnį rastas 1 m storio kultūrinis sluoksnis su daugeliu I t-mečio pr. m. e. – XIV a. radinių: akmeniniais kirviais, adikliu, kauliniais smeigtukais, molinėmis liejimo formomis, taip pat geležiniais strėlių antgaliais, pjautuvu, yla, segėmis, žiedu, lipdyta ir žiesta keramika, gyvulių kaulais.

Pasakojimas keliautojams: Vienas iškiliausių ir vaizdingiausių Sėlos piliakalnių. Gausūs padavimai apie Laumę raganą, žemėmis apipiltą švedų bažnyčią išpūdį dar labiau sustiprina ir atveria duris į baltų mitologijos pasaulį. Beje, šiaurės vakarinėje piliakalnio papėdėje yra akmuo, kuris sulig padavimų, dengia įėjimą į kalno požemius (kitų nuomone, čia paslėpti nugrimzdusios bažnyčios durų raktai); vakarais čia pasirodantis ponaitis – piktoji dvasia...

Literatūra: *Žemės atmintis. Lietuvių liaudies padavimai.* Bronislava Kerbelytė (sud.). Vilnius, 1999, p. 132–134; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas.* Vilnius, 2005, t. 3, p. 442–443; Vaitkevičius Vyktas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija.* Vilnius, 2006, p. 660–661.

KROKULĖ

Lygamiškio k., Užpalių sen., Utenos r.

WGS84: 55° 37' 39.75", 25° 33' 49.52"; LKS94: 598479, 6166988

Istorinės žinios: Istoriniuose žemėlapiuose ir rašytiniuose šaltiniuose Krokulė minima nuo XIX a. pradžios. Tai buvo ir iki šiol yra per Švč. Trejybės atlaidus, Sekmines ir Devintines tikinčiųjų gausiai lankoma ir labai branginama šventvietė. Maždaug 25 m pločio šlapia ir klampų sufozinį cirką,

kuriame trykšta kietas, šaltas (apie 6,8°C), šiek tiek mineralinių medžiagų turintis gėlo vandens šaltinis (nuteka į Šventąją), XX a. pirmoje pusėje kelis kartus tvarkė Užpalių klebonai.

Pasakojimas keliautojams: Nuo seno pasakojama, kad ten, kur Krokulės klampynė nuskendo pas ligonį su Švč. Sakramentu važiuojantis kunigas – tai senovės baltų mitologijos aidas: vandenys valdančios dievybės yra nepaprastos ir šventos. Kartu jos, atstovaudamos senajam – ikikrikščioniškam – šventumui, yra kupinos nuodėmių, todėl žūsta. Vis dėlto, tai neturi įtakos tikėjimui, jog Krokulės vanduo apsaugo namus ir žmones nuo Perkūno (be to, besibaiminantys nustoja jo bijoti), šventvietės lankytojai prausia akis, plauna galvą, kitas skaudamas vietas, braido (ir už tai aukoja pinigus); tikima, kad šio vandens reikia turėti ir mirštant.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius, 2006, p. 457–460; Kadūnas Kęstutis ir kt. *Lietuvos šaltinių katalogas. 220 versmių ir šaltinių*. Vilnius, 2017, p. 138–139.

TARMIŠKAS PASAKOJIMAS „KUPIŠKIO PILIAKALNIS“

Gedimino g. 2, Kupiškis (Kupiškio etnografijos muziejus)

WGS84: 55° 50' 32.8", 24° 58' 31.39"; LKS94: 561091, 6190213

+37045935439, etnografijos.muziejus@gmail.com

Pastaba: Kupiškyje galima būtų ieškoti, kur pavalgyti.

Siektina, kad būtų galimybė šio tarminio pasakojimo keliautojams klausytis ant Kupiškio piliakalnio. Susilietų ir vietos paveikslas, ir senosios tarmės garsai. Dar vertingiau, jei čia atsirastų galimybė pasikviesti ragų-daudyčių pūtikus arba sutartinių giedotojas. (Pastarųjų grupių Kupiškyje yra bent kelios).

EDUKACINĖ PROGRAMA „BITELĖS SALDUS MEDELIS“

Muziejaus g. 3A, Uoginių k., Kupiškio sen. ir r. (Uoginių amatų centras)

WGS84: 55° 53' 12.97", 24° 46' 38.79"; LKS94: 548638, 6195008

+37069926922; etnografijos.muziejus@gmail.com

Keliautojams Baltų keliu čia turėtų būti pristatytas bitininkystės amatas, apibūdintas žmogaus ir bičių ryšys (ne vien apčiuopiamas, regimas, bet ir dvasinis, kupinas šventumo). Pagal galimybes, apžvelgtinos ir medaus nepaprastos savybės, jo vartojimo ypatumai, įtaka žmonių sveikatai.

BIRŽŲ SĖLOS MUZIEJAUS

J. Radvilos g. 3, Biržai (Biržų regioninis parkas)

WGS84: 56° 12' 17.86", 24° 45' 12.65"; LKS94: 546755, 6230393

+370 655 57738; sela@birzumuziejus.lt

Pagrindinis keliautojų Baltų keliu dėmesys telktinas į etnografinę ekspoziciją, kurioje rodomos unikalios senovės baltų (sėlių) kanklės (ir penkiastygės, ir devynstygės), ragai, trimitai, skudučiai. Pagal aplinkybes ir galimybes taip pat supažindintina su senojo geležies amžiaus Muoriškių pilkapių ir viduriniojo – vėlyvojo geležies amžiaus Astravo kapinyno radiniais; muziejaus kieme rodomais akmenimis su dubenimis.

KIRKILŲ APŽVALGOS BOKŠTAS

Kirkilų k., Širvėnos sen., Biržų r. (Biržų regioninis parkas)

WGS84: 56° 14' 51.91", 24° 41' 26.66"; LKS94: 542812, 6235116

Keliautojams, besidarantiems iš bokšto, pasakotina gyvenimo krašte, kuris yra karsto regiono dalis, pobūdis ir ypatumai. Atkreiptinas dėmesys į tautosakinius pasakojimus ir mitologines sakmes, susijusias su smegduobėmis. Taip pat primintinas senųjų kelių ir prekybinių ryšių tinklas, priešistorinių žiemgalių paminklų paplitimas ir istorinės žinios apie Biržų kunigaikštystę.

SMARDONĖ

Likėnų g. 43, Likėnai, Pabiržės sen., Biržų r. (Biržų regioninis parkas)

WGS84: 56° 12' 0.42", 24° 37' 24.58"; LKS94: 538692, 6229774

Istorinės žinios: Pirmieji mineralizuoto (apie 2,4 g/l), šalto ir kieto, sieros vandenilio dujų kvapą turinčio šaltinio vandens tyrimai atlikti dar XIX a. pradžioje. 1890 m. Smardonėje trumpam atidarytas mineralinio vandens gydymo kurortas (buvo gydomi 168 ligoniai), kuris veiklą iš pagrindų atnaujino 1938 m. Vanduo iš Smardonės versmės teka upeliu, kurio nuotėkis, priklausomai nuo metų laiko, svyruoja apie 120–540 l/s.

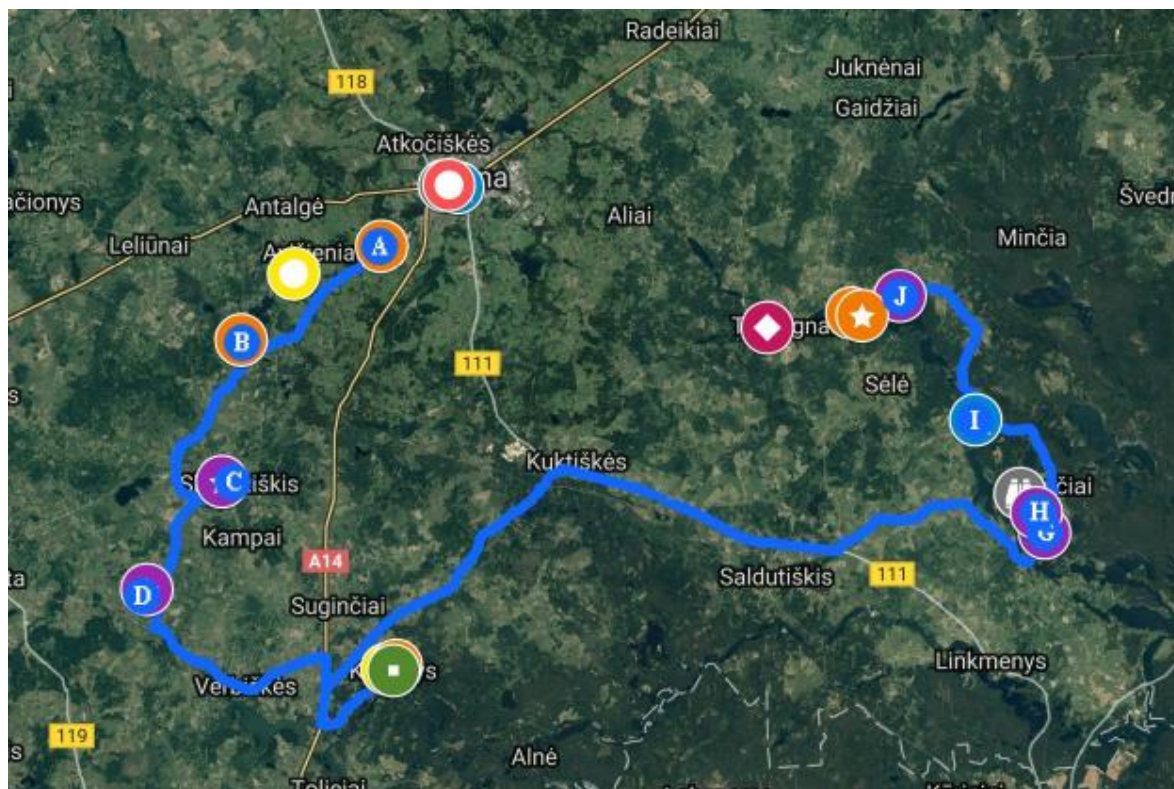
Pasakojimas keliautojams: Didžiausia Lietuvoje karstinės kilmės (smegduobė siekia 15–17 m gyli) versmė, kuri nuo seno garsėja gydomosiomis savybėmis: vietos gyventojai ir svečiai mėgo Smardonės vandenyje maudytis, mirkyti skaudamas rankas ir kojas, plauti akis, gurkšnodami gydyti vidaus organus (vidutinė vandens temperatūra svyruoja apie 7–7,5°C).

Literatūra: Linčius Augustinas. Gyvybingasis Smardonės šaltinis, *Geologijos akiračiai*, 1991, Nr. 3, p. 18–19; Vaitkevičius Vyktas; Baltrūnas Valentinas. *Lietuva: 101 įdomiausia vieta*. Vilnius, 2008, p. 42–43; Kadūnas Kęstutis ir kt. *Lietuvos šaltinių katalogas. 220 versmių ir šaltinių*. Vilnius, 2017, p. 188–189.

Laimės, meilės ir išminties kelias

2 d., 110–125 km kelionės maršrutas automobilių keliais: Laimės slėnis ir Sveikatos versmė – Pakalnių piliakalnis – Skudutiškio šventvietė – Valiulis ir Valiulio tėvas – Akmenų su dubenimis rinkinys Kulionyse – Edukacinė programa „Lietuvos dangaus žvaigždynai“ – Paskaita „Senasis lietuvių Zodiakas“ – Ladakalnis – Ginučių piliakalnis – Bitininkystės muziejus – Mokas ir Mokiukas.

Nakvynė Kulionyse arba prieigose.



11 žemėl. Apytikrė *Laimės, meilės ir išminties kelio* trajektorija
(dėl ribojimų ir Google nuostatų negalima tiksliai pažymėti visų siūlomų lankyti vietų)

Laimė šiandien yra abstrakti sąvoka, paprastai susijusi su asmeniniais išgyvenimais ir vertybėmis. Keliautojams pabrėžtina, kad baltiška laimės samprata apima pilnatvę (turta) ir skalsą (neišsenkančią gėrybių gausą); nemažiau svarbu kaip ir kur deivė Laima reiškėsi: jos buveinių būta namų erdvėje ir tolimesnėse šventvietėse prie medžių, akmenų, šaltinių. Su laime taip pat glaudžiai susijusi meilės (potraukio kam nors, svaiginančio saldumo) samprata. Deivė Austėja – bičių motinėlė – kartu yra meilės deivė, atsakinga už šeimynines vertybes, darnius žmonių tarpusavio santykius. Išmintis – dar viena senovės baltų kultūros vertybė, kuri glaudžiai susijusi su dievais ir mitiniais vaizdiniais apie tai, kur žinių meldžiama ir jų įgyjama.

Išsamiau apie tai žr.: *Vaikystė ir vedybos*. Jonas Balys (sud.). Silver Spring, 1979; Vaitkevičienė Daiva. Namų laimė, *Liudies kultūra*, 2002, Nr. 4, p. 9–21; Vaitkevičienė Daiva. Laima gimtuvėse ir krikštynose, *Tautosakos darbai*, 2002, t. 16 (23), p. 123–139; Vaitkevičius Vyktas. Baltų šventviečių atodangos, *Liudies kultūra*, 2016, Nr. 4, p. 33–43.

Laimės, meilės ir išminties kelyje lankomi piliakalniai, šventi kalnai, šaltiniai, akmenys, taip pat stebimos žvaigždės, dalyvaujama edukacinėje programoje, klausomasi paskaitos, einama pažintiniu taku šia eilės tvarka:

LAIMĖS SLĖNIS IR SVEIKATOS VERSMĖ

Narkūnų k., Leliūnų sen., Utenos r.

WGS84: 55°28'22.0"; 25°33'04.6"; LKS94: 598076, 6149737

Istorinės žinios: Slėnis plyti Narkūnų piliakalnio pietrytinėje papėdėje, Vyžuonos upelio kairiame krante, šaltinis trykšta apie 10 x 12 m dydžio sufoziniame cirke. Rudo atspalvio, geležies skonio turintis vanduo iš minėto duburio plačiu pratau srūva į Vyžuoną. Kitados ieškantys sveikatos čia aukodavo pinigų, mesdami juos į vandenį. Remiantis archeologinių tyrimų duomenimis, Narkūnų piliakalnis datuojamas I t-mečio pr. m. e. – XV a. pradžios laikotarpiu.

Pasakojimas keliautojams: Baltų likimo ir laimės deivė Laima į žmonių pasaulį įžengia būtent per vandenį. Laima pati teka kaip vanduo, likimas vingiuoja kaip upė, šlakstant laimė gali būti pagausinta, vanduo nuprausia nelaimės. Plačiai tikėta, kad Laima dalyvauja pirmą kartą prausiant kūdikį – kuo skaidresnis šis „laimės“ vanduo, tuo žmogus būsiąs laimingesnis. Be to, semiant vandenį iš šulinio ar šaltinio, reikia saugotis ir neatpilti atgal, nes užpilsi Laimai akis ir ims gyvenime nesisiekti... Narkūnų Laimės slėnis su Sveikatos versme yra nepaprastas ir tuo požiūriu, jog sudaro opozicinę porą kalnui – piliakalniui. (Baltų mitologijoje kalnai priklauso Dievui, o slėniai – Laimai; ši dievų pora labai dažnai veikia kartu).

Literatūra: Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 3, p. 244–247; Vaitkevičius Vykintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius, 2006, p. 414; Vaitkevičius Vykintas; Vaitkevičienė Daiva. *Lietuva: 101 legendinė vieta*. Vilnius, 2011, p. 66–67.

PAKALNIŲ PILIAKALNIS

Pakalnių k., Leliūnų sen., Utenos r.

WGS84: 55°26'20.0"; 25°27'30.8"; LKS94: 592282, 6145845

Istorinės žinios: Piliakalnis stačiašlaitis (25 m aukščio), aikštelė 41 x 48 m dydžio, ją juosia nedidelis pylimas. Archeologiniai piliakalnio tyrimai vyko 1836 ir 1989 m., buvo aptiktas kultūrinis sluoksnis židinių, stulpavietėmis, lipdytos keramikos šukėmis, gyvulių kaulais. 1918 m. vasarą ant piliakalnio atkurtos Lietuvos nepriklausomybės garbei buvo pastatytas pirmasis 18 m aukščio kryžius su užrašu „Dieve, gink Lietuvą“. Prie šio kryžiaus slapta buvo laidojami Lietuvos partizanai (neperlaidoti liko ir prie kryžiaus antkapiais paženklinėti trys kapai). Prie piliakalnio 1 ha plote plyti senovės gyvenvietė, yra Laumės kvartukėliu vadinama šventvietė.

Pasakojimas keliautojams: Didingas ir vaizdingas piliakalnis (nuo jo aikštelės regėti net aštuonios apylinkių bažnyčios) pasakojimą apie laimę baltų kultūroje išplečia asmens kovos ir pasiaukojimo visos tautos gerovės ir laimės vardan motyvu. Būtent tokios buvo Lietuvos partizanų vertybės ir nuostatos, perimtos iš 1918–1920 m. Lietuvos savanorių – Nepriklausomybės kovų dalyvių ir tam tikra dalimi iš 1863–1864 m. sukilimo amžininkų.

Literatūra: Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 3, p. 252–253.

Pastaba: Apylinkėse reikėtų ieškoti vietos pietums.

SKUDUTIŠKIO ŠVENTVIETĖ

Skudutiškio k., Suginčių sen., Molėtų r.

WGS84: 55° 23' 8.32", 25° 26' 46.05"; LKS94: 591598, 6139889

Istorinės žinios: Šventvieteį Juodisios pakrantėje priklauso: netaisyklingos formos pilkas, 1,7 x 2,2 m dydžio, 0,8 m aukščio granitas (jo viršuje susikerta dvi akmenų gyslos) su Marijos pėda vadinamu 37 cm ilgio įdubimu, 0,55 x 0,85 m dydžio, 0,25 m aukščio akmuo su įdubimais, primenančiais kairės ir dešinės kojos pėdas, Jėzaus Kristaus širdimi vadinamas 1,1 x 1,3 m dydžio, 0,45 m aukščio akmuo ir šaltinis, kurio vanduo srūva į Juodisą. Maldininkai šventvietę gausiai lanko per Švč. Trejybės atlaidus.

Pasakojimas keliautojams: Viena iš žymiausių ir gražiausių Aukštaitijos šventviečių, kuri iki šiol gyva, o tikinčiųjų dėmesys ir maldos neslūgsta. Čia karštai meldžiama sveikatos, gerbūvio, laimės, akmenys bučiuojami, einama aplink juos keliais; namo vežamosi samanėlių nuo šventų akmenų, šaltinio vandens. Mišrus apeigų pobūdis – prigimtinės religijos ir krikščionybės derinys – palieka gilų įspūdį ir liudija tikrus, nesuvaldintus šventumo potyrius.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktas. Akmenys su pėdomis Lietuvoje, *Lituanistica*, 1997, Nr. 2, p. 30–54; Vaitkevičius Vyktas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius, 2006, p. 259–263.

VALIULIS IR VALIULIO TĖVAS

Karališkių ir Svobiškėlio k., Alantos sen., Molėtų r.

WGS84: 55° 20' 41.8", 25° 23' 47.3"; LKS94: 588575, 6135294

Istorinės žinios: Šventvieteį priklauso Gojumi arba Alkos gojumi vadinamas miškas, akmenys Valiulio tėvas ir Valiulis. Pastarasis netaisyklingos formos, rausvas, 3,2 x 3,6 m dydžio, 2,1 m aukščio granitas. Prieš kelis šimtmečius čia buvo iškaltas asmenženklis – pasaga su kryžiumi ir strėle. Antrasis ženklas kur kas sunkiau paaiškinamas ir datuojamas; čia ovals iškaltas kryželis, saulutė ir mėnulio puslankis. Neatmestina galimybė, kad pastarasis ženklas buvo iškaltas XX a., norint į akmenį atkreipti žymaus Lietuvos mokytojo, kariškio, archeologo Petro Tarasenos dėmesį.

Pasakojimas keliautojams: Valiulio akmuo – ypatingas baltų mitologijos ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės istorijos liudininkas. Jis priklauso senajai šventvieteį, gi Valiulis pagrįstai laikytinas vietos dievybės – šeimininko vardu; kartu šis akmuo yra unikalus riboženklis. Pabrėžtina, kad būtent padavimai ir sakmės apie Valiulį tapo knygelės „Užburti lobiai“ pagrindu ir daugelį paskatino domėtis krašto senove ir ją tirti. Tikrais dvasiniais lobiais vaikams tapo įtaigios P. Tarasenos apybraižos, ugdė jų vertybes, meilę gimtinei.

Literatūra: Tarasena Petras. *Užburti lobiai*. Vilnius, 1956; Vaitkevičius Vyktas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius, 2006, p. 265–267; Vaitkevičius Vyktas; Vaitkevičienė Daiva. *Lietuva: 101 legendinė vieta*. Vilnius, 2011, p. 86–87.

AKMENŲ SU DUBENIMIS RINKINYS KULIONYSE

Kulionių k., Čiulėnų sen., Molėtų r. (Molėtų astronomijos observatorija; Labanoro regioninis parkas)

WGS84: 55° 18' 59.88", 25° 33' 39.42"; LKS94: 599079, 6132363

+370615656 77, moletu.observatorija@gmail.com

Keliautojams Baltų keliu akmenys su smailiadugniais dubenimis, kitados atvežti prie observatorijos, turėtų būti pristatomi kaip senovės lietuvių namų (šeimos) šventovių altoriai. Kaip ir kur tiksliai šie akmenys buvo pastatyti, iki šiol nežinoma, tačiau istorijos šaltiniai ir tikėjimai rodo, kad dievų ir deivių prie akmenų buvo meldžiama sveikatos, gerbūvio ir laimės.

EDUKACINĖ PROGRAMA „LIETUVOS DANGAUS ŽVAIGŽDYNAI“

Kulionių k., Čiulėnų sen., Molėtų r. (Lietuvos etnokosmologijos muziejus; Labanoro regioninis parkas)

WGS84: 55° 18' 54.23", 25° 33' 22.39"; LKS94: 598783, 6132182

+37038345424, info@etnokosmomuziejus.lt

Pastaba: Kulionyse arba apylinkėje liekama nakvoti

Programa, kaip skelbia ir jos pavadinimas, dėmesį turi sutelkti į etnoastronomines žinias: su Saule, Mėnuliu ir kitais dangaus kūnais susijusius mitus, sakmes bei tikėjimus, į lietuvių prigimtinėje kultūroje žinomus (kitados užfiksuotus) planetų ir žvaigždynų pavadinimus. Ypač pabrėžtinai mitinis žvaigždžių ryšys su žmogumi, jo gyvybe, likimu ir laime.

PASKAITA „SENASIS LIETUVIŲ ZODIAKAS“

Kulionių k., Čiulėnų sen., Molėtų r. (Molėtų krašto muziejaus etnografinė sodyba; Labanoro regioninis parkas)

WGS84: 55° 18' 35.33", 25° 33' 21.95"; LKS94: 598788, 6131597

+37068214559, j.vaiskunas@mail.lt

Prašytina, kad programos sumanytojas, etnokosmologas Jonas Vaiškūnas dėmesį telktų į lietuviškojo Zodiako mitologiją, šių žinių palyginimą su visuotiniais žinomais kitų senųjų pasaulio kultūrų duomenimis; plačiau pristatytinas Saulės ir žvaigždynų poveikis žmogaus sveikatai, mitiniame lygmenyje – pasisekimui ir likimui.

LADAKALNIS

Papiliakalnės k., Linkmenų sen., Ignalinos r. (Aukštaitijos nacionalinis parkas)

WGS84: 55° 21' 58.24", 25° 59' 26.12"; LKS94: 626189, 6138572

Istorinės žinios: Archeologiniai Ladakalnio tyrinėjimai žymesnių rezultatų kol kas nedavė. Šiuo metu didelis, gražus kalnas išlyginta aikštele viršuje (ir ten kitados pasodintu ąžuolu) – čia atsiveria septynių ežerų reginys – su tam tikromis išlygomis laikytinas šventvieta; pietvakariniame Ladakalnio šlaite auga Lietuvos prezidentų ąžuolų alėja.

Pasakojimas keliautojams: Viena aukščiausių ir vaizdingiausių Aukštaitijos vietų, kuri dažniausiai be rimtesnio pagrindo laikoma deivės Lados kulto vieta; padavimai ir sakmės rodo, kad vietos pavadinimas gali būti kilęs iš liaudiško piktosios dvasios vardo *ladokas* (*ledokas*). Tai, o taip pat Balnakmenis, Piestakalnis prie Ladakalnio, netoli esanti Devyniaveršio įlanka Ukojo, Mergakampis – Alksno ežere, pilkapių vieta Kimbartiškėje nepalieka abejonių, kad sausumos ruožas tarp Linkmeno ir Ukojo, taip pat šių ežerų įlankos ir pusiasaliai nuo seno priklausė šventai vietai. Ladakalnis – reikšminga šios apylinkės dalis, kur laimę žmonės patiria ant kalno kaip aukštąjį jausmą, kaip pilnatvę, pripildančią sielą ramybės ir pasigėrėjimo.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius, 2006, p. 357–358.

GINUČIŲ PILIAKALNIS

Papiliakalnės k., Linkmenų sen., Ignalinos r. (Aukštaitijos nac. parkas; pažintinio tako dalis)

WGS84: 55° 22' 25.46", 25° 59' 6.13"; LKS94: 625813, 6139403

Istorinės žinios: Ant piliakalnio Linkmeno pakrantėje stovėjo medinė pilis, siejama su kunigaikščiu Lengveniu. Rašytiniuose šaltiniuose Linkmenų pilis minima nuo 1373 m., sudeginta 1433 m. vasarį, puolant Livonijos ordino kariuomenei. Piliakalnio šlaitai itin statūs, iškyla į daugiau kaip 40 m aukštį; aikštelė 19 x 47 m dydžio, apjuosta pylimu. 2011 m., tyrinėjant aikštelę, rasta XIII–XIV a. būdingos apžiestos keramikos šukių, akmeninis verpstukas ir sidabrinio rakto galas. 2014 m. papėdės gyvenvietėje (ten dabar statomi keliautojų automobiliai) aptikta metalo lydymo krosnelė, rasta darbo įrankių, žvejybos kabliukų, papuošalų, datuojamų IV–VIII a.

Pasakojimas keliautojams: Vienas žymiausių ir didingiausių piliakalnių Lietuvoje (kompleksui priklauso dar vienas piliakalnis, dvi senovės gyvenvietės, atitraukti gynybiniai įtvirtinimai Linkmeno pakrantėje). Daugelis pasakojimų ir padavimų liudija šios vietos svarbą naujaisiais amžiais, tautinio atgimimo šauklys kun. Silvestras Gimžauskas ją sureikšmino XIX a. antroje pusėje, o XX a. 4 dešimtmetyje Ginučių piliakalnio aikštelėje buvo pasodintas Prezidento Antano Smetonos ąžuolas. Tad didysis Lietuvos istorijos pasakojimas čia skleidžiasi kaip lietuvių tautos kovos už laisvę, taigi ir laimę bei gerovę, mitas.

Literatūra: Gimžauskas Silvestras. *Lietuvos bičiulis*. Parengė Paulius Subačius. Vilnius, 1996; Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius, 2006, p. 335–336; Baubonis Zenonas; Pranckėnaitė Elena. Papiliakalnės ir Ginučių piliakalniai su papėdžių gyvenvietėmis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*. Vilnius, 2012, p. 56–59; Marcinkevičiūtė Eglė; Kiaugaitytė

Vida. Papiliakalnio ir Ginučių piliakalnių papėdės gyvenvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*. Vilnius, 2015, p. 85–89.

Pastaba: Pietaujama Ginučiuose.

BITININKYSTĖS MUZIEJUS

Stripeikių k., Linkmenų sen., Ignalinos r. (Aukštaitijos nacionalinis parkas)

WGS84: 55° 24' 30.55", 25° 56' 42.48"; LKS94: 623176, 6143199

+370 686 12105, danute.indrasiene@aparkai.lt

Keliautojams Baltų keliu pristatomas bičių pasaulis, jų darbo pobūdis ir gyvenimo ypatumai. Pagrindinis dėmesys telkiamas į deivę Austėją, kuri reiškiasi kaip bičių motinė, unikalų lietuvių bičiulystės reiškinį bei daugelį sakmių ir tikėjimų, atskleidžiančių bičių šventumą, teigiamą poveikį žmonėms.

MOKAS IR MOKIUKAS

Šeimaties k., Tauragnų sen., Utenos r. (Aukštaitijos nacionalinis parkas)

WGS84: 55° 27' 21.26", 25° 53' 42.73"; LKS94: 619829, 6148551

Istorinės žinios: Moka – netaisyklinga, 3,3 x 3,6 m dydžio, 2,8 m aukščio granito piramidė. Akmens vakarų pusėje iškalta 1866 m. data ir kryželis; pietryčių pusėje – 1813 m. data, o be jos šiaurėje raidės M ir J, rytuose – L ir M. Žemiau Moko šlaite dar guli 1,1 x 1,4 m dydžio akmuo – sūnus Mokiukas. Žmonių pasakojimu, Mokienė stūksanti Tauragnų ežero dugne, kur ją laikas nuo laiko užkliudo žvejų tinklai.

Pasakojimas keliautojams: Šeimaties Mokai – viena iš nedaugelio Lietuvos šventviečių, kurios pasižymi nepaprastomis žiniomis ir išmintimi. Pas šiuos akmenis vietos gyventojai dar neseniai siuntė nemokšas ir neišmanėlius, sakydami: „Eik pas Moką pasimokyti!“ Mokymo paprotys šventvietėje buvo apgaubtas baltų religijos paslapčių, tiesiogiai susijęs su apeigomis ir aukomis. XIX a. datos, iškalto ant akmens, o taip pat sprindžio didumo kryželio ženklas rodo, kad Šeimaties šventvietė veikė iki pat XX a. pradžios; vėliau pavirto keliautojų lankoma vieta.

Literatūra: *Utenos krašto padavimai*. Parengė Leonora Buičėnienė. Utena, 1996, p. 11–14; Vaitkevičius Vykintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius, 2006, p. 442–444.

Tautos atminties beieškant

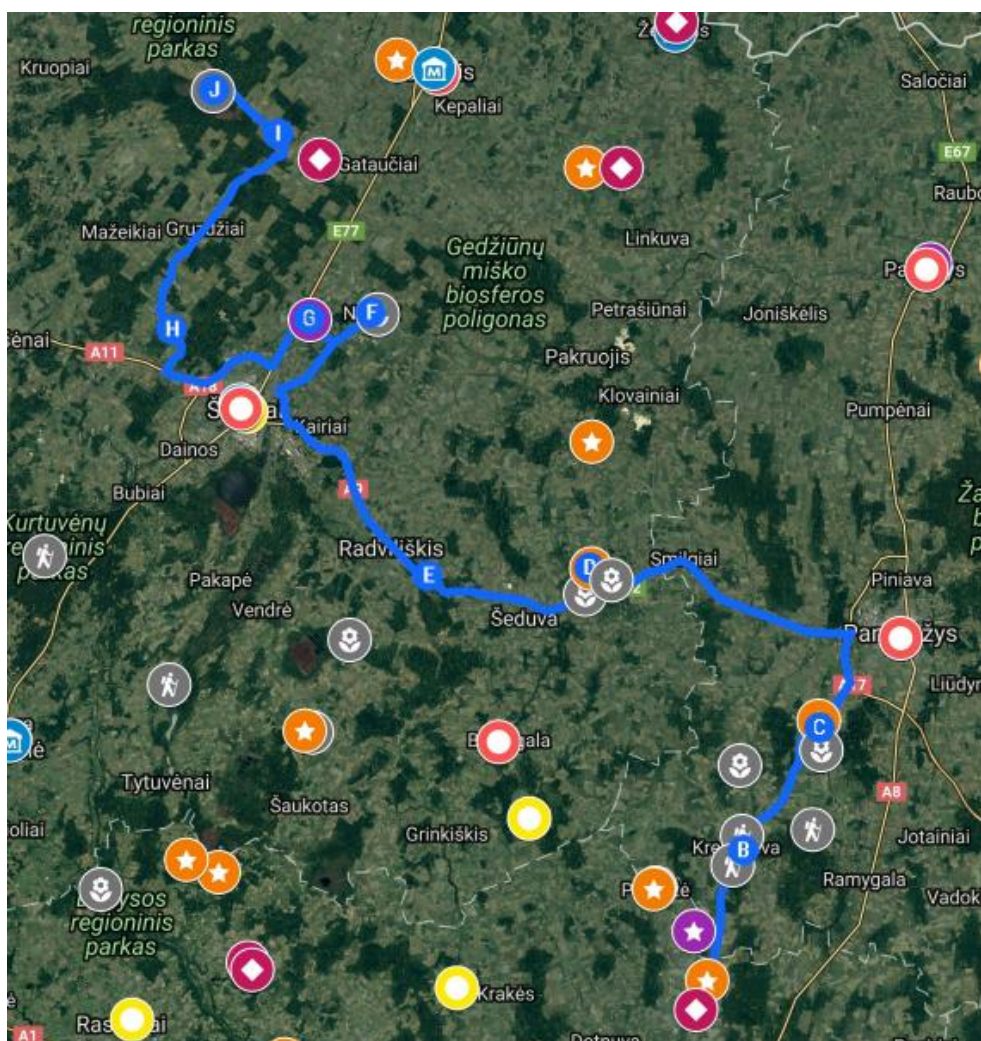
2 d., 220–240 km kelionės maršrutas automobilių keliais: Šventybrasčio šventvietė – Akmenų su dubenimis rinkinys Švenčiuliškiuose – Linų muziejus ir (arba) Čičinsko kalnas – Raginėnų piliakalnis – Verdulių šaltinis ir (arba) Girnikų kalnas – Saulės aikštė Baltų dievų parke – Jurgaičių

piliakalnis (Kryžių kalnas) – Luponių piliakalnis – Mato Slančiausko gimtosios sodybos vieta – Mūšos Tyrelis.

Nakvynė Šiauliuose arba prieigose.

Keliaujantys per baltų paveldo vietas kviečiami su savimi pasiimti pasaulinio garso lietuvių mokslininko, semiotiko Algirdo Juliaus Greimo (1917–1992) baltų mitologijai skirtų darbų rinktinę *Tautos atminties beieškant*. Ši knyga atvers duris į platų, mūsų visų jausmus ir vaizduotę žadinantį mitologijos pasaulį, parodys kaip jis sutvarkytas, koks mitologijos ir istorijos ryšys, kaip šios dvi sritys viena kitą veikia. Be to, A. J. Greimo ieškojimai ir atradimai drąsins mus eiti savarankiškų interpretacijų keliais. Kadangi šiuose tyrimuose svarbūs visi: kalbos, istorijos, archeologijos, kultūros antropologijos, folkloristikos, religijotyros ir daugelis kitų duomenų, tai kiekvienas čia atras sau kažką pažįstamo, suprantamo ir patrauklaus.

Išsamiau apie tai žr.: Greimas Algirdas Julius. *Tautos atminties beieškant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius-Chicago, 1990; Vaitkevičienė Daiva. *Ugnies metaforos. Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius, 2001; Savukynas Virginijus. *Istorija ir mitologijos: tapatybės raiškos XVII–XIX amžiaus Lietuvoje*. Vilnius, 2012; Algirdas Julius Greimas ir lietuvių mitologija, *Liudies kultūra*, 2017, Nr. 3, p. 1–10.



12 žemėl. Apytikrė *Tautos atminties beieškant* kelio trajektorija (dėl ribojimų ir Google nuostatų negalima tiksliai pažymėti visų siūlomų lankyti vietų)

Tautos atminties beiškait lankomos mitologijos, archeologijos ir istorijos paveldo vietos, muziejai po atviru dangumi, einama pažintiniu taku šia eilės tvarka:

ŠVENTYBRASČIO ŠVENTVIETĖ

Šventybrasčio k., Vilainių sen., Kėdainių r.

WGS84: 55° 25' 15", 24° 02' 58"; LKS94: 503120, 6142881

Istorinės žinios: Senoji šventvietė apima aukštumos kyšulį Nevėžio santakoje su upeliu, kuris vadintas Švento Jono, Šventybrasčio, o pastaraisiais dešimtmečiais – Brastos vardu. Šioje vietoje stovi Kristaus Atsimainymo bažnyčia (past. 1774 m.), jos šventoriuje – kapinės. Pietiniame kyšulio šlaite, prie špitolės, žaliuoja keturi 4,1–6,2 m apimties ažuolai senoliai, kuriuos padavimai sieja su baltų religija ir apeigomis (iš penktojo ažuolo buvo likęs tik kamieno stuobrys). Pro ažuolus senkelis veda prie Šventosios brastos per Nevėžį (upė šioje vietoje srauni ir sekli, apie 100–120 m. pločio).

Pasakojimas keliautojams: Ažuolų giraitė prie bažnyčios kartu su Nevėžiu, kuriame yra vienintelė Lietuvoje žinoma Šventoji brasta, ir kitais tautos istoriniais paminklais (1863 m. sukilėliams, Lietuvos nepriklausomybei) palieka ypatingą įspūdį. Šventumas nedingsta, keičiamas jis atranda kitus pavidalus ir formas, pripildo turiniu tarpelius ten, kur iš pirmo žvilgsnio yra likusios ertmės ar tuštumos. Šventybrasčio – senovės baltų šventovės – pasakojimą dar labiau praturtina Nobelio premijos laureato Česlovo Milošo (kilusio iš netolimų Šetenių; prie Šventybrasčio bažnyčios palaidoti jo tėvai) asmeninė patirtis, aprašyta laiškuose, išreikšta eilėraščiuose, o taip pat romano *Isos slėnis* siužetas, kur senovės religijos vaizdiniai yra reikšmingi, veikia pagrindinį herojų.

Literatūra: Šliavas Juozas. *Lygumų legendos pasakojai*. Žeimelis, 1977, p. 48–50; Milošas Česlavas. *Isos slėnis*. Iš lenkų k. vertė Algis Kalėda. Vilnius, 1991; Kamuntavičienė Vaida. Apytalaukio parapijos istorija, *Česlovo Milošo žemė*. Kaunas, 2007, p. 94–95; Vaitkevičius Vyktintas; Vaitkevičienė Daiva. *Lietuva: 101 legendinė vieta*. Vilnius, 2011, p. 148–149.

AKMENŲ SU DUBENIMIS RINKINYS ŠVENČIULIŠKIUOSE

Švenčiuliškių k., Krekenavos sen., Panevėžio r. (Krekenavos regioninis parkas)

WGS84: 55° 32' 24.53", 24° 6' 29.41"; LKS94: 506827, 6156138

Istorinės žinios: Vietos kraštotyrininko Jono Žilevičiaus (1921–2011) pastangomis Švenčiuliškių kaimo kapinės tapo nedidele, tačiau įsimintina vieta: iš lauko akmenų ir girnų čia sukurta daugelis kompozicijų, kai kurios iš jų yra vardinės arba proginės. Svarbiausia ir ryškiausia kapinių vieta – septynių iš aplinkinių kaimų melioracijos metais atvežtų akmenų su dubenimis rinkinys. Visi šie akmenys datuojami XV–XVI a. laikotarpiu, kilę iš sodybose arba namuose buvusių baltų dievų šventovių.

Pasakojimas keliautojams: J. Žilevičiaus užrašas ant lauko akmens prie dubenuotųjų rinkinio skamba taip: „Protėvių ir vaidilučių uždegta, Šventoji ugnele, šildyk mūsų širdis meilėje, vienybėje, santarvėje ir toliau švieski kelią mūsų ainiams“ – sąmoningai ar ne, šios eilutės kartoja, iš esmės

sutampa su per šimtmečius nugludintomis šeimininkų maldelėmis-kreipiniais į namų židinio deivę Gabiją. Tai retas, išpūdingas tokio pobūdžio liudijimas iš XX a. 8 dešimtmečio, kuris Švenčiuliškiuose puikiai dera su tuomet išgelbėtais protėvių šventais akmenimis.

Literatūra: Bočiulytė A.; Juknevičius P. *Dubeniuoti akmenys Krekenavoje*. Panevėžys, 1992.

LINŲ MUZIEJUS

Stultiškių k., Upytės sen., Panevėžio r.

WGS84: 55° 37' 46.11", 24° 13' 55.12"; LKS94: 514609, 6166100

+370 615 43097

Muziejuje keliautojams Baltų keliu turėtų būti glaustai pristatyti linai ir linininkystės amatas, tačiau pagrindinis dėmesys skirtas senovės baltų linų dievui Vaižgantui, jam skirtoms apeigoms (šventei), kurią nuodugniai tyrė ir įtaigiai aprašė A. J. Greimas.

ČIČINSKO KALNAS

Tarnagalos ir Upytės k., Upytės sen., Panevėžio r. (Krekenavos regioninis parkas)

WGS84: 55° 39' 20.2", 24° 13' 37.8"; LKS94: 514296, 6169015 (piliakalnio aikštelė)

Istorinės žinios: Čičinsko kalnas – numelioruotame Vešetos upelio slėnyje stūksanti 150 x 325 m dydžio, 6–8 m aukščio sala. Jos viduryje, arčiau rytinio krašto, yra padavimais apipinta 25 x 85 m dydžio, apie 6 m gylio dauba; ji atskiria piliakalnį rytuose nuo papilio, apjuosto pylimu, vakaruose. 1997 m. papilio pylimas tyrinėtas be žymesnių rezultatų, o 2004 m. čia buvo aptikti XVII a. vidurio Upytės pavieto bajoro Vladislovo Sicinskio (1614–po 1673 m.) dvaro pastato pamatai. V. Sicinskis, kuris žmonių nuo seno vadinamas Čičinsku, pirmasis iš LDK bajorų pasinaudojo *liberum veto* teise ir 1652 m. nutraukė Varšuvos seimą. 1655 m. V. Sicinskis buvo vienas iš tų, kurie pasirašė Kėdainių sutartį ir nutraukė LDK uniją su Lenkija.

Pasakojimas keliautojams: Reformatas (kalvinistas) V. Sicinskis atstovavo neva demoniškai ir pagoniškai konfesijai. Plačiai ir giliai vyravo nuomonė, kad būtent reformatams teko atsakomybė už Tėvynės išdavystę ir valstybės pamatų griovimą XVII a. viduryje nesėkmingų karų su Švedija ir Rusija laikotarpiu. Dar V. Sicinskio palaikams esant Upytės bažnyčioje, vietos dievdirbys išdrožė žmogaus ūgio Čičinską vaizduojančią skulptūrą, kuri aplinkinius ir gąsdino, ir linksmino; padavimai apie Čičinską ir nuskendusį jo dvarą iki šiol yra bene labiausiai žinomi Upytės krašte ir visoje Aukštaitijoje. Po daugkartinių nesėkmingų bandymų palaidoti bajoro palaikus, slapta tai pavyko padaryti tik 1865 m., įsikišus vyskupui Motiejui Valančiui, tačiau tiksliai V. Sicinskio kapo vieta iki šiol nežinoma.

Literatūra: Kunkas Rimvydas. Paleogeografijos ir istorinės geografijos pastabos apie Vešetos slėnį ir Upytės pilį, *Geografinis metraštis*, 1976, t. 14, p. 133–140; Savukynas Virginijus. Švenčiausios

Mergelės Marijos kultas ir religinis lietuvių identitetas, *Seminarai*. Vilnius, 1998, p. 49–58; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 2, p. 174–177; Vaitkevičius Vyktintas; Baltrūnas Valentinas. *Lietuva: 101 įdomiausia vieta*. Vilnius, 2008, p. 108–109.

Pastaba: Ieškom, kur papietauti.

RAGINĖNŲ PILIAKALNIS

Raginėnų k., Pakalniškių sen., Radviliškio r. (Daugyvenės kultūros istorijos muziejus-draustinis)

WGS84: 55° 47' 34.7", 23° 51' 53.7"; LKS94: 491531, 6184284

Istorinės žinios: Stačiašlaitio piliakalnio Daugyvenės pakrantėje aikštelė 10 x 20 m dydžio, jos šiauriniam ir vakariniam krašte supilti iki 3 m aukščio, 17 m pločio pylimai. Papėdėje plyti senovės gyvenvietė (3,7 ha), kurią tyrinėjant 1996 m. buvo surastas kultūrinis sluoksnis su židiniu, stulpavieta, lipdyta ir žiesta keramika, gyvulių kaulais. Be to, netoli piliakalnio yra II–V a. (į pietus) ir IV–VII a. laikotarpio (į šiaurę) pilkapių su akmenų vainikais, plačiai tyrinėtų 1829, 1909 ir 1910 m.

Pasakojimas keliautojams: Nuo seno Daugyvenė ir šalia esantis Raginėnų piliakalnis buvo apgyvendinti įnoringų deivių (jos primena visuotinai žinomas laumes, tačiau gali būti, kad yra senesnis jų atitikmuo). Kas su deivėmis sutardavęs, tam jos talkinusios, darbus dirbusios: rugius, vasarojų pernakt nupjaudavusios, linus nuraudavusios. Atsilyginama joms buvo maistu, nešamu į piliakalnį. Tačiau Raginėnų deivių istorijos pabaiga liūdna – Šeduvos kunigas Monkevičius apylinkę pašventino ir tada žmonės paskutinį kartą pamatė iš kalno išeinančias deives, kurios perbrido per Daugyvenę, verkdamos pasuko į Kleboniškių giraitę ir daugiau niekada nebepasirodė.

Literatūra: Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 2, p. 274–275; Buračas Balys. *Lietuvos piliakalniai*. Gytis Grižas (sud.). Vilnius, 2011, p. 316–321; Vaitkevičius Vyktintas; Vaitkevičienė Daiva. *Lietuva: 101 legendinė vieta*. Vilnius, 2011, p. 68–71.

VERDULIŲ ŠALTINIS

Verdulių k., Radviliškio sen. ir r.

WGS84: 55° 46' 40.8", 23° 37' 57.7"; LKS94: 476958, 6182670

Istorinės žinios: Vanduo trykšta trijuose dideliuose duburiuose ir netrukus suka į rytus, didina nuotėkį, sutraukia daugiau mažų vandeningų intakų. Nuo seno, teigia tautosakos rinkėjai, Verdulių verdinę lankė daugelis žmonių, meldėsi, aukojo į vandenį monetas, prašydami „Dievo malonių, sveikatos ir palengvėjimo“. Daug aukų: rankšluosčių, drobės stuomenų, kiaušinių buvo paliekama ir prie šalimais buvusio Šv. Jono kryžiaus. XX a. pradžioje iš šaltinio vandenį pradėjo imti prie Verdulių dvaro veikusi spirito varykla.

Pasakojimas keliautojams: Verdenės – verdantis, kunkuliuojantis vanduo. Žemės gelmėse niekas negali išmatuoti šių išteklių; gyvybės – judėjimo ir šilumos – kupinos verdinės žmonėms per

amžius teikė sveikata, laimę ir grožį. Senbuviai tą patį sakydavo apie Verdulių šaltinį: „Nusiprauskit – pajaunėsit, atsigerkit – niekad nesirgsit“. Šiuolaikinio žmogaus tikėjimas, kad šaltinių vanduo yra tyras ir neužterštas (dėl ko ir prie Verdulių šaltinio rikiuojasi eilės), yra to paties gilaus mitinio įsitikinimo atgarsis ir atspindys.

Literatūra: Dakanis Bronius. Nauji duomenys apie Radviliškio rajono archeologijos paminklus, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986–1987 metais*. Vilnius, 1988, p. 179–180; Vaitkevičius Vyktas; Vaitkevičienė Daiva. *Lietuva: 101 legendinė vieta*. Vilnius, 2011, p. 152–153.

GIRNIKŲ KALNAS

Girnikų k., Bubių sen., Šiaulių r. (Kurtuvėnų regioninis parkas)

WGS84: 55° 51' 47.48", 23° 2' 1.81"; LKS94: 439519, 6192514

Istorinės žinios: Girnikų kalnas, kitaip dar vadinamas Šikšto kalnu, tai aukščiausia ir bene vaizdingiausia Vainagių–Raudonsparnės kalvagūbrio dalis ir viso Šiaulių rajono vieta (183,4 m virš jūros lygio). Netaisyklingos formos kalno šlaitai kyla į beveik 50 m aukštį, aikštelėje dar 1905 m. gegužės 7 d. kun. Jono Vizbaro (1869–1919) pastangomis buvo pastatytas pirmas 13 m aukščio ažuolinis kryžius lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo metinių proga. Prie susirinkusių tūkstančio žmonių minios kryžių šventino ir pamokslą sakė kun. Juozas Tumas-Vaižgantas, teigiama, kad iškilmėse taip pat dalyvavo Jonas Biliūnas, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis ir kiti to meto Lietuvos šviesuoliai.

Pasakojimas keliautojams: Girnikų kalnas yra Dubysos (Nemuno) ir Ventos baseinių takoskyroje, žemaičių ir žiemgalių genčių apgyvendintų kraštų sandūroje, kas šventvietai suteikia ypatingos reikšmės. Žinia, jog nuo Girnikų kalno matyti 14 bažnyčių bokštai šios vietos šventumą krikščionybės laikais paliudijo ir sutvirtino. Padavimai pasakoja apie čia stovėjusią mitinę bažnyčią, kurią vėjas smiltimis apnešė, bet dažniausiai sieja su milžinų bendruomenė, kuri kūrė visos plačios apylinkės kalvas, slėnius, ežerus (dažnai pabrėžiamas Girnikų kalno ryšys su Šatrija). Nuo seno ant Girnikų kalno buvo rengiamos gegužinės, sovietinės okupacijos metais buvo švenčiama vasaros saulėgrįžos šventė, o šiandien kuriama Baltų vienybės dienos sąšaukos ugnis.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 522–523; Varkalienė Laimutė; Ramančionis Darius. Girnikų kalnas, *Kurtuva*, 1998, Nr. 4, p. 39–43; Buračas Balys. *Lietuvos piliakalniai*. Gytis Grižas (sud.). Vilnius, 2011, p. 90–93.

Pastaba: Šiauliuose arba prieigose ieškome nakvynės.

SAULĖS AIKŠTĖ BALTŲ DIEVŲ PARKE

Z. Gėlės g. 9, Naisiai, Meškuičių sen., Šiaulių r.

WGS84: 56° 1' 17.11", 23° 30' 48.54"; LKS94: 469668, 6209812

+37061133333; <http://www.naisiuvasara.lt/muziejai/baltu-dievu-muziejus/>

Keliautojai supažindinami su Saulės aikšte, kurioje yra sutelktos visų svarbiausių žinomų dangaus dievybių medinės skulptūros, taip pat veikia Saulės laikrodis, rodomi senieji lietuviški mėnesių ir švenčių pavadinimai. Be to, pageidautina, kad čia būtų pasakojamas seniausias žinomas baltų mitas apie Saulės ir Mėnulio šeimą, meilužės vaidmenyje kiekvieną mėnesį atsiduriančią Aušrinę (Venerą) ir pasaulinės tvarkos prižiūrėtojo pareigas einantį Perkūną.

JURGAIČIŲ PILIAKALNIS (KRYŽIŲ KALNAS)

Jurgaičių ir Domantų k., Meškuičių sen., Šiaulių r.

WGS84: 56° 0' 55.19", 23° 24' 59.17"; LKS94: 463612, 6209182

+37041370860, www.kryziukalnas.lt

Istorinės žinios: Spėjama, kad piliakalnyje prie istorinio kelio iš Salduvės į Sidabrę (ir toliau į Mežuotnę) stovėjo *Kulių* pilis, kurią 1348 m. Livonijos ordino magistro Gosvino vadovaujami riteriai užpuolė ir sudegino. 1990, 1991, 1993, 1999, 2011 m., tyrinėjant Jurgaičių piliakalnį (aikštelė 17 x 25 m dydžio, galuose sutvirtinta pylimais) ir papėdės gyvenvietę (plyti 3 ha plote) aptiktos V–XIV a. laikotarpiu datuojamų pastatų (7) ir metalo lydymo krosnelių (2) liekanos, daugelis archeologinių dirbinių, gyvulių kaulų, molio tinko, lipdytos ir žiestos keramikos šukių.

Paprotį ant piliakalnio statyti kryžius pirmasis 1850 m. aprašė Šiaulių ekonomijos išdininkas Mauricijus Hriškevičius – apie 1847 m. pirmąjį kryžių čia pastatė sunkiai sergantis Jurgaičių gyventojas, kuris pažadėjo Dievui tai padaryti, jei pasveiktų. Vyrai pasveikus, žinia pasklidusi plačiau ir per trejus metus ant piliakalnio jau buvo pastatyta apie 20 kryžių.

Pasakojimas keliautojams: Jurgaičių piliakalnio papėdėje nuo seno tryško šaltinis, kurio vanduo buvo laikomas nepaprastu. Su šiuo šaltiniu gali būti siejamas apžadų (pažado lankyti šventą vietą, statyti kryžius ir kt.) paprotys. Apžadai senosios baltų religijos ir krikščionybės elementus perpina ir kuria savitą reiškinį, iki šiol būdingą Žemaitijai ir katalikiškai Žiemgalos daliai. Po to, kai 1961 m. balandžio 5 d. kryžiai nuo Jurgaičių piliakalnio buvo pirmą kartą nuversti, jų statymo paprotys igijo aiškų pasipriešinimo sovietinei okupacijai pobūdį ir neprarado iki pat Atgimimo pradžios. Nepatvirtintais duomenimis ant kalno stovi ne mažiau kaip 100 000 kryžių ir kryželių.

Literatūra: Slančiauskas Matas. *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Parengė Norbertas Vėlius ir Ada Seselskytė. Vilnius, 1975, p. 156–157 (Nr. 253–256); *Kryžių kalno istorinė raida ir jo išlikimo problemos = Historical roots of the Hill of Crosses and its preservation problems*. Tarptautinės konferencijos medžiaga, 2000 m. vasario 24–25 d. Sudarė Sigita Tauterienė. Šiauliai, 2000; Mačiulis Mindaugas; Kuzmickas Algis. Jurgaičių piliakalnis ir papėdės gyvenvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 81–90.

LUPONIŲ PILIAKALNIS

Luponių k., Kužių sen., Šiaulių r.

WGS84: 56° 0' 22.39", 23° 11' 29.94"; LKS94: 449584, 6208309

Istorinės žinios: Seniausią Luponių piliakalnio (turi 33 x 40 m dydžio aikštelę, kurios galuose supilti gynybiniai pylimai) praeitį gaubia paslapties skraistė. Tik 1997 m., tyrinėjant pietryčių papėdėje plytinčią gyvenvietę, surastas X–XIII a. kultūrinis sluoksnis su geležiniu ietigaliu, yla, galastuvu, žalvarine mova, lipdytos ir žiestos keramikos šukėmis.

Pasakojimas keliautojams: Ne visos senosios baltų šventvietės buvo sunaikintos arba paverstos katalikiškomis šventovėmis. Luponių piliakalnis – ant jo nesėkmingai bandyta statyti ir šventinti kryžius – iki šiol vadinamas Perkūno arba Raganų kalnu. Pasakojama, kad čia degė šventoji ugnis, senieji dievai iš pro šalį einančių ir važiuojančių reikalavo aukų, nuolat pasirodydavo piktosios dvasios... Netoli Perkūno kalno tryškęs Laimės šaltinis ir stūksojęs akmuo su Dievo ranka arba Velnio pėda vadinamu įdubimu rodo, kad baltų religijos mitai Luponiuose buvo gyvi iki pat XX a. vidurio.

Literatūra: Jarockis Romas. Luponių piliakalnio papėdės gyvenvietės 1997 metų tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996–1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 74–77; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 2, p. 442–443; Buračas Balys. *Lietuvos piliakalniai*. Gytis Grižas (sud.). Vilnius, 2011, p. 190–192; Vaitkevičius Vyktintas; Vaitkevičienė Daiva. *Lietuva: 101 legendinė vieta*. Vilnius, 2011, p. 56–57.

MATO SLANČIAUSKO GIMTOSIOS SODYBOS VIETA

Trumpaičių k., Rūdiškių sen., Joniškio r.

WGS84: 56° 10' 52.33", 23° 21' 51.85"; LKS94: 460537, 6227675

Istorinės žinios: M. Slančiauskas gimė 1850 m. vasario 21 d. Trumpaičių kaime, bežemių šeimoje. Šešiolikos pramoko siuvėjo amato ir neilgai trukus, eidamas per žmones, pradėjo užrašinėti tautosaką; įsitraukė į lietuvių tautinio atgimimo judėjimą, platino draudžiamą spaudą, o 1889 m. gegužės 1 d. kartu su bendraminčiais įkūrė *Atgaja*, savo veiklą plėtė ir palaikė ryšius su visais žymiausiais to meto Lietuvos ir Prūsų lietuvių šviesuoliais. 1895 m. M. Slančiauskas buvo areštuotas, metus kalėjo, dar tris metus išbuvo tremtyje Rygoje. Sugrįžęs į Joniškio kraštą antrą kartą vedė, apsigyveno žmonos Onos Zalogytės namuose Reibinių k., toliau dirbo tautos labui, buvo išrinktas Lietuvių mokslo draugijos bendradarbiu. Palaidotas Rūdiškių parapijos kapinėse (Joniškio r.).

Pasakojimas keliautojams: Dideli nuopelnai draudžiamos lietuviškos spaudos labui (M. Slančiausio pavardė įrašyta Knygnešių sienelėje tarp labiausiai pasižymėjusių knygnešių), vienas iš pirmųjų ir labiausiai nusipelnusių tautosakos rinkėjų lietuvių tautinio atgimimo metais; tam pačiam tikslui sėkmingai būrė ir kitus Joniškio krašto šviesuolius. Surinktos pasakos, sakmės, padavimai, burtai ir tikėjimai neabejotinai priklauso lietuvių tautosakos aukso fondui – daugelis jų unikalūs, atspindi glaudžias lietuvių ir latvių pasaulėvaizdžio, kultūros sąsajas, yra nepakeičiami ir neišsemiami baltų mitologijos tyrimų šaltiniai.

Literatūra: Slančiauskas Matas. *Šiaurės Lietuvos pasakos*. Vilnius, 1974; Slančiauskas Matas. *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Parengė Norbertas Vėlius ir Ada Seselskytė. Vilnius, 1975; Bačionis Karolis. *Tautosakininko Mato Slančiausko gyvenimo ir veiklos vietomis*. Vilnius, 1999.

Pastaba: Ieškom, kur papietauti.

MŪŠOS TYRELIS

Juodeikių k., Gaižaičių sen., Joniškio r. (Žagarės regioninis parkas, Mūšos tyrelio pažintinis takas)

WGS84: 56° 13' 1.47", 23° 15' 8.72"; LKS94: 453628, 6231738 (Miknaičių ežeras); WGS84 56° 12' 4.87", 23° 14' 5.23"; LKS94: 452515, 6230000 (akmuo su ženklais)

Istorinės žinios: Mato Slančiausko surinktais duomenimis, apie 1864 m. Mūšos Tyrelyje buvo iš viso 15 salų su pavadinimais. Viena jų iki šiol vadinama Akmens vardu, šalia stūkso netaisyklingos formos 3,65 x 3,65 m dydžio, 1,3 m aukščio rausvas granitas. Ant akmens – trys duobutės ir du nesuprantami ženklai. Iš Akmens salos prie Miknaičių ežero ir į kitą Tyrelio krantą veda mitinis vestuvininkų kelias – žiemą važiavusios vestuvės čia nuskendusios, bet iki šiol ežere girdimos žuvusiųjų aimanos.

Pasakojimas keliautojams: Šventvietės branduolį sudaro Miknaičių ežeras ir Mūšos – vienos iš didžiausių Lietuvos upių – ištakos. Mūšos pradžia yra pelkaitėje tarp Akmens ir Akmens salos, ją maitina čia pat esanti aukštapelkė. Užnugaryje, vakaruose, lieka ir mitinė pusiausvyrą saugo Mūšos Tyrelis – mirusiųjų erdvė, senovės lietuvių paskandos. Čia veda ne tik regimi (*Senvieškelis*), bet ir nematomi, požeminiai keliai; pasakojama, kad jais ežero vanduo srūvas į Švėtę. Sakmės vaizdžiai piešia ir Miknaičių ežero viešpaties – maždaug dviejų metrų ilgio lydekos su arklio didumo galva ir galinga uodega – paveikslą. Tai išskirtinis, vienintelis toks Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose mitinis pasakojimas!

Literatūra: Slančiauskas Matas. *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Parengė Norbertas Vėlius ir Ada Seselskytė. Vilnius, 1975, p. 273–275 (Nr. 479–481); Žalys Aleksandras. Antano Žalio sakmės ir pasakojimai, *Žagarė*. Vilnius, 1998, p. 888–889; Vaitkevičius Vykintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Joniškio rajonas*. Šiauliai, 2016, p. 86–92.

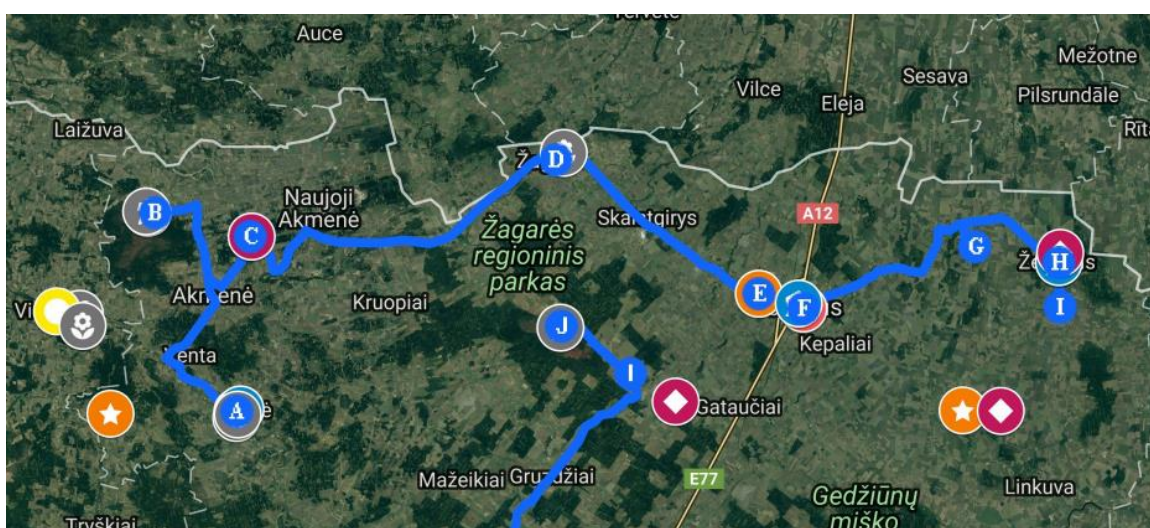
Didysis Lietuvos istorijos pasakojimas

2 d., 150–170 km kelionės maršrutas automobilių keliais: S. Daukanto kapas ir (arba) memorialinis muziejus – Ldk Kęstučio paminklas su geležiniais vilkais – D. Šidlausko-Visuomio kapas – Žvelgaičio kalnas – Žagarės žirgyno žemaitukai – Kalnelio (Ziniūnėlių) ažuolynas – Joniškio istorijos ir kultūros muziejaus archeologinė ekspozicija – Balčiūnų sodyba – Pakruojo krašto muziejus „Žiemgala“ – Kunigaikštienės Birutės paminklas – Ldk Vytauto paminklas.

Nakvynė Žagarės arba apylinkėse.

Keliaujantys Baltų keliu kviečiami į susitikimą su XX a. Lietuva ir karta, kuri ją sukūrė, gynė ir puoselėjo, išsaugojo valstybingumą. Į klausimą iš kur proseneliai ir seneliai sėmėsi stiprybės, kas buvo jų įkvėpimo ir pasiryžimo šaltinis atsakyti nesunku – tai pasakojimas apie baltų gentis ir didžią, garbingą, per šimtmečius priešų antpuolius atlaikiusią Lietuvą ir jos valdovus, pirmiausia Gediminą, Kęstutį (poroje su Birute), Vytautą. Iki Jogailos santuokos su Jadvyga (1386 m.), Lietuvos (1387 m.) ir Žemaitijos krikšto (1413 m.), unijos su Lenkija Liubline (1569 m.) Didžioji Lietuvos kunigaikštystė ir jos gyventojai buvo nepriklausomi, orūs, gyveno turtingai ir laimingai – taip glaustai paprastais žodžiais galima nusakyti iš Simono Daukanto raštų, kun. Jono Mačiulio-Maironio mokykloms skirto Lietuvos istorijos vadovėlio ir kūrybos, dr. Jono Basanavičiaus studijų ir kitų veikalų kylančią pasakojimą, kuris žadino, stiprino ir vedė valstybės kūrimo keliu aušrininkus, varpininkus, knygnešius, daraktorius, visuomenininkus, kūrėjus, vėliau karius savanorius ir valstybininkus, partizanus, žygeivius, kraštotyrininkus, tautosakos rinkėjus, disidentus.

Išsamiau apie tai žr.: Daukantas Simonas. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. Parengė Birutė Vanagienė, dailininkas Arvydas Každailis. Vilnius, 1993; *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas*. Vilnius, 2009; Safronovas Vasilijus. Bandymas formuoti alternatyvą: lietuviškojo didžiojo istorinio pasakojimo aktualizavimas Prūsijos Lietuvoje XIX–XX amžių sandūroje, *Daugiareikšmės tapatybės tarpuerdvėse: Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Klaipėda, 2011, p. 69–103.



13 žemėl. Apytikrė kelio *Didysis Lietuvos istorijos pasakojimas* trajektorija (dėl ribojimų ir Google nuostatų negalima tiksliai pažymėti visų siūlomų lankyti vietų)

Tautos atminties beišskant lankomos mitologijos, archeologijos ir istorijos paveldo vietos, muziejai po atviru dangumi, einama pažintiniu taku šia eilės tvarka:

SIMONO DAUKANTO KAPAS

S. Daukanto g., Papilė, Akmenės r. (Ventos regioninis parkas)

WGS84: 56° 8' 58.7", 22° 47' 2.64"; LKS94: 424446, 6224644

Istorinės žinios: Simonas Daukantas į Papilę atvyko 1861 m. spalio 26 d., prisiglaudė pas kun. Ignotą Vaišvilą ir neturėdamas pajamų, pašlijusia sveikata čia mirė 1864 m. gruodžio 6 d., sulaukęs 71-erių. I. Vaišvilos rūpesčiu S. Daukantas buvo palaidotas kapinėse ant Papilės piliakalnio, kurį mėgo lankyti gyvas būdamas. 1925 m. akmeninį antkapį ant kapo pastatė liaudies skulptorius Antanas Raudonis; užrašas skelbia, kad ateityje visuomenė dar pastatys istorikui jo darbų vertą paminklą.

Pasakojimas keliautojams: Lietuvių tautinio atgimimo šauklys, pirmosios istorijos lietuvių kalba – didžiojo Lietuvos istorijos pasakojimo – kūrėjas ir daugelio kitų reikšmingų darbų autorius S. Daukantas ilsisi ant piliakalnio iš to laikotarpio, kurį jis su ypatinga atida ir pasišventimu per gyvenimą tyrinėjo. XX a. 3 dešimtmetyje Lietuvos šviesuoliai atrado jėgų, lėšų ir galimybių ant S. Daukanto kapo pastatyti paminklą; simboliška, kad vieta visapusiškai, glaudžiai sujungė aisčių paveldą su naujųjų laikų Lietuvos istorija.

Literatūra: Merkys Vytautas. *Simonas Daukantas*. Vilnius, 1972; Daukantas Simonas. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. Parengė Birutė Vanagienė, dailininkas Arvydas Každailis. Vilnius, 1993; Daujotytė Viktorija. *Žiūrėjimas į Simoną Daukantą nuo dviejų šimtmečių slenksčio, Žemaičių praeitis*, 1994, t. 3, p. 3–6; *Mūsų žygis Simono Daukanto taku*. Julius Beinortas (sud.). Panevėžys, 2017.

SIMONO DAUKANTO MEMORIALINIS MUZIEJUS

Basanavičiaus g. 6, Papilė, Akmenės r. (Ventos regioninis parkas)

WGS84: 56° 9' 6.44", 22° 47' 20.18"; LKS94: 424752, 6224879

+370 677 72 212, sdmuziejus@gmail.com

Keliautojų Baltų keliu dėmesys telkiamas į žymiojo istoriko gyvenimo istoriją ir rašytinio palikimo turinį, kuris veikė ir iki šiol tebeveikia lietuvių visuomenę. Pageidautina, kad vedlys ryškintų didžiojo Lietuvos istorijos pasakojimo vaizdinius ir siužetus, kylančius iš S. Daukanto raštų ir laiškų, suteiktų galimybę juos atpažinti vėliau kūrusių istorikų, rašytojų, poetų, kitų šviesuolių darbuose.

LDK KĘSTUČIO PAMINKLAS SU GELEŽINIAIS VILKAIS

Kivylių k., Naujosios Akmenės sen., Akmenės r.

WGS84: 56° 20' 59.4", 22° 44' 41.07"; LKS94: 422415, 6246972

Istorinės žinios: 1932 m. Alsių pradinės mokyklos vedėjas Antanas Kazlauskas su mokiniais ir jų tėvais, minėdami 550-ąsias Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio žūties metines, iš cemento išliejo ir mokyklos kieme (prie kelio Akmenė–Klykoliai) pastatė paminklą. Iš per melioraciją sunaikinto Alsių kaimo 1982 m. skulptoriaus Stasio Adomaičio restauruotas paminklas pervežtas į Kivylius (pradžioje į gyvenvietės parką, vėliau perkeltas į dabartinę vietą).

Pasakojimas keliautojams: Mokytojas, šaulys, tremtinys, tautodailininkas A. Kazlauskas (1905–1982) visą gyvenimą buvo veikiamas didžiojo istorijos pasakojimo, visą gyvenimą jame ruseno kūrėjo ugnis. Mokiniu būdamas jis pasižymėjo lipdybos būrelyje nulipdęs Mindaugo biustą. Alsiuose du metus lipdė Kęstutį (jo sargyboje – Vilniaus geležiniai vilkai), o 1938 m. – dr. Jono Basanavičiaus biustą Ylakiuose. Iš Sibiro sugrįžo į Ylakis nuo 1967 m. drožė medines skulptūras, taip pat domėjosi akvarele, grafika. (A. Kazlauskas mirė ir buvo palaidotas Ylakiuose).

Literatūra: Žadeikytė Rita. Iš viso kaimo liko tik kunigaikštis Kęstutis, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. liepos 28 d.

DOMO ŠIDLAUSKO-VISUOMIO KAPAS

Pakempinių k., Naujosios Akmenės sen., Akmenės r.

WGS84: 56° 17' 36.41", 22° 48' 18.41"; LKS94: 426030, 6240630

Istorinės žinios: Iš Mažeikių krašto kilusį kooperacijos judėjimo Lietuvoje pradininką, žurnalistą ir naujos visuotinės religijos kūrėją D. Šidlauską-Visuomį likimas Antrojo pasaulinio karo metais atvedė į Pakempinius ir 1944 m. jis čia mirė. Visuomio kapas surastas tik 1980 m., o 2004 m. paženklintas Alberto Martinaičio akmeninė skulptūra – sumažinta Antano Raudonio Perkūno kopija.

Pasakojimas keliautojams: Apsiskaitęs, išsilavinęs žemdirbių sūnus D. Šidlauskas nuo jaunystės kėlė religinius klausimus, buvo katalikas, vėliau palinko į reformatus, o Darvino ir kitų autorių įtakoje virto laisvamaniu, kuris apie 1906 m. (taigi, būdamas 28 m. amžiaus) paskelbė apie naujos religijos – lietuvių tautinės Bažnyčios – kūrimą. Jai skirta knyga *Visuomybė* paskelbta 1926 m., sulaukė labai prieštarų vertinimų, mat vieni D. Šidlauską-Visuomį (tokiu pačiu vardu yra veikėjas Vydūno dramoje Prabočių šešėliai) laikė „genialios dorovės sistemos kūrėju“, o kiti tiesiog Antikristu. Svarbu pabrėžti, kad apie Visuomybę Lietuvoje buvo paskelbta tuo pačiu metu, kai Latvijoje kilo *dievturių* – latvių tautos religijos – judėjimas. Vienas iš Dievturių kūrėjų Viktors Eglytis laiške D. Šidlauskui-Visuomiui anuomet rašė, kad „mūsų dievturių religinis ieškojimas turi daug bendrumų su Tamstos Visuomybe“.

Literatūra: Šidlauskas-Visuomis Domas. *Visuomybė: naujos, tyros tikybos mokslas, dorovė, apeigos ir organizacija*. Kaunas, 1926; Pirmūnas. *Apie Visuomį ir jo religiją*. Šiauliai, 1931.

Pastaba: Ieškome kur pavalgyti.

ŽVELGAIČIO KALNAS

Prie P. Cvirkos g., Žagarė, Joniškio r. (Žagarės regioninis parkas)

WGS84: 56°21'24.9", 23°13'50.7"; LKS94: 452457, 6247319

Istorinės žinios: Piliakalnis kairiajame Švėtės krante (kitapus Rakte vadinamo pirmojo Žagarės piliakalnio), aikštelė 50 x 55 m dydžio, apjuosta 1 m aukščio, 10 m pločio pylimu. Šlaitai

status, siekia 15 m aukštį. Žvelgaičio kalno papėdėje plyti senovės gyvenvietė (3 ha). Piliakalnis ir papėdės gyvenvietė tyrinėta 1956, 1999, 2009, 2010, 2012 m., buvo aptiktas kultūrinis sluoksnis su daugeliu įvairių radinių ir struktūrų (stulpavietėmis, židiniiais, grindiniais, vartų vieta ir kt.), išskirti du pagrindiniai horizontai: XII–XIV a., kuris kyla iš žiemgalių Žagarės žemės bei Kryžiaus karų laikotarpio ir XVI a. pabaigos – XVII a., kuris susijęs su Senosios Žagarės dvaro sodyba. Daugelis atsitiktinių radinių rodo, kad prie Žvelgaičio kalno būta ir kapinyno, tačiau tikslesnė jo vieta iki šiol nenustatyta.

Pasakojimas keliautojams: Piliakalnyje jau IX a. antroje pusėje – XI a. būta medinių pastatų, spėjama, ir gynybinių įvirtinimų. Tai viena iš žymiausių Vakarų Žiemgalos politinių, administracinių, ūkinių ir religinių vietų, Žagarės žemės pilies apygardos centras. Naujausi tyrinėjimai rodo, kad įsivyravęs antrojo Žagarės piliakalnio siejimas su XIII a. kunigaikščiu Žvelgaičiu, kitados buvusi Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės ekspansijos į Žiemgalą smaigalyje, gali turėti tam tikrą istorinį pagrindą. Spėjama, kad šioje vietoje 1271 m. medinę pilį jau galėjo turėti Rygos arkivyskupas, ji galėjo būti sunaikinta paskutiniojo žiemgalių sukilimo metais – tarp 1279 ir 1290 m.; Livonijos ordino Žagarės pilis netiesiogiai dar kartą minima 1348 m. – iš čia galėjo būti surengtas žygis į Šiaulių žemę.

Literatūra: Jarockis Romas. Some aspects of urban development of two manor-boroughs in Žagarė, *Lietuvos archeologija*, 2001, t. 21, p. 355–366; Vasiliauskas Ernestas. Žagarės II (Žvelgaičio) piliakalnio ir kapinyno radiniai (kai kuriais Žagarės XII–XIII a. istorijos klausimais), *Lietuvos archeologija*, 2008, t. 33, p. 153–186; Vasiliauskas Ernestas. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnis II ir Senosios Žagarės dvarvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*. Vilnius, 2013, p. 143–147; Baranauskas Tomas. *Žiemgalos aktai. Acta Semigalliae*. Joniškis, 2014.

ŽAGARĖS ŽIRGYNO ŽEMAITUKAI

Žagariškių k., Žagarės sen., Joniškio r.

WGS84: 56° 21' 43.56", 23° 16' 3.11"; LKS94: 454737, 6247872

Tel. [tikslintina]

Pastaba: Nakvynė Žagarėje arba apylinkėse.

Keliautojams Baltų keliu turėtų būti siekiama atskleisti žemaitukų kilmę, seną, spalvingą ir garbingą jų istoriją, pristatyti asmenis, nusipelnčius senąją žirgų veislę saugant ir puoselėjant. Taip pat ir dar labiau būtų svarbūs istoriniai siužetai, kuriuose keliautojai galėtų atpažinti žirgus apskritai arba žemaitukus konkrečiai; su žirgais susijusius mitologinius vaizdinius, tikėjimus ir papročius.

KALNELIO (ZINIŪNĖLIŲ) AŽUOLYNAS

Kalnelio (buv. Ziniūnėlių) k., Joniškio sen. ir r.

WGS84: 56° 13' 57.85", 23° 33' 11.38"; LKS94: 472294, 6233320

Istorinės žinios: 1536 m. didelė žemės ir miškų valda apie Ziniūnus, Ziniūnėlius, Krampius, Pociūnus, Kalnelį tapo Joniškio parapiinės bažnyčios turtu, čia buvo įkurtas Pasidabrės palivarkas (vėliau pavadintas Kalneliu). 1840 m. Čiutos, o šiuo metu – Rimo ir Ritos Mačiukų ažuolynas buvusiam Ziniūnėlių kaime dar buvo 42 ha dydžio. Šiandien jis apima 2,1 ha plotą ir tai paskutinė salelė likusi dirbamuose lauke; pietiniu ažuolyno pakraščiu kanalu teka Velniaprūdžio upelis.

Pasakojimas keliautojams: 1536 m. įsteigta Joniškio parapija buvo įvairiais būdais aprūpinta ir apdovanota. Tas pats istorinis šaltinis kalba apie tai, kad šioje apylinkėje esąs „didelis skaičius žmonių, kurie toliau, sekdami pagoniška klaida, gerbia girias, žvėris, upes, roplius ir garbina dievybes“. Pagrįsta manyti, kad Kalnelio (Ziniūnėlių) ažuolynas yra kitados prie Sidabrės pilies augusio Šventojo miško dalis. Tapusi Katalikų bažnyčios valda ji, nors per šimtmečius sumažėjo, vis dėlto sulaukė šių dienų. Tai vienintelė dabar žinoma ažuolų giraitė – šventvietė – Lietuvoje, kurios istorija prasideda taip anksti ir tęsiasi taip ilgai.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Joniškio rajonas*. Šiauliai, 2016.

JONIŠKIO ISTORIJOS IR KULTŪROS MUZIEJAUS

Vilniaus g. 6, Joniškis

WGS84: 56° 14' 20.56", 23° 36' 52.02"; LKS94: 476098, 6233999

Pastaba: Čia ieškome ir kur papietauti.

Keliautojų Baltų keliu dėmesys telktinas į archeologinę ekspoziciją, kurioje rodomi paskutinės žiemgalių Sidabrės pilies ir jos erdvės Kalnelyje radiniai. Siektina, kad muziejaus patalpose būtų galima rengti susitikimus-užsiėmimus su tautinio paveldo gaminių meistre, joniškiete Ugne Vaineikiene.

BALČIŪNŲ SODYBA

Ropėdų k., Kriukų sen., Joniškio r.

WGS84: 56° 17' 23.84", 23° 53' 17.1"; LKS94: 493071, 6239605

Istorinės žinios: Balčiūnai nuo seno gyveno dviejuose kaimyniniuose Kriukų parapijos kaimuose – Ragaišiuose ir Ropėduose. Žmonių atmintyje žemė kitados buvusi padalyta tarp dviejų brolių: Ragaišių Balčiūnų ūkis buvo 43,48 ha, o Ropėdų – 48 ha. Nors pastarieji nebuvo bajoriškos kilmės, tačiau apie 1900 m. Povilas Balčiūnas (g. apie 1860 m.) vedė bajoraitę Stanislovą Sabaitę (g. apie 1880 m.). Šioje arba, neatmestina, dar ankstesnėje kartoje Balčiūnai laikėsi tam tikrų senovės papročių ar pasaulėžiūros, dėl ko iš kartos į kartą, taip pat ir XX a. antros pusės Balčiūnai buvo pravardžiuojami pagonimis, pagoniukais.

Pasakojimas keliautojams: Juozas Šliavas, kuris pirmasis išgirdo apie Balčiūnus – pagonis, parašė, kad senasis Malgūžėlių dvaro eigulys Minvydas Vincas Balčiūnas, gyvenęs Ragaišiuose (mirė

1908 m., sulaukęs 86 m. amžiaus) bažnyčion nueidavo tik pono išvartytas, o pats slapta garbino senuosius dievus: iš ryto, saulei tekant, ir vakare, saulei leidžiantis, jis garbindavo saulę, lenkdamasis jos pusėn, abiejų rankų pirštais užsidengęs akis, kalbėdavo kažkokių žodžių; turėjo kankles, kuriom kankliuodamas giedodavo giesmes apie Saulę ir Perkūną; namuose laikydavo žalčius, kuriuos taip pat garbindavo. Beje, Ragaišių Balčiūnų sodyboje prie gyvenamo namo buvo du šventi akmenys su dubenimis (neiškilo), o Ropėduose – ažuolas senolis, kiek atokiau – šventas akmuo, ant kurio susirinkęs vanduo pasižymėjo nepaprastomis savybėmis (akmuo suskaldytas, vieta nustatyta).

Literatūra: Šliavas Juozas. Paskutinis pagonis, *Mokslas ir gyvenimas*, 1967, Nr. 10, p. 46; Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Joniškio rajonas*. Šiauliai, 2016.

PAKRUOJO KRAŠTO MUZIEJUS ŽIEMGALA

Vienybės a. 15, Žeimelis

WGS84: 56° 16' 21.45", 23° 59' 55.47"; LKS94: 499922, 6237671

+370 698 00887

Pirmiausiai keliautojams Baltų keliu muziejuje pristatoma mokytojo, kraštotyrininko ir kultūros veikėjo Juozo Šliavo (1930–1979) asmenybė, jo darbų turinys, pobūdis, reikšmė. Atskleidžiama kaip jis buvo veikiamas didžiojo Lietuvos istorijos pasakojimo, kaip jo siužetus jungė su senovės latvių (žiemgalių) mitologijos, archeologijos ir istorijos žiniomis.

KUNIGAİKŠTIENĖS BIRUTĖS PAMINKLAS

Lauksodžio k., Žeimelio sen., Pakruojo r.

WGS84: 56° 14' 10.91", 24° 0' 7.06"; LKS94: 500122, 6233634

Istorinės žinios: Sumanymas pagerbti kunigaikštienę Birutę kilo Lietuvos katalikų moterų draugijos Lauksodžio skyriaus vadovėms. Įtakos tam galėjo turėti noras plačiau ir skambiau švęsti Motinos dieną, be to, Bardiškių kaime ūkininkų pastangomis ir lėšomis 1930 m. iškilo paminklas Ldk Vytautui. Darbui Lauksodyje buvo pasamdytas Žeimelio pradinės mokyklos mokytojas, anuomet dar savamokslis skulptorius Antanas Nesavas (1896–1973) (vėliau mokėsi Kauno meno mokykloje ir Vilniaus Dailės institute). Paminklas Lauksodžio viduryje prie kelių kryžkelės ištovėjo per sovietinę okupaciją, buvo restauruotas.

Pasakojimas keliautojams: Be mažiausios abejonės ir paminklo užsakovės, ir skulptūros autorius buvo veikiami didžiojo Lietuvos istorijos pasakojimo. Reikšminga jo dalis – legenda apie didįjį kunigaikštį Kęstutį ir Palangos vaidilutę Birutę. Paminklo postamento bareljefai vaizduoja plačiausiai žinomus šios legendos vaizdinius: vaidilutes prie aukuro ir raitelį su vaidilute miško ir jūros fone. Trečiajame bareljefe iš jūros iškilęs kryžius su Saulės spinduliais, o ketvirtajame – iškilus

įrašas, kad 1930 m. (visur literatūroje nurodomi 1931-ieji) paminklą pastatė Lietuvos katalikų moterų draugija.

Literatūra: Žadeikytė Rita. Kunigaikštienė ir Didysis kunigaikštis nuo Lietuvos pasienio, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. liepos 14 d.; Bėčius Aloyzas. Parapija ir Lietuvos katalikų moterų draugijos Lauksodžio skyrius, *Žeimelis*. Vilnius, 2010, t. 2, p. 41–66; Šliavas Juozas. Antano Nesavo paminklai, *Žeimelis*. Vilnius, 2010, t. 2, p. 547–557.

LDK VYTAUTO PAMINKLAS

Bardiškių k., Žeimelio sen., Pakruojo r.

WGS84: 56° 12' 47.9", 24° 0' 44.94"; LKS94: 500774, 6231067

Istorinės žinios: Visą 1930 m. vasarą A. Nesavas praleido Bardiškiuose, kurdamas paminklą (buvo išlietas iš cemento). Kasdien jį maitino vis kitas ūkininkas, pastarieji pasidalijo ir visus kitus su statyba susijusius rūpesčius. Pjedestalui atvežta gamtos raštais išrašytų akmenų, priešakyje nulipdyta Gedimino pilis ir vėjyje plazdanti vėliava. Per sovietmetį paminklas kartą buvo restauruotas, sulaukė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo švenčių.

Pasakojimas keliautojams: Ritantis Ldk Vytauto minėjimų ir paminklų statymo bangai, aplink Lietuvą keliaujant Vytauto Didžiojo paveikslui, vienuolika Bardiškių kaimo ūkininkų, valdžiusių po 70 ir daugiau hektarų žemės susitarė paminklą Vytautui pastatyti savo kaime; žemės skyrė Juozas Požėla. Žeimelio mokytoją, anuomet dar savamokslį skulptorių Antaną Nesavą (1896–1973) pakvietė jo seserį vedęs Bardiškių knygnešys, Steigiamojo ir visų kitų Lietuvos Respublikos seimų iki perversmo narys Ignas Lapinskas (1877–1935) – didysis Lietuvos istorijos pasakojimas abejingų nepaliko.

Literatūra: Žadeikytė Rita. Kunigaikštienė ir Didysis kunigaikštis nuo Lietuvos pasienio, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. liepos 14 d.; Šliavas Juozas. Antano Nesavo paminklai, *Žeimelis*. Vilnius, 2010, t. 2, p. 547–557.

Šventosios ugnies kelias

2 d., 180–200 km kelionės maršrutas automobilių keliais: Betygalos piliakalnis II – Jono Mačiulio-Maironio tėviškė – Akmenės kaimo šventvietė – Kudinų Šiaulės kalnas – Medžiokalnė – Šventragių ažuolynas ir (arba) Mariaus Čekavičiaus žemaitukai – Girgždūtė – Varnių regioninio parko lankytojų centro ekspozicija – Jono Andriusevičiaus muziejus – Šatrija.

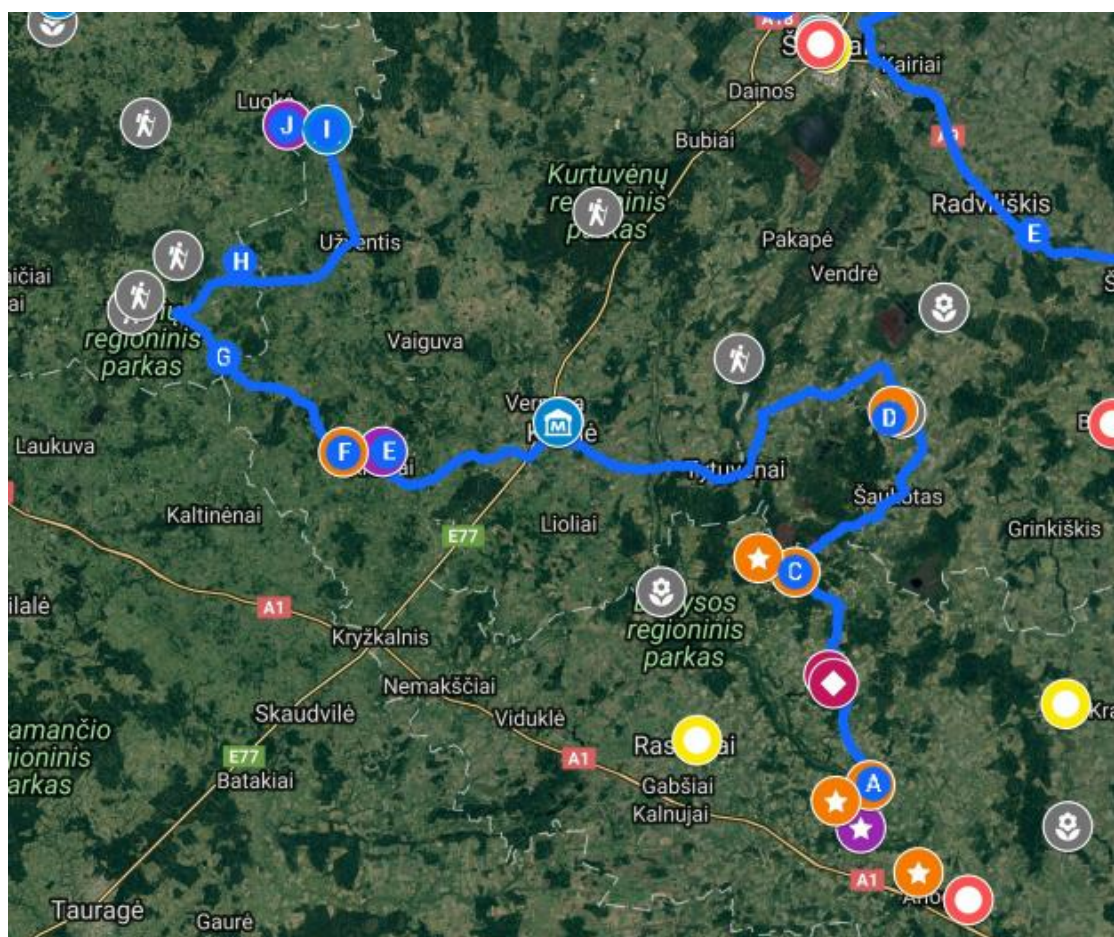
Nakvynė Kelmėje arba prieigose.

Keliautojai kviečiami pagerbti ir susipažinti su Šventąja ugnimi, kuri 1413 m. Betygaloje ar jos apylinkėse Lenkijos karaliaus Jogailos, lydimo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valia buvo užgesinta, o 1994 m. vasarą atkurta ant Šatrijos kalno ir vėliau kurstyta Adolfo Gedvilo (1934–2017)

namuose Ryškėnuose. Šiandien ši ugnis romuvių iš visos Lietuvos dėka dieną naktį vėl dega prie Šatrijos ir visiems norintiems leidžia patirti jos skleidžiamą šviesą, šilumą, švarą ir ramybę.

Vykdami į Šatriją keliautojai Baltų keliu įveiks ir nemažą geografinį atstumą, ir beveik šešis istorijos šimtmečius: aplankys daugelį vietų, kurios mena baltų ir senovės lietuvių bei žemaičių dievus, Žemaičių žemės krikštą, kur matoma senųjų šventviečių kaita, jų sąveika su krikščionybe, šiuolaikinė šventviečių padėtis religiniu, kultūriniu ir paveldosauginiu požiūriu.

Išsamiau apie tai žr.: Vaitkevičius Vyktas; Vaitkevičienė Daiva. XIII a. Lietuvos valstybinės religijos bruožai, *Lietuvos archeologija*, 2001, t. 21, p. 311–334; Vaitkevičius Vyktas. Lietuvos krikštas: istorija ir tautosaka, *Liaudies kultūra*, 2011, Nr. 2, p. 12–20; Ališauskas Vytautas. Žemaičių krikšto pasakojimas: nuo Dugošo iki Kojalavičiaus, *Bažnyčios istorijos studijos* (Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, t. 37B). Vilnius, p. 153–169; Razauskas-Daukintas Dainius. *Maironis – pramžės tradicijos dainius*. Vilnius, 2016.



14 žemėl. Apytikrė Šventosios ugnies kelio trajektorija
(dėl ribojimų ir Google nuostatų negalima tiksliai pažymėti visų siūlomų lankyti vietų)

Šventosios ugnies kelyje lankomos šventvietės, kai kurios kitos archeologinės ir istorinės vietos, muziejai, ekologinis ūkis su auginamais žemaitukais šia eilės tvarka:

BETYGALOS PILIAKALNIS II

Pilkalnio ir Vaškučių k., Betygalos sen., Raseinių r. (Dubysos regioninis parkas)

WGS84: N55°20'59.9"; E23°22'33.8"; LKS94: 460427, 6135141

Istorinės žinios: Vaizdingas piliakalnis Betygalos kapinių pakraštyje, taip pat vadinamas Alkos kalnu, įrengtas aukštumos pakraštyje (šlaitai siekia 18 m aukštį), paprastai siejamas su už 0,3 km į ŠV esančiu pirmuoju Betygalos piliakalniu. Aikštelė 73 x 107 m dydžio, neišlygintu paviršiumi, jos šiaurės rytiniame pakraštyje supiltas 1,5 m aukščio, 10 m pločio pylimas, už jo – 3 m gylio, 10 m pločio ir 90 m ilgio gynybinis griovys. Aikštelės pietvakarinis kraštas apardytas kasant žvyrą; 1860–1866 m. ant piliakalnio buvo pastatyta mūrinė Jankovskių koplyčia-mauzoliejus.

Pasakojimas keliautojams: Su antruoju Betygalos piliakalniu siejamas 1413 m. rudenį pradėtas Žemaitijos krikštas. XIX a. pirmoje pusėje istorikų pareikšta nuomonė remiasi Jano Długošo žinia, kad Lenkijos karalius Jogaila, lydintas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto iš Kauno nuplaukė iki Seredžiaus, o iš ten pakilo Dubysa aukštyrą ir pradėjo griauti žemaičių šventoves, kirsti giraites, užgesino šventąją ugnį. „Žmonės bijo po tą kalną vaikščioti, sakydami, kad ten vaidenasi ir nenori nieko apie kalną pasakoti, laikydami už grieką. Pasakoja, kad tenai yra pakasti senovės tikėjimo dievai“ – 1885 m. *Aušroje* rašė raseiniškis šviesuolis Mečislovas Davainis-Silvestraitis.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 560–562; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 2, p. 284–285.

JONO MAČIULIO-MAIRONIO TĖVIŠKĖ

Bernotų k., Pagojukų sen., Raseinių r. (Dubysos regioninis parkas)

WGS84: 55° 25' 51.27", 23° 19' 31.8"; LKS94: 457309, 6144180

+37061106390,

<http://raseiniumuziejus.lt/muziejaus-padaliniai/pasandravio-istorinis-draustinis-maironio-teviske>

Pastaba: Ieškome kur papietauti.

Keliautojai Baltų keliu į Jono Mačiulio-Maironio asmenybę, jo gyvenimo istoriją, laiškus ir, žinoma, poeziją kviečiami žvelgti per didžiojo Lietuvos istorijos pasakojimo turinį, įtraukiant naujausius dr. Brigitos Speičytės (ryškinama regimų ir neregimų kraštovaizdžių svarbą) ir dr. Dainiaus Razausko (žymusis poetas ir kultūros veikėjas vadinamas senovės žynių ainiu – regėtoju) tyrinėjimus, kurie prieinami straipsnių ir monografijų pavidalu.

AKMENĖS KAIMO ŠVENTVIETĖ

Akmenės k., Šiluvos sen., Raseinių r. (Tytuvėnų regioninis parkas)

WGS84: 55° 31' 9.18", 23° 16' 15.08"; LKS94: 453953, 6154044

Istorinės žinios: Netaisyklingo penkiakampio formos, 4 x 4,5 m dydžio, apie 2,2 m aukščio sueižėjęs, iš šiaurės pusės apskaldytas granito riedulys. Aukščiausioje akmenų vietoje – medinė koplytėlė (teigiama, kad pirmoji – apžadų – dvarininkės Kontrimienės rūpesčiu pastatyta dar 1808 m.) su Šv. Elžbietos skulptūra. Vieta, o ypač koplytėlė, buvo laikoma stebuklinga. Iš čia aukojamų pinigų buvo išlaikoma nedidelė prieglauda. Pro akmenį kanalu tekančio Sandravos upelio vanduo taip pat buvo laikomas gydančiu, stebuklingu.

Pasakojimas keliautojams: Šventvietės įkūrimas siejamas su jos apylinkėje esančiomis priešistorinėmis laidojimo vietomis: Akmenės, Mėdginų ir Sandrausiškės pilkapiais, Akmenės ir Vilkiškių kaimų plokštiniais kapinynais. Vėlyvasis šventvietės gyvavimo laikotarpis susijęs su maldininkų piligriminėmis kelionėmis į Šiluvą – akmuo stūkso istorinių kelių į Šaukotą, Žaiginį ir Šiluvą kryžkelėje. Stebuklinga koplytėlė ant švento akmenų – Žemaitijoje ir Lietuvoje iš viso žinomos trys tokios vietos – akivaizdžiai rodo, kaip senosios šventvietės buvo verčiamos krikščioniškomis šventovėmis. Tai galėjo įvykti ir krikšto metais (1387 / 1413 m.), ir šimtmečiais vėliau. Kai kuriose Lietuvos vietose tai vyksta iki šiol.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 557–558.

ŠIAULĖS KALNAS

Kudinų miškas, Šiaulėnų sen., Radviliškio r. (Tytuvėnų regioninis parkas)

WGS84: 55°38'49.8", 23°24'30.8"; LKS94: 462770, 6168203

Istorinės žinios: Atskiroje stačiašlaitėje, 18 m aukštį siekiančioje kalvoje įrengto piliakalnio aikštelė apvali, 25 m skersmens, jos pakraščiuose – 1 m aukščio, 10 m pločio pylimas. Aikštelėje stovi akmuo su metaliniu kryžiumi, pastatytas XX a. pirmoje pusėje vietoje sunykusio medinio kryžiaus, pašventinto vysk. Motiejaus Valančiaus. Jis prisakęs ir atsisakyti senųjų papročių švenčiant Šv. Joną, tačiau vietos ir apylinkių gyventojai toliau kūrė šventinius laužus, šokę, rinkę žolynus.

Pasakojimas keliautojams: Yra pagrindo teigti, kad Šiaulėnų apylinkėse ilgai buvo laikomasi baltų religijos papročių. Taip manyti verčia ne vien gausūs padavimai apie Šiaulės kalną, jų atspindžiai 1869 m. prancūzų rašytojo Prospero Merimė (1803–1870) parašytoje novelėje „Lokys“, bet ir žinia apie tai, kad 1858 m. čia lankėsi Žemaičių vyskupas M. Valančiaus. Vyskupas pašventino didelį medinį kryžių. Pasakojama, kad pradėjus griausmui griauti ir žaibams žaibuoti, senelis Keturakis – kerdžius – užeidavo ant Šiaulės kalno, pabučiuodavo minėtą kryžių, liepdavo piemenims persižegnoti ir kalbėti maldele: „Perkūne dievaiti, nemušk mūsų žemaitį. Muški kryžioką ir gudą, kaip šunį rudą“.

Literatūra: Dowojna Sylwestrowicz M. *Podania źmujdzkie*. Warszawa, 1894, cz. 1, s. 229–230; Buračas Balys. Šiaulėnų piliakalniai (Šiaulių apskr.), *Mūsų rytojus*, 1938 m. lapkričio 10 d.; Kerbelytė Bronislava. Pasakos, sakmės, patarlės, *Šiaulėnai*. Aleksandras Šidlauskas (sud.). Vilnius, 2004, p. 607–610; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 2, p. 268–271; Buračas Balys. *Lietuvos piliakalniai*. Gytis Grižas (sud.). Vilnius, 2011, p. 148–153.

Pastaba: Nakvynės ieškome apie Kelmę.

MEDŽIOKALNIS

Prie Medainės g., Kražiai, Kelmės r.

WGS84: 55° 36' 43.8", 22° 41' 39.54"; LKS94: 417740, 6164923

Istorinės žinios: Bene pirmasis XVII a. Kražių Medžiokalnį paminėjo Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640); XIX a. Dionizas Poška šį alkakalnį lygino su Olimpo kalnu, o šventąjį šaltinį – su Kastilijos (mūzų šaltinio Delfuose) vandenimis. Antikinę Medžiokalnio interpretaciją pateikė ir Adomas Liudvikas Jucevičius (1813–1846), vaizduodamas Medžioimą su lanku ant pečių, apsigaubusią meškos kailiu, lyg Artemidę. Stačiašlaitė plokštikalvė – Medžiokalnis – užima apie 79 ha plotą. Aikštelė, kur būta koplyčios ir šventu laikomo šaltinio (tryško iš po ažuolo šaknų), yra vidurinėje kalno dalyje (čia taip pat buvo užkasami 1944–1953 m. kare žuvę partizanai). Miške už 0,8 km į šiaurę nuo Medžiokalnio telkšo Katežeris, su kuriuo siejami padavimai apie vandenų deives.

Pasakojimas keliautojams: Medžioima yra senovės lietuvių medžioklės deivė, kurią baltų religijos ir mitologijos šaltiniai dažniausiai vadina Medeina. Nėra abejonės, kad Kražių šventvietė – dar ir šiandien čia ošia ažuolų giraitė – turėjo savo Medeina. Padavimuose ji siejama su karališka Žygimanto Augusto ir žemaičių didikų medžiokle, o tai leidžia spėti, kad Žemaičių žemės seniūnas Kęsgaila (jo rezidencija buvo būtent Kražiuose) po 1413 m. krikšto, arba jo įpėdiniai, Medžiokalnio šventvietę pavertė žvėrinčiumi – medžioklės ir kitų pramogų vieta. XVII a. pirmoje pusėje Kražiuose įsikūrę jėzuitai padėtį, matyt, keitė ir ilgainiui vietos ir apylinkių gyventojų pagarba Medžiokalniui (ten augusiam ažuolui senoliui, šaltiniui), įgijo mišrų šventos baltų religijos ir krikščionybės vietos pavidalą.

Literatūra: Jucevičius Liudvikas Adomas. *Raštai*. Vertė D. Urbas. Vilnius, 1959, p. 87–88; Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 473–476; Daujotytė Viktorija. Kražių poetinis kraštovaizdis, *Kražiai amžių sandūroje*. Vilnius, 2005, p. 47–51; Vaitkevičius Vyktintas; Vaitkevičienė Daiva. *Lietuva: 101 legendinė vieta*. Vilnius, 2011, p. 78–81.

ŠVENTRAGIŲ AŽUOLYNAS

Ažuolynės ir Šventragių k., Kražių sen., Kelmės r.

WGS84: 55° 36' 51.18", 22° 38' 12.75"; LKS94: 414126, 6165221 (ąžuolynas),

WGS84: 55° 37' 9.61", 22° 37' 15.62"; LKS94: 413145, 6165800 (šventojo ažuolo kelmas),

WGS84: 55° 37' 9.82", 22° 36' 46.85"; LKS94: 412634, 6165827 (ąžuolas senolis).

Istorinės žinios: XVI a. pabaigos – XVII a. istorijos dokumentai rodo, kad Šventragiuose būta krikščioniškus vardus ir nepaprastą – Šventragių – pavardę turinčių gyventojų. Be to, tuo pat metu viena iš sudėtinių Kolainių valsčiaus dalių buvo teritorinis vienetas – Šventragių laukas su Šventragių valdomu dvaru. Nuo seno su senąja religija sietas Šventragių kaimo kapeliuose augęs ažuolas (išliko jo kelmas; esą čia degė šventoji ugnis ir buvo trimituojama šventu ragu). Vienas ažuolas senolis žaliuoja laukuose į vakarus nuo kapelių, o rytuose plyti nemažas Šventragių ažuolynas, kuris ribojasi su Ažuolynės viensėdžiu.

Pasakojimas keliautojams: „Nėra niekur tiek žmogaus sielai, dvasiai, kūnui peno kaip Ažuolyne Šventragių!“ – šiandien skelbia nežinomo autoriaus užrašas, išgraviruotas metalinėje plokštėje rytiniame ažuolyno pakraštyje. Konkrečių padavimų ar pasakojimų apie šią vietą nepaskelbta. Manoma, kad XIII a., kartu su Lietuvos Didžiąja kunigaikštyste plečiant ir stiprinant to meto valstybinę religiją, ir Aukštaitijoje, ir Žemaitijoje buvo įkurta Šventaragiais vadinamų šventviečių (apie 10; žymiausia tarp jų – Vilniaus Šventaragio slėnis). Tuo pačiu vardu dar vadintas mitinis kunigaikštis – mirusiųjų deginimo ritualo steigėjas, žyniai, jų pagalbininkai. Gali būti, kad XVI a. Šventragiai – su lietuvių valstybinės religijos sklaida ir saugumu susijusių asmenų palikuonys, už karinę tarnybą ir daugelį kitų paslaugų, kurias jie per šimtmečius teikė, tapę bajorais.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 505–506; Vaitkevičius Vyktintas; Vaitkevičienė Daiva. XIII a. Lietuvos valstybinės religijos bruožai, *Lietuvos archeologija*, 2001, t. 21, p. 311–334.

MARIAUS ČEKAVIČIAUS ŽEMAITUKAI

Skrudėlynės vs., Kražių sen., Kelmės r. (Manvydo Čekavičiaus ekologinis ūkis)

WGS84: 55° 35' 59.72", 22° 35' 34.98"; LKS94: 411333, 6163685

+37068776587

Šioje vietoje keliautojams atskleidžiama ir pabrėžiama šiuolaikinė žemaitukų augintojų pasaulėžiūra ir su ja glaudžiai susijusi kultūrinė raiška: didieji žygiai iki Juodosios jūros, aplink Lietuvą, Baltijos jūrą, ugnies gabenimas nuo Šatrijos į Vilnių ir daugelis kitų.

GIRGŽDUTĖ

Pagirgždūčio k., Kražių sen., Kelmės r., Pagirgždūčio k., Varnių sen., Telšių r. ir Nevardėnų k., Varnių sen., Telšių r. (Varnių regioninis parkas)

WGS84: 55°41'30.0", E22°28'56.3"; LKS94: 404577, 6174042 (piliakalnio aikštelė),

WGS84: 55° 41' 40.48", 22° 28' 14.48"; LKS94: 403814, 6174458 (Aklažeris).

Istorinės žinios: Pirmoji – 1586 m. žinia yra apie Pagirgždūčio Alką (į šiaurę nuo Girgždūtės išteka Alkapis). Girgždūtė – tai bendras apie 1,5 km ilgio, 0,4 km pločio, 45 m aukščio, iki šiol plačiau netyrinėto kalvagūbrio, kuris skiria Ventos, Dubysos ir Jūros baseinus, pavadinimas. Nuo seno atskirus vardus turi Girgždūtės dalys: pietryčiuose – Pile, Švedų apkasais arba Žaliuoju kalnu vadinama gynybiniais pylimais apjuosta 50 x 126 m dydžio piliakalnio aikštelė; Bernotiškių padėtis nėra tiksliai žinoma; toliau seka Aklažeriu arba Ežerėliu vadinamas pelkėtas 60 x 110 m dydžio, 5–11 m gylio duburys, esantis net 199–200 m aukštyje virš jūros lygio. Girgždūtės pietvakarinėje papėdėje – Milžinų kapais vadinamas XV–XVII a. Kęsų (*Kensų*) kaimo, kurio pavadinimas pagrįstai gali būti laikomas pirmojo Žemaičių žemės seniūno Kęsgailos vardo vediniu, kapinynas.

Pasakojimas keliautojams: Girgždūtės apylinkę – Pagirgždūtį – pagrįstai galima sieti su senovine teritorine struktūra, panašia į tas, kurias vokiečių kalba rašyti XIV a. rašytiniai šaltiniai vadina Žemaičių žemės kraštais (*land*) arba krašteliais (*landchen*). Girgždūtė – administracinis, gynybinis, ūkinis ir be mažiausios abejonės – religinis centras. Negalima atmesti galimybės, kad šventvietė plytėjo visame Girgždūtės kalvagūbryje ir be vandenų šventovės vakaruose dar būta dangaus dievams pašvęstos vietos aukštumos rytinėje dalyje. Klausimas ar pastarojoje vietoje šventvietė veikė XIII–XIV a. pilies prieglobstyje, ar buvo įsteigta vėliau, jau po krikščionybės įvedimo, šiuo metu yra atviras. Iki XX a. vidurio buvo išlikęs paprotys iš plačios apylinkės ant Girgždūtės rinktis antrąją Sekminių dieną.

Literatūra: Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 315–318; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 3, p. 122–123; Buračas Balys. *Lietuvos piliakalniai*. Gytis Grižas (sud.). Vilnius, 2011, p. 88–89; *Vartai į abi puses: Viktoriją Daujotytę kalbina Marijus Šidlauskas*. Vilnius, 2015.

VARNIŲ REGIONINIO PARKO LANKYTOJŲ CENTRO EKSPOZICIJA

Dumbrių g. 3, Ožtakių k., Varnių sen., Telšių r. (Varnių regioninis parkas)

WGS84: 55° 43' 56.39", 22° 23' 3.57"; LKS94: 398523, 6178708

8 444 47415, varniuparkas@gmail.com

Pagrindinis keliautojų dėmesys telktinas į didžiąsias Žemaičių aukštumos kalvas: Šatrijos, Medvėgalio, Girgždūtės, Moteraičio, Gaudkalnio, Sprūdės, Sponsčio ir kitų kilmę, istoriją, vaidmenį šiuolaikiniame gyvenime, o taip pat gausius ir spalvingus padavimus, tikėjimus, papročius.

JONO ANDRIUSEVIČIUS MUZIEJUS

J. Andriusevičiaus g. 13, Gaulėnų k., Luokės sen., Telšių r.

WGS84: 55° 52' 8.46", 22° 36' 49.88"; LKS94: 413243, 6193609

+370 682 49806

Keliautojai Baltų keliu šiame muziejuje išsamiai supažindinami su XIX–XX a. istoriniais duomenimis apie Šatrijos kalną (valdytojus, jų sumanymus, šventes, papročius). Be to, čia yra galimybė pamatyti senovės sueigų lazdų – krivulių kopijas ir priminti jų pasakojimą, kuris siekia gilią senovę, XIII a. patenka į visų baltų vienybės mito erdvę (anot Petro Duisburgiečio, Romovės šeimininkas Krivė kviečia visus susirinkti, siųsdamas pasiuntinius su krivulėmis) ir išlieka lietuvių kultūroje iki pat XX a. vidurio – antrosios pusės.

ŠATRIJA

Pašatrijos k., Luokės sen., Telšių r. (Varnių regioninis parkas)

WGS84: 55° 52' 21.3"; 22° 33' 29.7; LKS94: 409771, 6194077

Istorinės žinios: Šatrija viešpatuoja plačiose apylinkėse (228 m virš jūros lygio), jos statūs šlaitai kyla į 25 m aukštį; viršuje – 40 x 60 m dydžio aikštelė, apjuosta 2 m aukščio, 16 m pločio pylimu. 1984, 2009, 2012 m. archeologai tyrinėjo Šatrijos papėdėje 15 ha plote plytinčią senovės gyvenvietę, aptiko II – XV a. pradžios lipdytos ir žiestos keramikos šukių, gyvūnų kaulų, geležies šlako, kai kurių darbo įrankių, ginklų, papuošalų, taip pat įvairių archeologinių struktūrų (akmenų grindinių, židinių, stulpaviečių ir kt.), 9 geležies amžiaus laikotarpio kapus be įkapių. Šatrija – vienas žymiausių Žemaitijos administracinių, gynybinių, ūkinių ir religinių centrų ankstyvaisiais istoriniais laikais. Su tuo glaudžiai susijusi istorinė žinia, jog tuoj po Žemaitijos krikšto Luokėje pastatyta pirmoji bažnyčia. Gali būti, kad naujaisiais laikais ant Šatrijos buvo deginamos raganavimu kaltinamos moterys, bet ir prieš tai, ir po to vietos ir krašto gyventojai, kaip liudija daugybė įvairių padavimų, sakmių ir tikėjimų, jie čia rinkosi švęsti vasaros saulėgrįžos.

Pasakojimas keliautojams: Šiandien vietoje kryžių ant Šatrijos (jų būta per visą XX a., tikėtina, ir ankstesniais šimtmečiais) pastatytas aukuras iš akmenų, švenčiamos senosios kalendorinės ir, laikantis senųjų papročių, šeimos šventės. 1994 m. liepos 17 d., per pirmąją Amžinosios ugnies šventę ant Šatrijos vėl įkurta šventoji ugnis ir nugabenta į Ryškėnus prie Telšių, tautodailininko Adolfo Gedvilo (1934–2017) sodybą – Kunigaikščio Ringaudo dvarą. Kasmet trečiąją liepos savaitgalį pagerbiama ant Šatrijos ji čia buvo kurstoma iki 2017 m. rugsėjo 10 d., žemaičių garbės krivio A. Gedvilo mirties; rugsėjo 12 d. ugnis pernešta ant Šatrijos ir A. Gedvilo sekėjų kūrėnta 40 dienų. Po to, t.y. spalio 21 d., jau kartu su nedideliu statiniu be stogo, vadinamu žinyčia, ugnis perkelta ant gretimo Raudonkalnio, esančio į vakarus nuo Šatrijos. Kurstyti ugnies čia atvyksta romuviai iš visos Lietuvos, taip pat vienas kitas bendramintis iš Latvijos, Baltarusijos.

Literatūra: Jucevičius Liudvikas Adomas. *Raštai*. Vertė D. Urbas. Vilnius, 1959, p. 405–416; *Džiugo varpai. Padavimai. Legendos. Sakmės*. E. Spudytė (sud.). Telšiai, 1993, p. 17–24; Vaitkevičius Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, p. 324–327; Baubonis Zenonas; Zabiela Gintautas. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius, 2005, t. 3, p. 132–133; Buračas Balys. *Lietuvos*

piliakalniai. Gytis Grižas (sud.). Vilnius, 2011, p. 374–379; Daubaras Mantas. Pašatrijos piliakalnis ir papėdės gyvenvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*. Vilnius, 2013, p. 77–86.

Apibendrinimas

Iš viso į 7 maršrutus, kurių ilgis svyruoja nuo maždaug 125 iki 220 km, buvo įtrauktos 84 vietos / veiklos, arba vidutiniškai po 12 kiekviename kelyje (daugiausiai, 14 įtraukta į *Kuršių ratą*), arba po 6 per dieną.

Kai kurios iš 84 vietų ir veiklų nebuvo labai reikšmingų ir reikšmingų Baltų kelio išteklių sąrašė, bet jų geografinė padėtis ir pobūdis tam puikiai tiko, o galimybė plėtoti pasakojimus – labai palanki.⁶

Pirmą kartą nubrėžti keliai ateityje gali ir turi būti tikslinami, ieškoma pačios didžiausios jų įtaigos ir patrauklumo. Tačiau kiekvienas iš maršrutų turi ir tam tikrą konceptualų turinį, ką atskleidžia jų pavadinimai bei santraukos aprašymų pradžioje (prie to dar bus sugrįžta penktajame studijos skyriuje, kalbant apie kūrybiškas istorijas), todėl keičiant vietas / veiklas turinys jokių būdu neturėtų susilpnėti ar juo labiau pasikeisti. Netgi priešingai, jeigu keisti maršrutų vietas ir veiklas, tai tik tuo atveju, kuomet keitimas iš esmės stiprins turinį ir didins įvairovę. Šiandien visų 7 kelių vietų / veiklų įvairovė yra tokia: 25 šventvietės: ažuolų giraitės ir medžiai senoliai, šventi kalnai, akmenys, ežerai, pelkės, šaltiniai; 22 muziejai, įskaitant muziejines ekspozicijas, rinkinius po atviru dangumi ir muziejus-parkus; 14 piliakalnių; 4 valdovų ir aisčių paveldo tyrėjų paminklai, 2 jų kapai ir vienas priešistorinis kapinynas; Saulės mūšio vieta, o taip pat trys vietos, kur auginami žemaitukai (viena iš jų – ekologinis ūkis; dar vienas ekologinis ūkis įtrauktas prie edukacinių programų).

Iš viso į 7 maršrutus įtraukta 12 edukacinių programų arba paskaitų, įskaitant du pažintinius takus, kuriais siūloma ir (arba) privaloma keliauti su vietiniu vedliu.

Visiems fiziniams ir juridiniams asmenims, kurie dėl kokių nors priežasčių sieks iš esmės pakeisti studijoje aprašytus maršrutus, pavyzdžiui, didinti jų vietų / veiklų skaičių, siūlytina kurti studijos maršrutų plėtinius arba vedinius tiek geografinė, tiek turinio prasme. Tai vestų prie mažųjų (ypač jeigu kalba eitų apie keliavimą pėsčiomis arba išvykas dviračiais) maršrutų atsiradimo. Tokios iniciatyvos praturtintų Baltų kelią ir be abejonės, turi būti palaikomos.

⁶ Tai tiesioginiu ir netiesioginiu būdu patvirtina, kad galimybių studijoje pateikti vertinimai yra tik branduolys. Į labai reikšmingų ir reikšmingų vietų tarpą visuomet gali iškilti kitos svarbios vietos ir veiklos, tokiu atveju belieka atsižvelgti ir taisyti tai, kas buvo jų trūkumai vertinimo dieną (nebuvo nuorodų, stigo aprašymų spaudoje, dirbo lankytojams nepalankiu metu ir pan.).

V. PASIŪLYMAI KOMUNIKACIJAI ir RINKODARAI

Pagrindus Baltų kelio koncepciją ir išskėlus reikšmingus gamtos bei kultūros išteklius atsiveria naujos plačios komunikacijos, kitais žodžiais tariant, viešųjų ryšių galimybės. Jos glaudžiai susijusios su rinkodara – Baltų kelio vystymu iš vidaus (pasiūlos plėtra) ir iš išorės (paklausos auginimu). Tačiau šioje studijoje apsiribojama kai kuriais pasiūlymais iš paslaugų ir gaminių (produktų) srities, ženklo (logotipo) naudojimo ir kitais viešinimo klausimais bei patraukliais maršrutų pristatymais, kurie gali būti naudojami rinkodaros tikslais.

Paslaugų sritis. Brėžiant apžvalginius ir teminius maršrutus išryškėjo didžiausi, dažniausiai pasikartojantys sunkumai, kuriuos įveikus kelionės Baltų keliu taptų patrauklesnės.

Siekiant įtaigumo konkrečiose vietose – senovės kuršių, žiemgalių, sėlių, taip pat žemaičių ir lietuvių piliakalniuose ir šventvietėse, reikia gyvybės, veiksmo ar kokios nors pažintinės veiklos, rodymo arba mokymo. Tačiau pirma, yra didelis atotrūkis tarp meistrų (remiamės tautinio paveldo gamintojų atveju, kurį nagrinėjome II skyriuje) vienoje pusėje ir Baltų keliui reikšmingų paveldo ir kitų vietų, muziejų – kitoje. Antra, su mažomis išimtimis, meistrai viešojoje erdvėje nesiūlo savo paslaugų ar programų. Tai reiškia, kad norint įtraukti į maršrutą susitikimą su vienu ar kitu meistru – jo amato rodymą ar mokymus – reikia surasti tokį, kuris sutiktų atvykti prie piliakalnio, į šventvietę, muziejų arba lankytojų centrą.

Prie piliakalnių šiandien iš esmės nėra sąlygų tokiems keliautojų susitikimams su meistrais rengti. Tam reikėtų turėti nemažus, bent jau 25–30 keliautojų (o pageidautina ir didesniam skaičiui) skirtus statinius-stogines, panašius, kokie šiandien kartais įrengiami prie pažintinių takų ir vadinami gamtos klasėmis, ten jau vyksta vienoki ar kitokie užsiėmimai. Kaip galima spręsti iš skelbimų viešojoje erdvėje su muziejais arba lankytojų centrais bendradarbiauja tik vienas kitas meistras, tad tokių užsiėmimų rengimas reikalautų atskirų bendrų susitarimų dėl patalpų naudojimo sąlygų ir pan.

Sunku tikėtis, kad keliautojų susitikimams su meistrais lauke skirta įranga atsirastų visose reikšmingose vietose. Tačiau kai kurios iš jų, siūlytina, kaip svarbios ir tam tinkamos, taptų savotiškomis kryžkelėmis ir mazgais – galima numatyti, kad ten kryžiuotusi mažiausiai du ar net trys Baltų kelio maršrutai (tai lemtų didesnius srautus). Be to, tokie statiniai-stoginės galėtų būti pritaikomi plačiau, kviečiant jais naudotis vietos bendruomenės, mokytojus su moksleiviais pamokoms ar kelionių organizatorius, susitarant dėl ten atvežamo keliautojams valgio ir pan.

Atskiras klausimas – senovės karybos klubų narių, dainininkų, muzikantų ir kiti panašūs pasirodymai ten, kur jie praturtintų Baltų kelią (pvz., sutartinių giedojimas prie arba ant Kupiškio piliakalnio, karių pasirodymas prie arba ant Apuolės piliakalnio). Tačiau klausytojams, žiūrovams būti į stoginę panašiuose pastatuose daugeliu požiūriu nėra patogų. Tam tiktų suoliukai ir dar reikia erdvės atlikėjams, kuri nebūtinai turi būti su pakyla ar statiniu nuo lietaus (iš esmės pakylas, palapinės gali būti atvežamos ir išvežamos); kartais sėdėjimui gali būti parenkami šlaitai ar pylimai, kitos

patogios žemės paviršiaus vietos, bet vyresnio amžiaus keliautojams tai visuomet kelia nepatogumų. Be to, visų tokių rengiamų susitikimų gamtoje atvejais keliautojai turi turėti galimybę pasinaudoti tualetais ir, žinoma, vasaros kelionių laikotarpiu turi būti užtikrinta lankomų vietų priežiūra: gegužės mėn. pabaigoje – birželio mėn. pradžioje reikia pirmą kartą šienauti (antras kartas, jei žolė tais metais auga aukšta, turėtų būti rugpjūčio – rugsėjo mėnesiais). Žinoma, privalu prižiūrėti laiptus į piliakalnių, jų turėklus, rūpintis šiukšlių išvežimu.

Ženklas sukurtas „Baltų kelias“ objektams žymėti, aprašytas ir parodytas Baltų kelio LOGO knygoje – firminio stiliaus vadove, tačiau dėl keleto priežasčių tenka jį vertinti kritiškai.

Pirma, iš esmės jis yra ne abstraktus (reikalavimas tokiems ženkams), o konkretus, vaizduojantis raitelį kelyje. Antra, priešingai nei teigiama Baltų kelio LOGO knygoje (p. 4), šis ženklas – raitelis yra visais požiūriais sustabarėjęs: tai plokščias (dvimatis)⁷ vario ar žalvario lydinio kabučio vaizdas, iškirptas iš nuotraukos; papildomas mirgėjimą sukeliantis raštas ženklo neišjudina, jis lieka statiškas. Trečia, nuo pagrindinio objekto – kultūros kelio „Baltų kelias“ – ženklas dėmesį nukreipia į subjektą, kitaip tariant keliaujantį raitelį. Keturios žirgo kojos kuria risčia einančio ar šuoliuojančio žirgo išpūdį (žirgui stovint matosi dvi), prie to prisideda ir vaizdavimas ženklo dirbtinai pakreipus kairėn. Ketvirta, ženklas niekaip neparodo savo baltiškos prigimties ar juo labiau lietuvių ir latvių, kuriančių Baltų kelią, ryšio. Toks ir panašus ženklas galėjo būti gaminamas ir nešiojamas iš esmės bet kurioje žirgus pažįstančioje kultūroje bet kuriuo laikotarpiu.

Logotipas iki šiol nėra plačiau žinomas ir visuomenei pristatytas, tad nuomonių, išpūdžių ir atgarsių kils vėliau. Atsižvelgiant į tai kas jau pasakyta šiame studijos poskyryje, žinia, kuri su ženklu siunčiama visuomenei ir (arba) būsimiems keliautojams iš Lietuvos, Latvijos ir kitų šalių yra tokia: baltų kultūra neatskiriama nuo žirgų, baltai – jų augintojai ir nenuilstantys raiteliai; Baltų kelias siekia su šiuo paveldu supažindinti, jį priartinti prie šiuolaikinės visuomenės, keliaujančius – įtraukti.

Iš esmės toks ar labai panašus turinys kyla iš žemaitukų arklių diskurso Lietuvoje, plg.: *Žemaitukas – ne šiaip žirgas, o archajiškas, vienintelis gyvas išsaugotas (...). Išpaustas jo augintojų širdyje, neištrinamas kiekvieno mūsų pase, šuoliuojantis mūsų valstybės vėliavoje, mūsų valstybės istorijoje ir dabartyje teberupšnojantis žolę Lietuvos laukuose. Tai vienintelis žirgas, vienijantis ir aukštaičius, ir žemaičius, ir sūduvius, ir kuršius, ir jotvingius... Visus lietuvius... arba: Lietuvių tauta nuo seniausių laikų turėjo savo žirgų veislę – žemaitukus, istorijos sukuriuose ją plačiai išgarsinusius. Apie išskirtinius lietuvių ir žirgo ryšius, Lietuvoje išvystytą žirgininkystę byloja ne tik literatūriniai, istoriniai, bet ir archeologiniai šaltiniai – žirgų kapai bei jų gausumas. Žirgo reikšmė lietuvių tautos gyvenime buvo labai didelė* (Stuogė 2007).

Arklių veislėms tarpusavyje maišantis ir kilus žemaitukų išnykimo pavojui, 1881 m. Rietavo Oginskiai įkūrė pirmąją žemaitukų arklių augintojų asociaciją (atkurta 1997 m., būstinė – Lietuvos Sveikatos mokslų universiteto Gyvulininkystės institute Baisogaloje), jų vardą išgarsino Lietuvoje ir

⁷ Modernus 3D efektas, apie kurį skelbia Vadovas (p. 4), neižiūrimas.

užsienyje. Nežiūrint daugelio nepalankių aplinkybių, keletas šimtų žemaitukų arklių, dažnai iš pažiūros painiojamų su poniais, tebėra Lietuvos kraštovaizdyje tiesiogine ir perkeltine prasme; jie pasižymi daugeliu puikių savybių, nes yra ilgaamžiai, vislūs, ištvermingi ir, svarbiausia, nereiklūs. Veislė yra įtraukta į Pasaulio žemės ūkio gyvūnų katalogą.

Sąsają tarp žemaitukų arklių diskurso ir Baltų kelio koncepcijos yra nemažai. Jos ypač akivaizdžios ir ryškios tuomet, kai kalba vienas iš labiausiai žinomų jų augintojų – Vaidotas Digaitis iš Laukuvos (Šilalės r., Tauragės apskr.). 2010 m. žygyje „2000 km istorijos“ su bendražygiais jis nujojo iki Juodosios jūros, 2011 m. Ldk Žygimanto Augusto meilės keliu – į Krokuvą, 2012 m. vienas apjojo Baltijos jūrą, pabuvodamas už poliarinio rato, kelionę pabaigė Lopaičiuose (Rietavo sav., Telšių apskr.).

2015 m. V. Digaitis su bendražygiais apjojo Lietuvą, trumpam užsukdamas į Latviją ir Lenkiją, pas Punsko lietuvių, ir uždarė pastarosios kelionės ratą Šventosios alke, kur yra atkurta Birutės kalne stovėjusi senovinė dangaus šviesulių šventykla. *Raiteliai, važnyčiotojai, žirgų traukiama karieta su žygio manta ir šuo* [skalikė Alka!]. *Tai ne šiaip žygis, tai – tradicijos saugojimas, žinios „Žemė – Žmogus – Žirgas“ skleidimas ir perdavimas kiekvienam lietuviui (...). Žmogus ir žemaitukas visada buvo ir yra vienybėje – vienis, Žemė–Žmogus–Žirgas – tai mūsų šaknys*, – kalbėjo pradėdamas žygį ir vėliau, jo dienomis, V. Digaitis. Be mažiausios abejonės jis gali būti kviečiamas tapti Baltų kelio ambasadoriumi, šaukliu, būti veidu, kurio reikia žiniasklaidai, klausytojams ir žiūrovams, galimiems keliautojams.

Šiandien V. Digaitis yra vienas iš tų žemaičių romuvių, kurie įsipareigojo neleisti ant Šatrijos užgesti šventajai ugniai, taigi iš pirmo žvilgsnio netgi yra prielaidos Baltų kelią vystyti sąlytyje su, derinant pasirinktus sklaidos būdus ir priemones, V. Digaičiu ir daugeliu kitų žemaitukų arklių augintojų bei šio vardo garsintojais. Tačiau minėtinas svarbus doc. Salvijaus Kulevičiaus perspėjimas.

Nuo 2000–2004 m. pasireiškianti naujoji žemaitiško tapatumo paradigma, S. Kulevičiaus žodžiais tariant, išranda žemaičių tautą, kalbą, kultūrą – tai yra visus nacionalizmui privalomus reiškinius. O senovės žemaičių paveldo išskirtinumas paskutinįjį dešimtmetį kuriamas per sąmoningą ar nesąmoningą konfrontaciją su lietuviškąja tapatumo orientacija. Jų interpretacija yra grindžiama priešstata: *Vykintas-gynyba-pagonybė-Žemaitija* vs. *Mindaugas-agresija-krikščionybė-Lietuva* (Kulevičius 2012, p. 233, 239).

Tad logotipo pastūmėti bendradarbiauti su Lietuvos žemaitukų arklių augintojais Baltų kelio kūrėjai ir vystytojai neturėtų pamiršti conceptualių nuostatų ir pasakojimo, kurio gairės pateiktos studijos I skyriuje, jokių būdu neatsidurti naujojo žemaitiško tapatumo kūrėjų ir šalininkų⁸ orbitoje.

Šiuolaikinė komunikacija be pavaizduotų ženklų dar mėgsta ir reikalauja šūkių, tam tikrų devizų. Būtų gražu ir prasminga, jei tokių žodžių skambėjimas ir reikšmė lietuvių ir latvių kalbose iš dalies ar pilnai sutaptų. Pavyzdžiui, *Baltų kelias – Laimės ieškotojams* arba *Atrask savo Laimę!* arba *Su*

⁸ Studij/os rengėjas negali žinoti ar jiems priklauso pats V. Digaitis, bet jų tikrai yra ten, kur pasirodo žymusis žemaitukų arklių augintojas.

Saule – *per amžius*, kas reikštų, kad Baltų kelio vietos ir vertybės, apie kurias kalbama, yra amžinos – tokios pat kaip kad Saulės gyvenimas.⁹

Einant tokiu keliu persasi pasiūlymas svarbiausiu ir ryškiausiu kasmetiniu kultūros kelio „Baltų kelias“ renginiu daryti vasaros saulėgrįžos šventę – lietuvių Rasas, kitaip Kupolines, latvių – Lyguo (*Līgo*), kuri be mažiausios abejonės yra seniausia ir gražiausia glaudžiai dvi vienos kilties tautos tarpusavyje siejanti šventė. Ji, svarbu pabrėžti, yra valstybinių švenčių kalendoriuje, patraukli ne tik vietos gyventojams, bet ir užsienio šalių svečiams. Rasos turėtų turėti vieną nustatytą vietą, arba būti kas du metai rengiama tai išrinktoje ir nekeičiamoje Lietuvos, tai išrinktoje ir nekeičiamoje Latvijos vietoje. Į tokį renginį (su festivalio požymiais ar be jų), suprantama, būtų kviečiami ir užsienio šalių keliautojai.

Kita bendra šventė, mažuoju Baltų kelio renginiu galėtų tapti – visi ženklai rodo, kad toks pasirinkimas sulauktų atgarsio – rudens lygiadienis rugsėjo 22-ąją. Jis sutampa su Baltų vienybės diena ir Baltų vienybės ugnies sąsąuka. Ši šventė, skirtingai nuo didžiosios – Rasų, jau *de facto* rengiama daugelio mažų ir didelių bendruomenių, taigi didžiąją Rasų ugnį lyg išnešiotų po visus baltų kraštus.

Be visų šiandien žinomų komunikacijos formų: žiniasklaidos priemonių, kanalų, socialinių tinklų, paženklintų produktų (materialių, tautinio paveldo gaminių), Baltų kelio ženklas su šūkiu ar be jo turėtų būti naudojamas ir vietoje, t.y., ten kur kreipiamas keliautojas, nurodomas kelias, taip pat kur yra gamtos ir kultūros paveldo vertybių, pripažintų reikšmingais kultūros kelio „Baltų kelias“ ištekliais.

Vertinant pasiūlymą naudoti spalvotus Baltų kelio ženklus skirtingoms vertybių grupėms ženklinti,¹⁰ ateina mintis, kad nėra itin tikslinga tai daryti – tokių grupių susidarė gana daug, spalvos bus sunku įsiminti ir juo labiau atpažinti. Tačiau persasi mintis, kad Baltų kelio ženklą su nedideliais, bet lengvai atpažįstamais, savitais papildomais žymenimis būtų galima naudoti 7 studijoje aprašytiems maršrutams garsinti ir ženklinti. Pavyzdžiui, Kuršių rate prie ženklo – raitelio, jo užnugaryje, nupiešti išraiškingą kalaviją ore, Didžiojo Lietuvos istorijos pasakojimo maršrute – Jogailaičių (Vyties) kryželį, kelyje Tautos atminties beiškant – jaunaties ženklelį, o Laimės, meilės ir išminties kelyje – Saulės ir pan.

Patrauklūs pristatymai galėtų būti siejami su paminėtais arba panašiais ženkleliais prie logotipo – raitelio ir jiems tektų svarbus vaidmuo priartinant galimą keliautoją prie Baltų kelio maršrutų, iš esmės visų šiuo ženklu pažymėtų vietų, paslaugų ir veiklų.

Įvadu į Baltų kelią galėtų tapti šis glaustas, paprastas pristatymas:

⁹ Atsispiriama į plačiai iki šiol žmonėse žinomą posakį, priežodį, kuris sakomas žmogui: *Saulės amžiaus negyvensi* ir panašius jo vedinius, kurie pabrėžia, kad žmonių amžius trumpas, o Saulės – nesibaigia niekuomet.

¹⁰ Apie tai kalbama Vadovo p. 13.

Baltų kelias šiandien tiesiamas remiantis baltų etnoso (genčių ir tautų) samprata. Romos istorikai vartojo pavadinimą aisčiai (*Aestiorum gentes*), o baltų vardą (*Die Balten*) naujaisiais laikais nukalė vokiečių kalbininkai, kurie nustatė, kad baltai kartu su slavais priklauso vienai indoeuropiečių kalbų grupei.

Baltų religija ir mitologija prilygsta senovės indų ir graikų. Dievavardžiai, mitai, pasiekę mūsų dienas pasakų ir legendų pavidalu, taip pat latvių mitologinės dainos ir lietuvių sutartinės liudija unikalią šio krašto gyventojų kultūrą. Archeologiniai tyrimai rodo savitą senovės baltų kultūros pobūdį ir raidą; baltų vaidmenį ir Gintaro kelio reikšmę priešistorinei Europos civilizacijai atskleidė lietuvė, pasaulio archeologijos autoritetas Marija Gimbutienė (1921–1994).

Nuo XIII a. Kryžiaus žygių dalyviai, daugelio Europos šalių riteriai, siekė baltus – prūsų, lietuvių ir latvių gentis apkrikštyti. Šie bandymai išaugo į du šimtmečius trukusį karą, kuris iš esmės pakeitė rytinės Baltijos jūros pakrantės politinį kraštovaizdį: prūsų gentys, kuršiai, žiemgaliai ir sėliai buvo nukariauti, dalis pasiprašė prieglobsčio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. 1387 m. pastarąją valdovo Jogailos valia, apkrikštijo Lenkijos dvasininkai (Žemaitiją – 1413-aisiais).

Kultūrinė baltų samprata glaudžiai susijusi su XX a. pabaigos – XXI a. pradžios Europos žemėlapiu. Politikai, ekonomistai, visuomenės ir kultūros tyrėjai tris Baltijos šalis, taigi ir kaimynės Lietuvą ir Latviją tarpusavyje sieja, pabrėžia jų bendros kilmės ir kultūros reikšmę. Pabrėžtina, kad baltų kultūra ryški šiuolaikiniame lietuvių ir latvių gyvenime: senovės pasaulejauta reiškiasi žmonių mąstyme, santykiuose su aplinka; ornamentai, vaizdiniai, dainos – mene ir kūryboje. Su tuo susiję ir didieji istorijos pasakojimai – Lietuvos ir Latvijos tautinių valstybių ideologinis pamatas.

Baltų kelias Šiaurės ir Vidurio Lietuvoje ves per keturių genčių: kuršių, žemaičių, žiemgalių ir sėlių žemes, pietryčių kryptimi, lietuvių genties erdvėje, dar plyti istorinė Nalšios žemė, kuri garsėja savitu, įsimintinu gamtos ir kultūros paveldu. Iš viso 71 aisčių paveldo vieta įvertinta kaip itin reikšminga ir svarbi Baltų kelio pasakojimui. Ši skaičių papildo 35 muziejai ir ekspozicijos, 30 su žymiais baltų kalbininkais, archeologais ir istorikais susijusių objektų; šešiose vietovėse bus galima įsitikinti, kad baltų kultūra gyva, patirti kaip ji reiškiasi šiuolaikinėmis formomis ir pavidalais. 70 edukacinių programų, 45 tautinio paveldo gaminiai, 27 kasmet rengiamos šventės suteiks Baltų keliui dar daugiau gyvybės, įvairovės ir dinamikos.

Tad Baltų kelias – tai įkvepiantis pasakojimas apie orių ir narsių protėvius. Jų laisvės troškimas, žinios ir kūryba pripildo šiuolaikinę visuomenę amžinųjų vertybių, pasididžiavimo, kilnių jausmų ir siekių.

Pirmoji Baltų kelio kūrybiška istorija galėtų būti siejama su ir plėtojama *Žiemgalių rate*, kurio vietos ir veiklos tuo pačiu metu pasakoja ir apie šios genties savastį, istoriją, likimą, ir apie visų baltų **žemę** – jos gelmes, paviršius, mineralus, vandenį, augalus ir tam tikra dalimi gyvūnus.

Nuo Žiemgalių rato pradžios keliautojas sužinos apie smegduobes ir gyvenimą karsto regione, akivaizdžiai tą pamatys Pasvalyje – mieste ir muziejuje. Ledynų, atgabenusių į mūsų kraštus dirvų akmenis, istoriją bus nesunku suprasti prie gražių riedulių, girnų ir šventų akmenų – Antano Stapulionio rinkinys stebina savo įvairove. Vėliau keliautojas dar išvys su ledynmečiu siejamą Kamanų aukštapelkę ir šimtus tūkstančių metų skaičiuojančias Papilės atodangas. Tiek kopiant į apžvalgos bokštus ir dairantis iš aukštai, tiek einant įrengtais takais ir pasilenkiant prie žemės – įstabi pažintis su laukine gamta. Atsakymą į klausimą kaip ją prisijaukinti ir daugelį kitų įdomių ir vertingų dalykų bus galima sužinoti Jadvygos Balvočiūtės ekologiniame vaistažolių ūkyje; keliautojas neliks abejingas ir prie kelio į šį ūkį augančiomis šventomis Santeklių miško pušimis.

Simboliška, kad pasakojimas apie baltų žemę skambės Žiemgaloje. Būtent jos gyventojai šiandien aiškiausiai ir tvirčiausiai tarpusavyje sieja šiuolaikines lietuvių ir latvių kultūras. Ir tai ne vien geografinis tiltas – pietinė ir šiaurinė Žiemgalos dalys yra artimos kalbiniu, archeologiniu, istoriniu, etnografiniu ir kitais požiūriais, kuomet galima įsitikinti Pasvalio ir Mažeikių muziejuose, klausantis pasakojimo apie Saulės mūšį, žvelgiant į Ventos, plukdančios vandenį Ventspilin, tėkmę ir atmenant, kad 1989-ųjų Baltijos kelias vedė kaip tik pro Ažuolpamūšės piliakalnį!

Pažintis su Baltų dievų parke atkurta šventykla po atviru dangumi, edukacinė programa, skirta baltų aprangai – apavui, drabužiams, papuošalams Šiaulių „Aušros“ muziejuje ir apsilankymas Pakruojo dvaro žirgyne, kur laikoma žemaitukų arklių, iš pažiūros gilia senovę priartins prie šių dienų gyvenimo ir, norisi tikėti, šiuolaikinę visuomenę visapusiškai praturtins.

Antroji Baltų kelio kūrybiška istorija galėtų būti siejama su *Kuršių ratu*, kurio vietos ir veiklos pasakoja vis apie kokias nors **galias**: politines ir valdymo, ūkines, pinigines, šventąsias dievų ir kylančias iš nepaprasto senovės žmonių žinojimo kur gamtoje galima atrasti vaistų ir kaip tinkamai juos naudoti.

Kuršių rato pradžioje – istorija apie nepaprastą karinę kuršių galią, 853 m. aprašytą Apulės pilies puolimą, vėliau – apie 1253 m. šaltiniuose minimos Eketės piliakalnio paslaptis, kurias šiandienos archeologai dar tik pradėjo minti. Didelius prekybinius kuršių pajėgumus atskleidžia Aukštikių kapinyne surasti kapai su brangiomis ir puošniomis įkapėmis, radiniai iš Lazdininkų kapinyno, eksponuojami Kretingos muziejuje. Su tuo glaudžiai susiję gintaro ištekliai pajūryje, kurie nuo seniausių laikų viliojo tolimų kraštų pirklius prie Baltijos jūros, į Kuršą. Su senoviniais pačių kuršių laivais supažindina Jūrų muziejaus lauko ekspozicija Smiltynėje.

Be šiandien geriausiai suprantamos piniginės vertės gintaras taip pat pasižymi maginėmis ir gydomosiomis savybėmis, apie ką keliautojas plačiau sužinos Amber Queen galerijoje Klaipėdoje; edukacinės programos Visvainiuose ir Paplatelėje primins kokią didelę galią gydyti, palaikyti ir stiprinti sveikatą turi mūsų krašto vaistingieji augalai ir senoji pirties kultūra, kuomet ji giliai pažinta ir pripažinta. Geriausia vieta kalbėti apie šventąsias baltų dievų ir deivių galias – giraitė su Didžiuoju

kūliu ir aukuru prie Šilalės kaimo; dar didesnė šventų ir tiesiog gražių akmenų įvairovė – Vaclovo Into muziejuje Mosėdyje. Nepaprastas galias rodo ir padavimai apie Platelių ežero šeimininkę – karalienę ant baltos kumelės ir Palangos Birutės kalną – iki pat XX a. pradžios jis buvo ne laisvalaikio ir pramogų vieta, o šventovė, kurioje pajūrio kuršininkai ir žemdirbiai žemaičiai meldė sveikatos sau ir pasisiekimo ūkyje.

Ir beliks paminėti mažąsias mūsų galias mylėti, mokyti vaikus pažinti gerį ir blogį – tai keliautojui primins Palangos lietuviškų pasakų ir Sausdravų baltų mitologijos parkas.

Trečioji Baltų kelio kūrybiška istorija galėtų būti siejama su *Sėlių ratu*, kurio vietos ir veiklos įtaigiai pristato sėlių genties istoriją, savitą kraštą, šiandienos jo gyventojus, darbus, papročius ir, antra vertus, vis primena prigimtį – be galo seną baltų kalbų kilmę, tarmių grožį, giedamas ir grojamas sutartines, visus kitus **sielos turtus**.

Kelionė pradedama Stelmužės ažuolo paunksmėje, kur pasakojimas apie sėlius ir sielą ypač raiškus ir vaizdus; mokslininkų nuomone vakarų baltų genčių žodžio *drūvis* „tikėjimas“ kilmė susijusi su medžiu, konkrečiai – ažuolu. Paprastai tariant, baltams tikėti reiškė būti tvirtiems kaip ažuolas!

Toliau keliautojų dvasią turtins gražiojo Sartų ežero, į kurį keliautojai žvelgs iš aukšto bokšto, panorama. Panašų ir kitokį įspūdį keliautojams vėliau kurs Kirkilų karstinių ežerėlių, matomų nuo apžvalgos bokšto, kraštovaizdis bei nesenkanti gydomo mineralinio vandens versmė Smardonė – Likėnų kurorto įžymybė.

Prie šių vaizdų derės Vosgėlių piliakalnio apylinkės, spalvingi pasakojimai ir tikėjimai apie nepaprastu vandeniu garsėjančią Užpalių Krokulę. Kupiškio piliakalnio legendos bus išpasakotos savita kupiškėnų (rotininkų) tarme. Kazimiero Būgos gyvenimo istorija, moksliniai baltų kalbų tyrinėjimai ir Didžiojo lietuvių kalbos žodyno stebuklas gimtojoje jo sodyboje Pažiegėje primins kiek daug vienas jaunas pasišventęs žmogus gali nuveikti turtindamas kalbos turtų aruodą. Biržų „Sėlos“ muziejuje bus proga sužinoti apie Stasį Paliulį – nenuilstantį skudučių, kartu medinių trimitų (daudyčių), ragų ir unikalių daugiabalsių giesmių – sutartinių rinkėją bei puoselėtoją. Čia eksponuojami ir iki mūsų dienų išsaugotos ypatingai senos penkiastygės kanklės, kurios kitados buvo daromos mirus artimam žmogui ir primindavo jį ateinančioms kartoms.

Pasakojimui apie Sėlos krašto gyventojų darbus, šventes ir papročius keliautojai sustos pas visoje Lietuvoje žinomą aludarį Ramūną Čižą Dusetose ir Adomo Petrausko sodyboje veikiančiame Uoginių kaimo amatų centre.

Ketvirtoji Baltų kelio kūrybiška istorija galėtų būti pasakojama apie **laimę** ir vesti keliautojus, lyg laimės ieškotojus, vaizduotę, jausmus ir potyrius žadinančiu keliu per istorinę Nalšios kunigaikštystę.

Baltiška laimės samprata apima pilnatvę, suprantamą kaip turtas plačiąja prasme, ir skalsą – nesenkančią gėrybių gausą. Atsakyti į klausimą kaip ir kur pasireiškia deivė Laima, nėra labai sunku: ji skiria dalį aplankydama mūsų namus naktį, priėjusi prie naujagimio lopšio ir užlemia likimą kukuodama gegute. Laimos buveinių būta ir namų erdvėje, ir tolimesnėse šventvietėse prie medžių, akmenų, šaltinių, apie ką bus pasakojama Laimės slėnyje Narkūnuose, Skudutiškio šventvietėje, prie Valiulio akmens ir apžiūrint šventų akmenų rinkinį prie observatorijos Kulionyse. Čia numatytas ir dangaus stebėjimas – pagal senovės baltus, kiekvienas žmogus turi savo žvaigždę, jų esama laimingų ir nelaimingų... Nemažiau svarbus gyvenimo siūlas, suverptas mums likimo deivių – apie tai ir apie žmonių būdą, gebėjimus, susijusius su Saulės padėtimi žvaigždynuose, Mėnulio faze gimimo dieną bus kalbama susitikime su senovės baltų Zodiako tyrinėtoju Jonu Vaiškūnu senovinėje dangaus šviesulių stebykloje.

Užkopę ant Pakalnių piliakalnio, prie žuvusių kovotojų už laisvę kapų aikštelėje keliautojai turės progą pagalvoti apie tai, kad daugeliui sukilėlių, savanorių, partizanų lietuvių tautos laimė buvo didesnė ir brangesnė vertybė už asmeninę laimę. Išsiplečiančios, beribės laimės jausmą taip pat kelia virš Aukštaitijos ežerų iškylantis Ladakalnis ir pažintiniu taku iš ten pasiekiamas Ginučių piliakalnis.

Apie meilę, glaudžiai susijusią su baltiška laimės samprata, bus pasakojama Bitininkystės muziejuje; Austėja – bičių motinėlė – kartu yra meilės deivė, atsakinga už šeimynines vertybes, darnius žmonių santykius ir unikalų lietuvių kultūros reiškinių bičiulystę – giminystę, draugystę per bites.

Išmintis – dar viena vertybė, glaudžiai susijusi su dievais ir mitiniais vaizdiniais apie tai, kur žinių meldžiama ir įgyjama. Keliautojai patys turės galimybę įsitikinti, ar Šeimaties Mokas viską žino, atsako į visus gyvenime kylančius klausimus.

Penktoji Baltų kelio kūrybiška istorija galėtų būti skirta **mitams** ir kilti iš *Tautos atminties beieškant* vietų. Šios pristato plačią baltų mitų panoramą, pradedant bene žymiausiu pasakojimu apie dangaus dievus Baltų dievų parko Saulės aikštėje: Saulės ir Mėnulio šeimą išardo gražioji Aušrinė (Veneros planeta), paviliodama Mėnesį. Visuotinės pasaulio tvarkos sergėtojas Perkūnas kardu perkerta pilną Mėnulį, šis sudyla; po kelių dienų jaunas Mėnuo vėl pradės sukti tą patį ratą. Patys naujausi mitai pasakojami prie Jurgaičių piliakalnio, paversto Kryžių kalnu.

Algirdas Julius Greimas tikina, kad žmonės nuolat kuria ir perkuria mitus, negalėdami gyventi be jų, netikėdami ar jais nepasitikėdami. Taigi, keliautojai pradės kelionę Šventybrastyje, prie ažuolų srauniojo Nevėžio su Šventąja brasta pakrantėje. Toliau per Švenčiuliškius jie keliaus į Upytę: Linų muziejuje puiki vieta linų dievaičio Vaižganto mitui, ant piliakalnio – visuotinai žinomam pasakojimui apie bedievį Čičinską, kurį prarijusį žemė.

Ant Luponių piliakalnio, pasakojama, buvo kūrenama Perkūnui pašvęsta ugnis, raganos iš praeinančių ir pravažiuojančių Gruzdžių keliu reikalaudavusios įvairių aukų. Verduliuose dievams dėkota už nepaprastą versmės vandenį, o Raginėnų piliakalnis kitados buvo deivių buveinė.

Girnikų kalno padavimuose – tolimos milžinų epochos atgarsiai: iškratęs smėlį iš klumpės milžinas kitados supylė šį kalną, gailėdamas mirusios motinos jis esą priverkė Bulėnų ežerą, o pasiskolinęs kirvį iš Šatrijos, iškirto girias.

Pabaigoje keliautojui dar primenama Mato Slančiausko asmenybė – XIX–XX a. sandūroje bežemis siuvėjas iš Trumpaičių surinko ir Lietuvių mokslo draugijai perdavė neįkainuojamą turtą – šimtus gražiausių lietuviškų pasakų, sakmių ir tikėjimų. Jais per šimtmečius pavirsta mitai, šiais duomenimis remdamiesi viso pasaulio mokslininkai mitus tiria ir rekonstruoja. M. Slančiauskui esame dėkingi ir už unikalius pasakojimus apie Miknaičių ežero, tyvuliuojančio Mūšos Tyrelyje, valdovą lydį, vestuvininčius skenduolius, iš vandens sklindančias jų aimanas.

Šeštoji Baltų kelio kūrybiška istorija galėtų būti skirta lietuvių **istorinei sąmonei**. Didžiojo Lietuvos istorijos pasakojimo kelias apima vietas ir veiklas, kurios yra prieš daugelį metų Simono Daukanto (1793–1864) ir jo amžininkų įtvirtinto pasakojimo dalis – istorinė iliustracija arba pasakojimo atspindys XX a. Lietuvos politikos, kultūros ir visuomenės veidrodyje.

Keliautojai istorinės sąmonės keliu įkopte į Žvelgaičio piliakalnį, menantį XIII–XIV a. kovas su Vokiečių ordinu, lankydami Žagarės žirgyną, kuriame šiandien laikomi ir senovės lietuvių karo žirgai žemaitukai, buvodami Kalnelio (Ziniūnėlių) ažuolyne prisilies prie senovės baltų ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės paveldo; išvys muziejininkų interpretacijas šia tema Joniškyje ir Žeimelyje. Taip pat numatyta galimybė išsamiau susipažinti su S. Daukanto asmenybe muziejuje Papilėje ir aplankyti jo – pirmojo istoriko, rašiusio lietuvių kalba kapą ant pirmojo Papilės piliakalnio. Tada eilė pirmajam senovės lietuvių religijos gaivintojui ir (per)kūrėjui Domui Šidlauskui-Visuomiui, šeimynines legendas apie senąją religiją saugantiems Balčiūnams bei mokytojui, nenuilstančiam kraštotyrininkui Juozui Šliavui, t.y. visiems tiems, kurie Didžiuoju pasakojimu gyveno, rūpinosi jo sklaida.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje pastatyti paminklai Lietuvos valdovams Kęstučiui (Alsių mokyklos kieme, dabar perkeltas į Kivylis), Birutei Lauksodžio kryžkelėje ir Vytautui Bardiškiuose, Juozo Požėlos žemėje (beje, paminklai turi ir kovos už Vilnių ženklų) yra puikus pavyzdys kaip giliai Didysis pasakojimas buvo persmelkęs to meto visuomenę: nuo ūkininko iki politiko, nuo jauno mokytojo iki vyresniosios kartos atstovų, užaugusių valdant Rusijos carui. Jiems visiems buvo svarbu veikti, kurti ženklus, kurie įvaizdintų pasakojimą-atmintį, taptų valstybės ir bendruomenės švenčių – ritualų vietomis. Čia, prie per sovietinę okupaciją nenugrautų paminklų augo ir stiprėjo vėlesnės kovotojų už laisvę ir valstybingumą kartos: partizanai, žygeiviai, kraštotyrininkai, tautosakos rinkėjai ir disidentai.

Septintoji Baltų kelio kūrybiška istorija galėtų būti skirta **Šventajai ugniai** ir kilti iš to paties pavadinimo kelio vietų, kurios pasakoja ne vien apie šios ugnies reikšmę žmogui (šildo, maitina, saugo, gydo, išvaduoja vėlę), bet ir apie Lietuvos istorijos tarpsnį, kai Šventosios ugnies Lietuvoje niekas nekurstė: 1413 m. Lenkijos karalius Jogaila su kariais išgriovė paskutinę valstybinę Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės šventovę su šventąja ugnimi Betygalos apylinkėse prie Dubysos, 1994 m. ant Šatrijos vėl įkurta šventoji ugnis. Nuo tada ji buvo kurstoma žemaičių garbės krivio Adolfo Gedvilo namuose, o po jo mirties 2017 m. pernešta ant Šatrijos.

Pakeliui iš Betygalos į Šatriją, Bernotuose, skambės pasakojimas apie kun. Joną Mačiulį-Maironį, kurį Dainius Razauskas vadina praamžės tradicijos dausų regėtoju ir primena tautinio atgimimo metų istorinę apysaką, kurioje pasiruošęs susideginti senasis žynys Gintautas kreipiasi į savo įpėdinį žodžiais: „O tu, Mačiuli, sūnau mano, gaivink žmones daina, kurstykn ugnį krūtinėse, o tos šventosios ugnies Lietuvos širdy neįstengs užgesinti jokia priešininko ranka“. Toliau kelyje – šventvietės, kuriose ugnis ir (arba) tikėjimas senaisiais dievais gyvavo iki pat XVIII a. – XX a. pirmos pusės. Tai Akmenės kaimo šventvietė, Šiaulės kalnas Kudinų miške, Kražių Medžioklnis, Šventragių ažuolynas, Girgždūtė. Be tvirto ir gilaus tikėjimo čia tryško kūrybos versmė, kitados skleidėsi Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus ir Maironio talentas.

Varnių regioninio parko lankytojų centre lauks pažintis su žemaičių didkalvėmis: Medvėgaliu, Moteraičiu, Sprūde ir kitomis, taip pat nenuilstančio jų tyrinėtojo Česlovo Kudabos asmenybe. Jono Andriusevičiaus muziejuje Gaulėnuose daug įdomaus apie Šatriją ir, simboliška, čia saugomos dvi krivulės – nepaprastos lazdos užrištais (ir net užrištais) galais, kurias siųsdamas iš rankų į rankas, iš genties į gentį, Krivė kitados kviesdavo rinktis į sueigą, į visų baltų genčių šventovę Romovę. Šiandien tokia vieta tapo Šatrija.

Suprantama, per Lietuvą besidriekiančios Baltų kelio dalies vertybių septyniukė: Žemė, galios, sielos turtai, laimė, mitai, istorinė sąmonė ir Šventoji ugnis gali ir turi būti toliau įvairiais tikėtais ir netikėtais būdais naudojama, interpretuojama, igyti formų ir pavidalų, kurie suteiktų Baltų keliui papildomo patrauklumo ir tam tikro žaismingumo.

Studijos IV ir V skyrių dėmesys buvo sutelktas į 7 maršrutus – jie apėmė iš viso 84 vietas ir veiklas, arba trečdalį reikšmingais pripažintų Lietuvos Baltų kelio išteklių – tačiau lygiai tokios pačios svarbios ir likusios vietos bei veiklos, kurios privalo būti viešinos ir, be mažiausios abejonės, bus keliautojų lankomos specialiai, vykstant pakeliui, buvojant vienoje ar kitoje apylinkėje. Skatinant susidomėjimą šiomis pavienėmis vietomis galima būtų jose slėpti lobius ir registruoti kaip geokešingo (*geocatching*) žaidimo vietas.

Be to, Baltų kelias ateityje turėtų tapti savarankiškos naujos ar jau esamų išmanių telefonų programų dalimi (21 tokios programos, skirtos keliautojui Lietuvoje suvestinė žr. priede 8). Neturint galimybių tokias programas kurti ir plėtoti, sparčiausiai augančia ir įtakingiausia keliautojų virtualia

priemone yra ir artimiausioje ateityje išliks *Google* žemėlapiai, apie ką jau buvo užsiminta studijos I skyriuje.¹¹ Belieka pasiekti, kad į juos būtų įtraukti Baltų keliui reikšmingi gamtos ir kultūros paveldo ištekliai.

¹¹ Be to, pabrėžtina, kad šioje aplinkoje nėra esminio skirtumo tarp skirtingose valstybėse esančių lankytinų vietų.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Teisės aktai, politiniai, statistiniai ir teisiniai dokumentai

Baltijos šalių Kultūrinio turizmo politikos dokumentas. Prieiga per internetą:
http://unesco.lt/uploads/file/failai_VEIKLA/kultura/kulturinis_turizmas/Baltijos_saliu_kulturini_o_turizmo_politikos_dokumentas.pdf [Žiūrėta 2017 12 29].

Dudaitė, Jolita. *Tarptautinio suaugusiųjų kompetencijų tyrimo OECD PLAAC rezultatai*. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/VykintasV/Downloads/piaac-prane-imas-jd-kaunas-06-01.pdf> [Žiūrėta 2017 12 29].

Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 2016 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą:

<http://www.kpd.lt/uploads/KPD%20veiklos%20ataskaitos/KPD%202016%20veiklos%20ataskaita.pdf> [Žiūrėta 2017 12 29].

Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programa. Prieiga per internetą:
 [Žiūrėta 2017 12 29].

Lietuvos turizmo rinkodaros 2016–2020 metų strategija. Prieiga per internetą:
 [Žiūrėta 2017 12 29].

LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Prieiga per internetą:
 [Žiūrėta 2017 12 29].

LR Turizmo įstatymas. Prieiga per internetą:
 [Žiūrėta 2017 12 29].

LR Saugomų teritorijų įstatymas. Prieiga per internetą:
 [Žiūrėta 2017 12 29].

Valstybės saugomų gamtos paveldo objektų sąrašas. Prieiga per internetą:
http://www.vstt.lt/VI/article.php?article_id=133 [Žiūrėta 2017 12 29].

Literatūra

300 kultūros paminklų. Sudarytoja Zita Žemaitytė. Vilnius, 1980.

Biržys, Petras. *Vyžuonos*. Kaunas, 1927.

Biržys, Petras. *Alytaus apskritis*. Kaunas, 1931.

Čepaitienė, Rasa; Mikailienė, Živilė. *Pasaulis prasideda čia. Paveldo ugdymo principai mokyklinio amžiaus vaikams*. Vilnius, 2017.

Gudžinskas, Zigmantas; Paltanavičius, Salemonas. *Lietuva. 101 gamtos stebuklas*. Vilnius, 2010.

Jankevičiūtė, Giedrė. *Lietuva. Vadovas*. Vilnius, 2008.

Kultūros paveldas ir turizmas: galimybės, poveikis, partnerystė ir valdymas. Sudarytoja Marianne Lehtimäki. Vilnius, 2009.

Kviklys, Bronius. *Mūsų Lietuva*. Vilnius, 1989–1992, t. 1–4 (1 leid. – 1964–1968).

Lietuva. Kelių atlasas. M 1: 100 000. Projekto vadovas Mindaugas Davidonis, spec. redaktorius Vykintas Vaitkevičius, žemėlapius parengė Aira Dubikaltienė, tekstus parengė Vita Dalmantaitė, Ilona Kairevičiūtė, Kęstutis Vaškelis, dailininkas Edvardas Jazgevičius. Vilnius, 2010.

Lietuvos tautinis paveldas. Tradiciniai amatai. Sudarytojos Violeta Dubnikienė, Elvyda Lazauskaitė. Vilnius, 2013.

Pažinkime Lietuvą. Vadovas po 100 žymiausių vietovių, susijusių su mūsų krašto kultūra, istorija, gamta. Sudarė Rimantas Krupickas. Kaunas, 1995.

Semaška, Algimantas. *Kelionių vadovas „Po Lietuvą amžių sandūroje“*. Vilnius, 1999.

Semaška, Algimantas. *Kelionių vadovas po Lietuvą*. Vilnius, 2006.

Semaška, Algimantas; Semaškaitė, Ingrida. *Visa turistinė Lietuva*. Vilnius, 2012.

Stuogė, Ina. Lietuvių karo žirgai žemaitukai: Žemaitukų arklių augintojų Asociacijai 20 metų! *Alkas.lt*. Prieiga per internetą: <http://alkas.lt/2017/09/20/lietuvu-karo-zirgai-zemaitukai-zemaituku-arkliu-augintoju-asociacijai-20-metu/> [Žiūrėta 2018-06-20].

Vadovas po Lietuvą. Redagavo Pranas Barkauskas ir Aleksandras Vabalas. Kaunas, 1938.

Vaitkevičius, Vykintas; Baltrūnas, Valentinas. *Lietuva. 101 idomiausia vieta*. Vilnius, 2008.

Vaitkevičius, Vykintas; Vaitkevičienė, Daiva. *Lietuva. 101 legendinė vieta*. Vilnius, 2011.

Valstybinis turizmo departamentas. Prieiga per internetą: <http://www.tourism.lt/lt/turizmo-informacijos-centrai>. [Žiūrėta 2018-04-03].